

ADRIAANSEN

Belastingadviseurs

PFC Adriaansen

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. de heer M. Rutte
Plein 4
2511 CW 's-Gravenhage

Heerlen, 2 maart 2012.

Geachte heer Rutte,

Graag uw aandacht voor bijgaand voorstel aan onze minister van Financien,
de heer J.K. de Jager.

Met vriendelijke groet,

P.F.C. Adriaansen

Akerstraat 83
6417 BJ Heerlen

Tel 045 - 571 34 02
Fax 045 - 571 34 97

Park 4
6373 AR Landgraaf

Mobiel 06 46076465

E mail pauladnaansen@tiscali.nl

MeesPierson 25 98 18 372
Postbank 44 25 483

KvK 14107656

ADRIAANSEN

Belastingadviseurs

PFC Adriaansen

Ministerie van Financien
t.a.v. de heer J.K. de Jager
Korte Voorhout 7
2511 CW 's-Gravenhage

KOPIE

Heerlen, 2 maart 2012.

Betreft: begrotingsproblematiek
extra bezuinigingen van 9 miljard euro

Geachte heer de Jager,

Extra bezuinigingen zullen de economie zwaar treffen.

Graag zou ik uw aandacht willen vragen voor een mogelijke oplossing die:

- bewerkstelligt dat de economie blijft draaien; het geld moet immers blijven rollen volgens een nuchtere Nederlandse zegswijze.
- de problemen van de Nederlandse pensioenfondsen verlicht doordat zij een veilige goed renderende investering krijgen aangeboden

Geheel los van de overheid wordt een instituut opgericht die in 2 tranches het Nederlandse wegennet koopt voor een bedrag van 18 miljard.

De Nederlandse pensioenfondsen worden uitgenodigd te participeren.

De overheid heeft het recht c.q. de plicht om binnen 8 jaar het wegennet van de pensioenfondsen terug te kopen voor 20 miljard.

Elke tranche van 9 miljard levert de pensioenfondsen jaarlijks een rendement op van 8 %.

Jaarlijkse lasten € 720 miljoen rente.

Uitgaande van 6 miljoen voertuigen betekent dit voor elke automobilist een extra last van € 120,- op jaarbasis.

De totale exit vergoeding van 2 miljard baseer ik op de ruime vergoeding die de overheid claimt bij haar financiële hulp aan de banken.

Akerstraat 83
6417 BJ Heerlen

Tel 045 - 571 34 02
Fax 045 - 571 34 97

Park 4
6373 AR Landgraaf

Mobiel 06 46076465

E mail pauladnaansen@tiscali.nl

MeesPierson 25 98 18 372
Postbank 44 25 483

KvK 14107656

ADRIAANSEN

Belastingadviseurs

Overwogen zou kunnen worden het jaarlijkse tarief voor de automobilisten iets hoger te stellen en met deze middelen de lagere inkomens enigszins te compenseren.

Met vriendelijke groet,

P.F.C. Adriaansen

cc.: Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Mevr. J. Sap en de heren M. Rutte, S. van Haersma Buma, A. Pechtold,
E. Roemer, J. Dijsselbloem
NRC Media B.V. t.a.v. de heer P. Vandermeersch

1a

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

ADRIAANSEN Belastingadviseurs
t.a.v. P.F.C. Adriaansen
Akerstraat 83
6417 BJ HEERLEN

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3647317

Datum 12 maart 2012

Betreft Uw voorstel inzake begrotingsproblematiek extra bezuinigingen van 9 miljard euro

Geachte heer Adriaansen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

Minister-president Ministerie van Algemene Zaken
T.a.v. de heer drs. M. Rutte
Postbus 20001
2500 EA DEN HAAG

Amsterdam, 1 maart 2012

Betreft: hervorming woningcorporaties en bijdrage aan bezuinigingen op rijksbegroting

Geachte heer Rutte,

U staat de komende weken voor de opgave om extra bezuinigingen op de rijksbegroting aan te wijzen in de orde van grootte van €10 miljard. Gelet op het structurele karakter, verdienen hervormingen de voorkeur. De woningmarkt komt voor hervorming in aanmerking. Daarbij richten wij ons op de huurwoningenmarkt en haar marktlieder, de woningcorporaties. Hervorming van het bestel van woningcorporaties levert een structurele bijdrage aan bezuinigingen op de rijksbegroting. Het resulteert tevens in een gezonde werking van de huurwoningenmarkt voor huishoudens met lage en middeninkomens. Een efficiënte bedrijfsvoering, gericht op de kerntaak, in combinatie met een verhoogde tevredenheid van huurders, kan de rijke traditie van de Nederlandse volkshuisvesting, ook binnen Europees perspectief, in stand houden.

Deze hervorming impliceert het introduceren van privaat kapitaal in de sociale huursector. Woningcorporaties kunnen een deel van hun onderneming afsplitsen in een aparte rechtsvorm, waarin zij ook private investeerders uitnodigen. Die krijgen een meerderheidsbelang van minimaal 51%. De corporaties zelf krijgen in ruil voor de verkoop van een deel van de aandelen in deze onderneming liquiditeiten, die zij als onderdeel van het semipublieke corporatiebestel weer moeten besteden aan doeleinden binnen het kader van de toegelaten instelling.

De waarderingsgrondslag is de discounted cash flow methode, een door financiële instellingen en beleggers/exploitanten gehanteerde methode, die recht doet aan investeringen in woningen in verhuurde staat. Daarbij kan de huurtoeslag voor rekening en risico komen van de opting-in onderneming, mits hier beleidszekerheid van de overheid tegenover staat.

Voor de rijksbegroting betekent dit:

- a. Een structurele reductie van de huurtoeslag;
- b. Het voorkomen van nieuwe beslag op rijksmiddelen bij de wijkaanpak;
- c. Een lagere blootstelling van het rijk (en gemeenten) bij garantstellingen op kapitaalmarktleningen.

Dit laatste wordt veroorzaakt door een naar verwachting lager marktaandeel van BNG en NWB in de financiering van de volkshuisvesting en diensgevolge afnemende roi van het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW).

De afgelopen twee jaar heeft het Forum for Housing and Living (FHL) gewerkt aan dit duurzame opting-in bedrijfsmodel. FHL bestaat uit ongeveer 40 personen met uiteenlopende expertise en is een initiatief van de Van der Leij Groep. De kern van FHL, het introduceren van een eigenaar, is overigens al meerdere malen voorgesteld door de directeur van het Centraal Planbureau, recentelijk in een interview in het Financieel dagblad, waar ook FHL is geïntroduceerd. Een afschrift hiervan is bijgevoegd.

Een van de meest ervaren partijen heeft zich het afgelopen jaar in de beoogde roi van belegger/exploitant/beheer georiënteerd op het uitvoeren van het bedrijfsmodel en is op korte termijn in staat om liquiditeiten aan te wenden voor de participatie in een of meerdere woningcorporaties met elk een portefeuille van 20.000 tot 90.000 woningen. Tevens hebben zich de afgelopen weken meerdere private investeerders bij FHL gemeld om nader in gesprek te komen over dit bedrijfsmodel. In alle situaties gaat het daarbij om zeer substantiële investeringsbedragen.

Onze voorstellen zijn in november besproken met de woordvoerders woningmarkt/volkshuisvesting van uw fracties. Eind maart hebben wij op verzoek van hen een vervolgbijeenkomst waarbij de woordvoerders van alle fracties in de Tweede Kamer zijn uitgenodigd.

Wij vertrouwen erop met ons bedrijfsmodel een constructieve bijdrage te kunnen leveren aan zowel het gezond maken van het functioneren van de huurwoningenmarkt op passende afstand van de overheid, alsook het verbeteren van de economie, met name in de bouw.

Een afschrift hebben wij verstuurd aan de verantwoordelijk Minister, mevrouw Spies.

Uiteraard te allen tijde bereid om een en ander toe te lichten.

Namiens de Raad van Deskundigen,

R. van der Leij sr.

Raad van Deskundigen FHL:

Wienke Bodewes
Sybilla Dekker
Rob van der Leij
Henry Meljdam
Rinus Platschorre
Jos Streppel

Voorzitter Raad van Bestuur Amvest
Minister Ministene VROM (v.m.)
Voorzitter Van der Leij Groep
Voorzitter VROM-Raad
Voorzitter NVTB (v.m.)
CFO Aegon (v.m.)

Bijlage: afschrift Financieel Dagblad

cc.: Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, mevrouw mr.dr.s. J.W.E. Spies

Forum for Housing and Living, p/a Van der Leij Groep, Postbus 37063, 1030 AB Amsterdam
Telefoon: 020-636 03 46

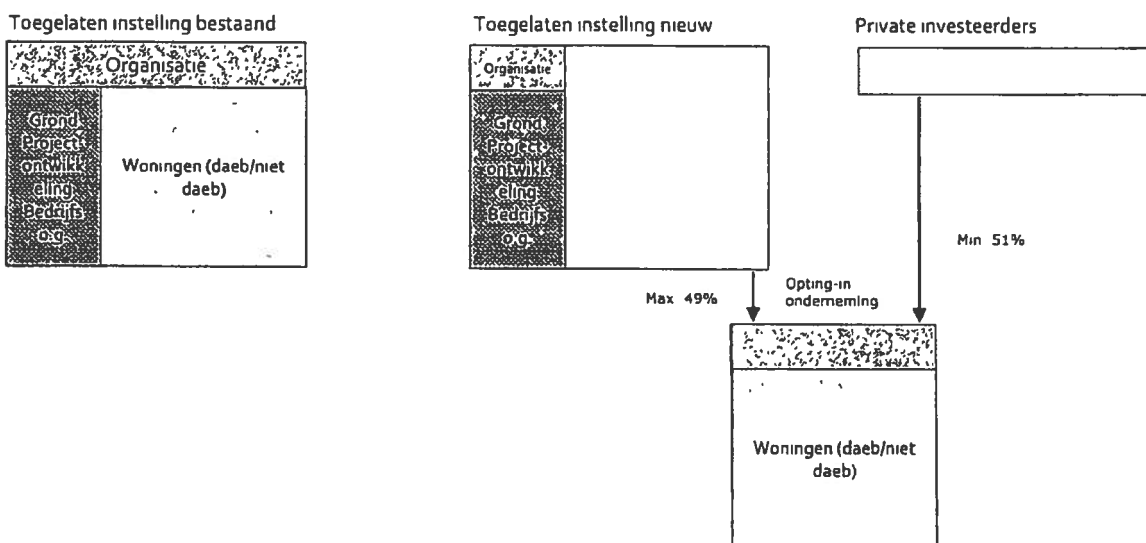
Woningcorporaties op eigen benen: verdienen om te kunnen dienen.

Bedrijfsactiviteiten van woningcorporaties splitsen in woningbeheer en vermogensbeheer geeft zowel zekerheid aan huurders van betaalbare woningen als aan gemeenten voor investeringen in wijken. Tevens voorziet het de woningcorporaties zelve van bedrijfscontinuïteit. Het splitsen van bedrijfsactiviteiten wordt mogelijk door private investeerders met een lange termijn perspectief als medeaandeelhouder te introduceren bij woningcorporaties voor het woningbeheer: aankopen, verhuren/beheren/exploiteren en verkopen van huurwoningen. Met de hiermee verkregen liquiditeiten wordt de woningcorporatie zelve in toenemende mate vermogensbeheerder met investeringen in lokaal en (boven)regionaal verankerde maatschappelijke projecten. Aldus het rapport **Woningcorporaties op eigen benen: verdienen om te kunnen dienen**, opgesteld door het Forum for Housing and Living.

Woningcorporaties op eigen benen Vanaf eind 2009 werken wij binnen het Forum for Housing and Living (FHL) aan een nieuw duurzaam bedrijfsmodel voor woningcorporaties. Dit doen wij vanuit de aanname dat het huidige bestel van woningcorporaties nog maar beperkt houdbaar is. Dit laatste tegen de achtergrond van de eenwording in Europees financieel-economisch beleid. Het nieuwe bedrijfsmodel menen wij gevonden te hebben in de opting-in onderneming. Dit houdt in, dat op uitnodiging van de individuele woningcorporatie, private investeerders medeaandeelhouder kunnen worden met een meerderheidsbelang in een op continuïteit en rendement gedreven nieuwe deelneming van de woningcorporatie. De uit verkoop van de bedrijfsactiviteiten verkregen netto opbrengsten worden door de woningcorporatie in haar geherdefinieerde roi als actief vermogensbeheerder naar eigen inzichten aangewend om bij voorkeur duurzaam lokaal en (boven)regionale maatschappelijke projecten uit te voeren. Het huidige vermogen van woningcorporaties wordt hiermee in belangrijke mate liquide gemaakt.

Europees perspectief FHL heeft twee inzichten verhelderd. Op de eerste plaats, in Nederland als het op een na rijkste land van Europa, is de overmaat aan sociale huurwoningen niet langer houdbaar. 43% ten opzichte van 6% in Duitsland, financieel-economisch ons gidsland. Op de tweede plaats, de bedrijfsprestaties van vele woningcorporaties blijven achter. Bovendien zijn private aandeelhouders in sociale huisvesters in Europese landen, zoals Duitsland en Frankrijk, tevreden over het rendement over het geïnvesteerde eigen vermogen. In Nederland kennen woningcorporaties geen aandeelhouders. FHL heeft uit onderzoek de conclusie getrokken, dat er alternatieven voor het huidige corporatiebestel voorhanden zijn. Het behalen van een marktconform rendement kan samengaan met betaalbare huren, efficiënt ingerichte bedrijfsprocessen en verhoogde klanttevredenheid.

Hoofdstructuur opting-in onderneming

Investering van private investeerders voor meerderheidsbelang op basis van DCF-waardering, te doen in cash waarvan netto-opbrengst toekomt aan woningcorporatie / toegelaten instelling

Jaarlijks uit te keren dividend uit rendement uit opting-in onderneming

Alle daeb en niet-daeb woningen van de toegelaten instelling worden ondergebracht in opting-in onderneming, desgewenst bedrijfsontvoerend goed, geen grond- en projectontwikkeling en andere niet direct aan vastgoedbeheerder gerelateerde deelnemingen/verbindingen

Privaat initiatief. Het Forum for Housing and Living (FHL) is een door de Van der Leij Groep ondernomen initiatief in het vierde kwartaal van 2009. De Van der Leij Groep heeft sedert medio tachtiger jaren meerdere initiatieven ondernomen om tot strategische herorientaties en ontwikkelingen te komen. Het gaat daarbij om onderwerpen waarbij een grote publieke en private verantwoordelijkheid ligt, maar waarbij partijen terughoudend zijn om, met elkaar vanuit hun eigen kernactiviteiten en doelstellingen, samen te werken om tot (maatschappelijke) efficiency en kwaliteitsverbetering te komen.

FHL richt zich op de introductie van nieuwe aandeelhouders, bedrijfsfinanciering en zeggenschap bij woningcorporaties. Ongeveer 40 personen nemen hiern deel. De deelnemers hebben (internationale) expertise op het gebied van huisvesting, openbaar bestuur, financiële instellingen, wetenschap, institutionele beleggingen, en politiek. De werkzaamheden van het Forum worden gecoördineerd door haar secretaris, de heer A. Hereijgers, tevens opsteller van het rapport Woningcorporaties op eigen benen. De Commissie Zakelijke Omgeving, onder voorzitterschap van de heer J. Streppel, ordent en stuurt het toenaderings- en onderhandelingsproces tussen de direct belanghebbenden in de opting-in onderneming. De Commissie Maatschappelijke Omgeving, onder voorzitterschap van de heer H. Meijdam, begeleidt de politiek-maatschappelijke inbedding van de opting-in onderneming in bestaande structuren van overleg en belangenbehartiging. Het Forum kent een Raad van Deskundigen, bestaande uit onderstaande personen.

Ir W.J. Bodewes	Voorzitter Raad van Bestuur Amvest
Mr drs L.C. Brnkman	Voorzitter Bouwend Nederland
R. van der Leij sr	Voorzitter Van der Leij Groep, FHL-initiatiefnemer
Mr H.M. Meijdam	Voorzitter VROM-Raad
M.I. Platschorre	Voorzitter NVTB (v.m.)
Drs. J.B.M. Streppel	CFO Aegon (v.m.)

Samenstelling Forum for Housing and Living

Naam	Functie
De heer P. Appeljan	Directeur Woningbeleggingen Syntrus Achmea Vastgoed B V
De heer drs E. Arnoldussen	vm Directeur Rijksvastgoed-en ontwikkelingsbedrijf (RVOB)
Mevrouw mr drs A W H Bertram	Gemeentesecretaris Gemeente Den Haag
De heer prof dr J Bijen	Wethouder Gemeente Beek
De heer drs H G M Blocks	vm Directeur Nederlandse Vereniging van Banken
De heer ir W J Bodewes	Voorzitter Raad van Bestuur Amvest
De heer drs L de Boer	Directeur Stichting Experimenten Volkshuisvesting (Sev)
De heer drs Ir C A M de Boo	vm Directeur Vastgoedbeleggingen BPF
De heer drs W W Boonstra	Chef-econoom Rabobank Nederland
De heer mr drs L C Brinkman	Voorzitter Bouwend Nederland
Mevrouw S M Dekker	vm Minister MVRM
De heer W. Donkers	Voorzitter Raad van Bestuur Deutsche Annington Immobilien Group
De heer prof dr P M A Eichholtz	Hoogleraar vastgoedfinanciering, Universiteit van Maastricht
De heer mr F W R Evers	vm. Dir. Generaal Rijksgebouwendienst, voorzitter commissie MER
De heer prof. dr P. van Gool MRICS	Hoogleraar Vastgoedeconomie Amsterdam School of Real Estate
De heer drs T R. Heijndael	Partner Finance Ideas i c m prof dr P M A Eichholtz
De heer drs A A F Hereijgers	Directeur NADC
De heer drs T H van Hoek	Directeur EIB, Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid
De heer L Hoppenbrouwers	Notarispartner Bouw-en Vastgoed (AKD Advocaten en Notarissen)
De heer H Jagersma	Voorzitter Raad van Bestuur Achmea Vastgoed
De heer A E P J Janssen	Gedeputeerde Provincie Limburg
De heer prof drs P P. Kohnstamm	Hoogleraar Vastgoedkunde
De heer mr L H J Kokhuis	Raad van Commissarissen Woningstichting WonenBreda
De heer drs P P Korzelius	Directeur woningcorp GroenWest Woerden
De heer R van der Leij Jr	Directeur Van der Leij Bouwbedrijven B V
De heer R van der Leij sr	Voorzitter Van der Leij Groep B V / Initiatiefnemer FHL
De heer mr H M Meijdam	Voorzitter VROM-Raad
De heer mr P G A. Noordanus	Burgemeester van Tilburg
De heer drs W Ondin	Consultant New Amsterdam Development Consultants
De heer drs K Pane	Adviseur woningcorporaties
De heer M I Platschorre	vm. Voorzitter Nederlands Verbond Toelevering Bouw (NVTB)
De heer ir A V M Pouw	vm Voorzitter Raad van Bestuur Ymere
De heer R C J M van Schreven	vm D G Buitenlandse Economische Betrekkingen EZ
De heer drs J B M Streppel	vm CFO Aegon
De heer drs A G M Streppel	Directeur/bestuurder WonenBreda
De heer drs F W Suijker	Ministerie van EL&I, Dir. Algemene Economische Politiek (AEP)
De heer prof dr J Swank	Divisiedirecteur Economisch Beleid en Onderzoek De Nederlandsche Bank
De heer A M E Thewessen	vm Directeur Kantoren Fonds Nederland (ABP)
De heer dr D K J Tommel	vm. Staatssecretaris Ministerie VROM
De heer mr J L van Tuinen	Directeur Bouwend Nederland
De heer mr A L M Vlak	Lector Maatschappelijk Vastgoed, Hogeschool R'dam
Mevrouw A P de Werker	Sectorspecialist Woningbouwcorporaties Rabobank

Deelname aan het forum vindt plaats op uitnodiging en op persoonlijke titel. Het impliceert per definitie niet dat alle leden de publicaties van FHL volledig onderschrijven.

**VAN DER LEIJ
GROEP**

www.vdleij.nl
info@vdleij.nl

De Van der Leij Groep bestaat 40 jaar en omvat een aantal bouw, onderhoud- en ontwikkel gerelateerde ondernemingen. Zij voeren hun activiteiten uit voor, en onderhouden een sterk netwerk met, vele woningcorporaties, institutionele beleggers, gemeentelijke, provinciale en rijksorganisaties, zorginstellingen en eigen projectontwikkelingen.

De volgende bedrijven maken onderdeel uit
van de Van der Leij Groep

- Van der Leij Bouwbedrijven, Amsterdam
- Van der Leij Bouwbedrijven, Delft
- Van der Leij Bouwbedrijven, Nieuwegein
- Van der Leij Geveltechniek
- Van der Leij Timmerfabriek
- Climate Construction
- Projecton Vastgoed Ontwikkeling
- Urbouw Stedelijke Vernieuwing
- De Onderhoudspartner
- TransOffice
- Allround Parking Services (APS)

Forum for Housing and Living
p/a Van der Leij Groep BV
Postbus 37063
1030 AB Amsterdam
tel 020-6360346

Corporaties Structuurwijziging

'Laat privaat geld toe bij corporatie'

Groep van investeerders, politici en vastgoedexperts bepleit nieuw verdienmodel voor corporatiesector

Hans Verbraken en Stef Beert

Woningcorporaties moeten meer worden geleid door de markt... Het dreedt op een precar moment naar buiten met zijn plannen de corporatiesector tikt op

zijn grondweten nu Vestia in financieel nissawaen zult dier omzagte gebouwen derovaten Het is het volgende drama in een ree die al jaren wordt geplagd door financieel management Dit heeft het imago van de sector geschaad

Denktank Wat is FHL?

Forum for Housing and Living is een internationale groep van veertig ondernemers, academici en beleidsmakers

FHL bepleit een nieuw verdienmodel corporaties brengen hun best onder in een apart bedrijf, waanz te private investeerders toelaten Die krijgen een belang van minimaal 5%

hebben de plannen sympathiek ontvangen, maar hebben de boos tot nu toe of aldus Herregers

Rinckenland Zaken heeft per 1 november de verkoop van corporatiewoningen aan private beleggers versoepeld Volgens Herregers volkoudt de regering niet, omdat als grondslag de (te hoge) WOZ-waarde wordt getaxineerd

Ad Herregers

Timing FHL: we hebben ons bewust stil gehouden

Hans Verbraken en Stef Beert

Waarom werkt een informeel gezelschap jaren in stilte aan voorstellen voor hervorming van het corporatiewezen en komt het daar nu mee naar voren?

De historie van het FHL gaat terug tot begin jaren 90, toen een informeel gezelschap op initiatief van ondernemer Rob van der Ley in het gemeentebureau van Drunen de Nota Volkshuisvesting van staatssecretaris Herma besprak

Dat heeft nu geleid tot het rapport 'Woningcorporaties en maatschappelijk welzijn' dat de corporatiesector moet worden hervormd

Daarom werkt een informeel gezelschap jaren in stilte aan voorstellen voor hervorming van het corporatiewezen en komt het daar nu mee naar voren? Dat is een vraag die de laatste tijd steeds vaker wordt gesteld

Meer marktucht

'Zoek een oplossing voor de corporatiedirecteuren die nu Sinterklaas spelen'

Hans Verbraken en Jan Haag

Hoeveel Vestia-affaires aan de corporatiesector? Het is de sector die nu te veel pleit voor de in-vocht van het particulier kapitaal

De corporatiesector verbergt door een niet adequate teelting, stelde Leon Teulings, directeur van het Centraal Planbureau (CPB) in zijn jaarverslag in de Kamer

Kapitaalintensieve bedrijven zoeken scherpere exploitatiemethoden, dat werkt niet Het is volgens Teulings hoog tijd dat de sector een andere kapitaalstructuur krijgt, waanz de tocht van de markt dwingt

De financiële verzuimstand van de corporatiesector is volgens Teulings halverwege blijven hangen

vermogen van € 200 miljard Corporaties kunnen zich overantwoord financieel gedrag permitteren 'omdat ze hun kapitaal kosten niet in rekening hoeven brengen'

Teulings pleit voor participatie van particulier kapitaal Laat de corporatiewoningen vanuit de stichtingen doorselken naar de oostpraktische stichtingen worden dan aandeelhouder van de bezit

In dit model worden de stichtingen, de oostpraktische corporaties, vermogensbeheerders Ze krijgen een post op het aandeel en het geld dat moet worden betaald

ontwikkelingsprojecten wordt gestuurd De LPI economie stuift er echter aan of de gelegenheid, nu weer opgevoerd door de affarvestia

En ook is de kans groot dat het kabinet Rutte op dezelfde weg doorgaat als het nu doet Vanaf 2014 moet de sector € 760 mln per jaar aan de schatkist afdragen

En de nu weer luide roep om meer toezicht 'Dat bevest volgens Teulings niet op Toezicht waar op? Ja, toezicht moet houden

Coen Teulings 'Als je een kans is voor een ingrijpende hervorming, is die nu' foto: Vincent Wirth

Bezuinigingen op departementen jagen werkloosheid Den Haag op

Jude Hirschfeld Amsterdam

De werkloosheid in de gemeente Den Haag is vorig jaar sterk gestegen Het toegenomen aantal Nederlanders heeft te lijden onder de vermindering van de personeelssterkte door de bezuinigingen

Volgens het CBS werden er vorig jaar per saldo 11.200 banen geschrapt bij overheidsinstellingen

heeft ook geen academieschietingen Dit pakje nu als een nadeel Ook bij het aantal ICT-functies in Den Haag is er sprake van een neerwaart

Jugendwerkloosheid Duidelijke daling

Jongeren tot 25 jaar zagen hun positie op de arbeidsmarkt verbeteren De jeugdwerkloosheid daalde van 11,7% naar 9,8%

Amsterdam In de middengroep doorstreeft de hofland nu te vallen Een Haag komt nu dichtert in de buurt van Rotterdam

In Utrecht is het best gesteld met de werkloosheid Slechts 5,4% van de Utrechters is werkloos

Een nadere uitwijping van de cijfers over Limburg bevestigt naar zeggen die these In het noorden van de provincie, waar veel industrieel en, daalde de werkloosheid flink, in Zuid Limburg was er juist een stijging

Nieuws kort

Kredietverlening trekt licht aan in januari

Amsterdam De kredietverlening aan huishoudens en bedrijven in de eurozone is in januari weer licht gestegen, zo blijkt uit cijfers van de Europese Centrale Bank

Opnieuw minder hypotheken verstrekt

Amsterdam De omvang van de hypotheekportefeuille van de Nederlandse financiële instellingen is in januari nauwelijks gegroeid

ECB de geldkman naar de banken

ECB de geldkman naar de banken om te zorgen dat er voldoende liquiditeit is in de markt

Studenten UVA mogen 'vrijjes' maken

Amsterdam Staatssecretaris Halbe Zijlstra van Onderwijs zet geen dwarsliggende diploma's als studenten op de Universiteit van Amsterdam omlandende buitenlandse universiteiten

Aangifte tegen Uvme en Eyeworks

Amsterdam Advocaat Peter Plasman heeft maandag aangifte gedaan bij Justitie tegen het Amsterdamse ziekenhuis Uvme en de productieservice Eyeworks

Studenten UVA mogen 'vrijjes' maken

Amsterdam Staatssecretaris Halbe Zijlstra van Onderwijs zet geen dwarsliggende diploma's als studenten op de Universiteit van Amsterdam omlandende buitenlandse universiteiten

Opnieuw minder hypotheken verstrekt

Amsterdam De omvang van de hypotheekportefeuille van de Nederlandse financiële instellingen is in januari nauwelijks gegroeid

Wolven de Vrijjes maken

Amsterdam Staatssecretaris Halbe Zijlstra van Onderwijs zet geen dwarsliggende diploma's als studenten op de Universiteit van Amsterdam omlandende buitenlandse universiteiten

Opnieuw minder hypotheken verstrekt

Amsterdam De omvang van de hypotheekportefeuille van de Nederlandse financiële instellingen is in januari nauwelijks gegroeid

Wolven de Vrijjes maken

Amsterdam Staatssecretaris Halbe Zijlstra van Onderwijs zet geen dwarsliggende diploma's als studenten op de Universiteit van Amsterdam omlandende buitenlandse universiteiten

Woningcorporaties op eigen benen

Verdiene om te kunnen dienen

Woningcorporaties op eigen benen

Verdiene om te kunnen dienen

opgesteld door Ad Hereijgers
secretaris Forum for Housing and Living

Amsterdam
februari 2012

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
SAMENVATTING	5
1. ACTUALITEIT: DE MARKTLEIDER IN LEGITIMITEITSCRISIS	8
1.1 NOG EEN KEER HEERMA	8
1.2 MARKTLEIDER IN VERDEDIGING	10
1.3 HERVORMING WONINGCORPORATIES: NIET LANGER WACHTEN.....	11
2. VERLEDEN: BEPERKTE INSTITUTIONELE HOUDBAARHEID	13
2.1 WAARDE ALS TOEGELATEN INSTELLING	13
2.2 ANDERE INSTITUTIES GINGEN DE WONINGCORPORATIES VOOR.....	14
3. INTERMEZZO: EUROPESE BELEIDS- EN MARKTOMGEVING	17
3.1 VERZELFSTANDIGING AFRONDEN: DUITSLAND ALS GIDSLAND	17
3.2 DEUTSCHE ANNINGTON ALS REFERENTIE	18
4. TOEKOMST: ACCENTVERSCHUIVING NAAR VERMOGENSBEHEER	20
4.1 OPTING-IN ONDERNEMING VOOR VASTGOEDBEHEER	20
4.2 WONINGCORPORATIE ALS VERMOGENSBEHEERDER	25
5. ACHTERGROND: FORUM FOR HOUSING AND LIVING (FHL)	27
5.1 CHRONOLOGIE	27
5.2 RAAD VAN DESKUNDIGEN	31
5.3 OVER DE INITIATIEFNEMER.....	31
5.4 OVER DE AUTEUR.....	35
5.5 PUBLICATIES	36
LITERATUURSELECTIE	37
FINANCIËLE KENGETALLEN NEDERLANDSE VOLKSHUISVESTING	39
EXECUTIVE SUMMARY	40

Voorwoord

Volgens het Centraal Planbureau zit Nederland wederom in een recessie. Het Kabinet zal aanvullende bezuinigingen moeten vinden, boven de al structureel overeengekomen €18 miljard. De omvang, beleidsterreinen en moment van effectueren is de komende periode onderwerp van politieke beraadslagingen. Niet bezuinigen zonder te hervormen, heeft de vice-premier recentelijk in een interview nog laten weten. Dat daarbij het tot voor kort politiek verdrongen dossier van de woningmarkt een rol gaat spelen, is voor elke burger duidelijk. De overheid kan geleidelijk –en indien noodzakelijk versneld- haar aftocht aankondigen uit de woningmarkt. Daarna pas kan de consument weer nuchtere keuzes maken voor huren of kopen, passend bij zijn –verwachtingen omtrent- besteedbaar inkomen.

Europese regeringsleiders hebben afdwingbare begrotingsdiscipline tussen landen dichterbij gebracht. In de nationale politiek gaat Europa op meerdere beleidsterreinen een minder vrijblijvende rol spelen. Gelet op de nauwe economische banden zal Nederland naar verwachting het financieel-economische beleid van Duitsland blijven volgen. Dit betekent ook, dat de overheid zich zal moeten terugtrekken uit de woningmarkt. Staatssteun aan woningcorporaties heeft de blijvende aandacht van de Europese Commissie, evenals de hoge hypotheekschuld. In zowel de huur- als koopwoningenmarkt loopt Nederland uit de pas.

Vanaf eind 2009 werken wij binnen het Forum for Housing and Living (FHL) aan een nieuw duurzaam bedrijfsmodel voor woningcorporaties. Dit doen wij vanuit de aanname dat het huidige bestel van woningcorporaties nog maar beperkt houdbaar is. Dit laatste tegen de achtergrond van de eenwording in Europees financieel-economisch beleid teneinde de euro als eenheidsmunt te kunnen behouden. Het nieuwe bedrijfsmodel menen wij gevonden te hebben in de opting-in onderneming. Dit houdt in, dat op uitnodiging van de individuele woningcorporatie, private investeerders mede-aandeelhouder kunnen worden met een meerderheidsbelang in een op continuïteit en rendement gedreven nieuwe deelneming van de woningcorporatie. Bij de woningcorporatie zoals we die nu kennen, verschuift dan het accent van vastgoedbeheer naar vermogensbeheer met investeringen in lokaal en (boven)regionaal verankerde maatschappelijke projecten.

Als secretaris van het Forum for Housing and Living, heeft de auteur, in nauw overleg met de initiatiefnemer, het ontwikkelde gedachtegoed samengebracht in dit rapport. Voor de samenstelling van dit rapport gaat onze dank uit naar de inbreng van verschillende deelnemers van het Forum. Naast de leden van het Forum, is dit rapport in eerste instantie gericht aan belanghebbenden: corporatiebestuurders, toezichhouders, private –lange termijn- investeerders en politici.

Vanuit de rijke traditie van de Nederlandse volkshuisvesting, nodigt dit rapport uit om mee te denken naar de best mogelijke en haalbare duurzame oplossing voor een zelfstandig verdienmodel voor de woningcorporaties, inclusief passende governance. Voorkomen moet worden, dat de overheid slechts gaat interveniëren in het bestel op basis van –overigens ernstige- incidenten bij individuele woningcorporaties.

De klok tikt wel; bij incidenten, van welke aard ook, neigen bestuurders primair en extreem te reageren; het is echter beter nu het hoofd koel te houden. Maar dat er wat moet gebeuren is al langer duidelijk, aan de aantoonbare inefficiëntie van de vermogensinzet bij vele woningcorporaties moet een einde komen.

Een weg terug naar de –volgens menig volkshuisvester- geborgenheid van de overheid is ons inziens uitgesloten; de –afgewaardeerde- woningcorporaties terug op de rijksbegroting past simpelweg niet in het Europese begrotings- en stabiliteitspact. Andere overwegingen doen dan niet meer ter zake.

Daarom is het beter om, zelfs met de naderende blessuretijd, de woningcorporaties –niet geheel vrijblijvend- in de gelegenheid te stellen om hun toekomst als zelfstandig bedrijf veilig te stellen, op eigen benen, op gepaste afstand van de overheid. In andere woorden, de verzelfstandiging na bijna 20 jaar eindelijk afronden.

Als denkmodel kan daarbij een voorbeeld worden genomen aan het thans ingezette beleid tot liberalisering van de gezondheidszorg. De Minister heeft haar wetsvoorstel aan de Tweede Kamer aangeboden om private investeerders te introduceren in de ziekenhuizen in ruil voor rendementsuitkering bij een doelmatige bedrijfsvoering. Bij dit van oudsher door de overheid gedomineerde beleidsterrein zijn continuïteits- en kwaliteitsborging benoemd bij uitkering van rendement aan de private mede-aandeelhouders. De volkshuisvesting kan dit als referentie nemen.

FHL kan als verbindingsofficier optreden tussen woningcorporaties en private investeerders en de nieuwe opting-in onderneming inbedden in een omgeving van maatschappelijke stakeholders.

Amsterdam, februari 2012

Samenvatting

Woningcorporaties op elgen benen. Het afronden van de verzelfstandiging die CDA Staatssecretaris Enneus Heerma destijds heeft ingezet, biedt het beste uitzicht dat woningcorporaties op eigen benen kunnen blijven staan. Zelfstandig, op gepaste afstand van de overheid. Dit kan worden bereikt door een accentverschuiving van het vastgoedbeheer naar vermogensbeheer. Als vastgoedbeheerder krijgt de opting-in deelneming van de woningcorporatie een of meerdere private investeerders als mede-aandeelhouder. De opting-in onderneming richt zich op het aankopen, beheren, en verkopen van huurwoningen op basis van bedrijfscontinuïteit en realiseren van een marktconform rendement. De woningcorporatie c.q. toegelaten instelling, wordt in toenemende mate vermogensbeheerder en richt zich op het duurzaam investeren in lokaal en (boven) regionaal verankerde maatschappelijke projecten.

Privaat initiatief. Het Forum for Housing and Living (FHL) is een door de Van der Leij Groep ondernomen initiatief in het vierde kwartaal van 2009. De Van der Leij Groep heeft sedert medio tachtiger jaren meerdere initiatieven ondernomen om tot strategische heroriëntaties c.q. ontwikkelingen te komen. Het gaat daarbij om onderwerpen waarbij een grote publieke en private verantwoordelijkheid ligt, maar waarbij partijen terughoudend zijn om met elkaar samen te werken om tot (maatschappelijke) efficiency en kwaliteitsverbetering te komen. Voor een kort overzicht van deze initiatieven verwijzen wij naar paragraaf 5.3 van dit rapport. De Van der Leij Groep bestaat 40 jaar en omvat een aantal bouw, onderhoud- en ontwikkelgerelateerde ondernemingen. Zij voeren hun activiteiten uit voor en onderhouden een sterk netwerk met vele woningcorporaties, institutionele beleggers, gemeentelijke, provinciale en rijksorganisaties, zorginstellingen en eigen projectontwikkelingen.

FHL richt zich op de introductie van nieuwe aandeelhouders, bedrijfsfinanciering en zeggenschap bij woningcorporaties. Ongeveer 40 personen nemen hierin deel. De deelnemers hebben (internationale) expertise op het gebied van huisvesting, openbaar bestuur, financiële instellingen, wetenschap, institutionele beleggingen, en politiek.

FHL heeft twee inzichten verhelderd. Op de eerste plaats, in Nederland als het op een na rijkste land van Europa, is de overmaat aan sociale huurwoningen niet langer houdbaar. 43% ten opzichte van 6% in Duitsland, financieel-economisch ons gidsland. Op de tweede plaats, de bedrijfsprestaties van woningcorporaties blijven achter. Uit een vergelijking tussen Nederlandse woningcorporaties en de Duitse woningonderneming Deutsche Annington blijkt, dat de sociale woningen en marktwoningen een gemiddeld hogere waarde (€52.000 versus circa €38.500) en een substantieel lagere gemiddelde huurprijs (€320 versus ruim €420 per maand) kennen dan een corporatiewoning in Nederland. En deze prestatie wordt geleverd tegen relatief lage bedrijfskosten. Private aandeelhouders zijn tevreden over

het rendement over het geïnvesteerde eigen vermogen. In Nederland kennen woningcorporaties geen aandeelhouders met rendementgedreven doelstellingen.

FHL heeft hieruit de conclusie getrokken, dat het huidige bestel van woningcorporaties niet alleen onhoudbaar is geworden, maar dat er ook alternatieven voorhanden zijn. Het behalen van een marktconform rendement kan samengaan met betaalbare huren, efficiënt ingerichte bedrijfsprocessen en verhoogde klanttevredenheid.

Opting-in. Na twee jaar onderzoek en consultaties, is het opting-in bedrijfsmodel ontwikkeld. Private investeerders worden mede-aandeelhouder met een meerderheidsbelang in de opting-in onderneming, een deelneming waarin de woningcorporatie het eigendom van haar woningen en het vastgoedbeheer onderbrengt. Deze onderneming richt zich met haar bedrijfsactiviteiten uitsluitend op het aankopen, beheren en verkopen van bestaande woningen; binnen en buiten het zogeheten Daeb-regime (Diensten van algemeen economisch belang naar maatstaf van de Europese Commissie). De projectontwikkeling, evenals bij voorkeur het commercieel bedrijfsonroerend goed, wordt door de woningcorporatie op passende wijze op afstand geplaatst.

De uit verkoop van de bedrijfsactiviteiten verkregen netto opbrengsten worden door de woningcorporatie in haar geherdefinieerde rol als actief vermogensbeheerder naar eigen inzichten aangewend om bij voorkeur duurzaam lokaal en (boven)regionale maatschappelijke projecten uit te voeren.

Overzicht rapport. In het onderhavige rapport wordt in een vijftal delen een succesvolle afronding van de verzelfstandiging van de woningcorporaties uiteengezet. Eerst komt de actualiteit aan de orde, vervolgens een blik in het verleden en met een uitstap naar de Europese beleids- en marktomgeving, uitleg over de opting-in onderneming. In het laatste deel tenslotte uitgebreider achtergronden over de ondernomen activiteiten van FHL in de afgelopen twee jaar.

In het eerste deel worden kanttekeningen geplaatst bij het marktleiderschap van de woningcorporaties; zij bedienen 80% van de huurwoningenmarkt. De aanleiding voor de EU-beschikking over staatssteun heeft duidelijk gemaakt, dat de woningcorporaties in het verleden onvoldoende hebben bereikt in het bestrijden van het scheefwonen. Het resultaat is een overmaat van ongeveer 1,0 miljoen woningen die nu voor liberalisatie in aanmerking komen. In belangrijke mate is de huidige omvang van scheefwonen ontstaan door de ruim voorhanden zijnde financiering. Woningcorporaties hebben daarbij nagelaten geld te verdienen aan bijna 50% van de huurders die inmiddels scheefwonen. Woningcorporaties besteden veel geld aan onrendabele investeringen van nieuwbouw en maatschappelijk vastgoed, naast grondposities voor woningbouw en projectontwikkeling. De marktucht ontbreekt daarbij en intern en overheidstoezicht is gericht op ingrijpen achteraf. Marktleiderschap schept echter verplichtingen. Daarom worden corporatiebestuurders thans uitgenodigd c.q. uitgedaagd nu hun bedrijf naar een duurzame toekomst te leiden.

In het tweede deel wordt teruggeblikt in het verleden. Aan de hand van de belangrijkste kenmerken van de toegelaten instelling, namelijk het verkrijgen van toegang tot de kapitaalmarkt, wordt geconcludeerd, dat vandaag toelating sec niet meer nodig is. Ook worden kritische kanttekeningen geplaatst bij het in de loop der tijd verbreden van het volkshuisvestingsdomein zonder dat eerst rendement werd gemaakt op de primaire taak van woningexploitatie. Om de samenleving te kunnen blijven dienen met onder meer maatschappelijk vastgoed, zal eerst moeten worden verdiend op de reguliere woningexploitatie. Aan de hand van vergelijkbare instituties die in het verleden zijn ontstaan en inmiddels weer zijn verdwenen (onder meer NCM, NIB, Bouwfonds Nederlandse Gemeenten) kunnen de woningcorporaties worden beschouwd als de laatste der Mohikanen. Kortom, geen enkele institutie heeft een oneindige houdbaarheidsdatum. De corporatiebestuurders worden uitgenodigd c.q. uitgedaagd hun huidige bedrijfsmodel ter discussie te stellen.

In het derde deel een strategisch intermezzo over de Europese beleids- en marktomgeving. Duitsland wordt aangehaald als leerzaam voorbeeld. Duitsland is Nederland 20 jaar geleden voorgegaan in de verzelfstandiging door het opheffen van de toelating van woningcorporaties en gemeentelijke woningbedrijven. Vandaag kent Duitsland nog slechts 6% sociale woningbouw. De omvangrijke volkshuisvestingstaak is overgenomen door private, ook buitenlandse, bedrijven. Een van deze bedrijven, Deutsche Annington, wordt aangehaald als referentie om enkele vooroordelen in Nederland weg te nemen. Vooroordelen die leven over de rol van private investeerders in sociale woningbouw; zij zouden niet geïnteresseerd zijn in krimpgebieden, hoge huren rekenen, minder woningonderhoud plegen en huurders zouden ontevreden zijn. Uit onderzoek in de afgelopen jaren is komen vast te staan, dat deze vooroordelen weerlegd kunnen worden.

In het vierde deel wordt het door FHL ontwikkelde bedrijfsmodel uitgebreider geduid. In een opting-in onderneming met meerderheidsbelang voor private mede-aandeelhouder en minderheidsbelang voor de woningcorporatie, wordt het vastgoedbeheer ondergebracht. De woningcorporatie zelf richt zich in toenemende mate op vermogensbeheer en investeert het gerealiseerde rendement op het vermogen in maatschappelijke projecten. Het huidige vermogen van woningcorporaties wordt in belangrijke mate liquide gemaakt en kan onder meer worden aangewend voor het realiseren van nader vast te stellen sociale doelstellingen.

In het vijfde deel wordt de chronologie beschreven van FHL vanaf 2009. Daarbij ook aandacht voor de samenstelling van de Raad van Deskundigen en de in de loop der tijd door FHL uitgegeven publicaties. Een literatuurselectie en een beknopt profiel van de initiatiefnemer en auteur, sluiten het rapport af.

1. Actualiteit: de marktleider in legitimiteitscrisis

1.1 Nog een keer Heerma

“Onmiskenbaar hebben de corporaties grote bijdragen geleverd aan een goede volkshuisvesting in ons land. Na de brutering zijn ze evenwel entiteiten geworden waar het voor hun huurders en andere stakeholders vaak goed toeven is. Zonder staatssteun is daar op zich weinig mee mis, ook al zijn ze misschien niet altijd even efficiënt. Het is ook de vrijheid van de markt een bedrijf niet altijd efficiënt te managen! En ook zonder staatssteun zullen ze willen - en vermoedelijk ook kunnen - blijven bestaan”
(prof.dr.P.van Gool FRICS, 2011)

In de loop der jaren is een hybride situatie ontstaan als gevolg van het onvolledig afronden van de door Staatssecretaris Heerma begin jaren negentig begonnen verzelfstandiging van de woningcorporaties. Het Besluit beheer sociale huursector (Bbsh), aanvankelijk bedoeld als overgangsbesluit naar een volledige verzelfstandiging van de sector, is inmiddels 'volkshuisvestingswet nummer 1' geworden. Daardoor is rijksinvloed op het doen en laten van zelfstandige corporaties onverminderd groot gebleven. In het huidige debat ontbreken samenhangende ordenings- en sturingsprincipes. De afgelopen jaren was er ook nog sprake van een politiek taboe op vele onderwerpen die het functioneren van de woningmarkt raken. Ook nu dreigt de politieke discussie over de hypotheekrente-aftrek die van de sociale huursector te verdringen. Integraliteit en vermeende onlosmakelijke samenhang kunnen echter ook verstikkend werken bij hervormingen. Bij gebrek aan inhoudelijke inspiratie, gaan discussies te snel over de techniek van regelingen en uitvoerings- en handhavingssperikelen.

Scheefwonen is daarvan een voorbeeld. Uit het meest recente Woon Onderzoek Nederland (2009) blijkt, dat van de circa 2,3 miljoen gereguleerde corporatiewoningen bijna de helft wordt bewoond door huishoudens met een inkomen boven de EU-inkomensgrens van €33.614: circa 630 000 huishoudens (28%) heeft een inkomen boven €33.614 en circa 400.000 huishoudens (18%) genieten een inkomen van meer dan €43.000. Volgens deze cijfers komen meer dan 1,0 miljoen woningen in aanmerking voor liberalisatie.

Het Kabinet neemt daarom een aantal maatregelen. Noodzakelijke stappen, maar ook 'too little too late': de 90% EU-toewijzingsgrens heeft alleen betrekking op nieuwe verhuringen. Huishoudens die meer verdienen dan €43.000 en aangeslagen worden met een extra huurverhoging, kunnen zich dit gemakkelijk een aantal jaren veroorloven, voordat dit een reden zal zijn naar een duurdere woning te verhuizen. En de effecten van extra WWS punten voor schaarstegebieden komt meer tegemoet aan de marktprijs van de huurwoning, maar zegt nog niets over de passendheid bij het huishoudinkomen.

Nadat de voorman van Aedes in het Financieele Dagblad in mei 2010 heeft gepleit voor een periodieke inkomenstoets, is het stil geworden. Periodieke toetsing van inkomens zou tot uitvoeringsproblemen leiden en wordt door woningcorporaties beschouwd als een taak van de overheid. Huurbescherming zou tussentijds ingrijpen in huurcontracten als gevolg van inkomensstijging niet toelaten. De sociale huurwoningenmarkt is daarmee verworpen tot een gesloten systeem met lange wachttijden. Dit geldt zeker in de grote steden waar zich de meeste corporatiewoningen, veelal op gewilde lokaties, bevinden. Van doorstroming naar duurdere huur of goedkopere koopwoningen is weinig sprake. Er is slechts een beperkt aanbod van duurdere huurwoningen. Drempels in de hypotheekverstrekking bemoeilijken de toegang voor starters. Nu duurt het gemiddeld bijna 13 jaar voordat een huurwoning vrijkomt voor een nieuwe woningzoekende (CFV, 2011)

Voordat scheefwonen structureel en effectief wordt aangepakt, gaat de aandacht van woningcorporaties en politiek veelal uit naar huishoudens die door nieuwe regelgeving net buiten de boot vallen; nu zijn dat huishoudens met een inkomen tot circa €40.000. Deze middeninkomens zijn nu de benadeelden van het gesloten huurwoningensysteem en gebrek aan doorstroming naar de koopwoningenmarkt. In plaats van eerst beter het ontbrekende middensegment te organiseren, wordt verlieslatend geïnvesteerd in nieuwbouw. De laatste jaren loopt hierbij de onrendabele investering op tot gemiddeld €60.000 per woning (WSW, 2011). De nieuwbouwproductie loopt nu, als gevolg van de recessie, wel terug; van ruim 30.000 in 2009 naar ruim 28.000 in 2010 (CFV 2011). Voor 2011 en latere jaren worden nog beduidend lagere productiecijfers verwacht. De huurprijs is, door voornamelijk inflatievolgend huurbeleid van de overheid en terughoudendheid in toepassen van maximaal redelijke huren door de corporaties, -in gespannen woningmarktregio's- niet in verhouding met de marktvraag. De verkoop van bestaande huurwoningen blijft achter bij de nieuwbouwproductie van sociale huurwoningen. Een woningcorporatie kan investeringen in nieuwbouw op deze manier alleen volhouden zolang wordt ingeteerd op het vermogen. Hierbij werpt de vraag zich op of dit bedrijfseconomisch en uiteindelijk maatschappelijk verantwoord is. Volgens het CFV leed de corporatiesector in 2010 een verlies van €860 miljoen, voornamelijk veroorzaakt door afboekingen op grondposities, nieuwbouw van koopwoningen en verliezen bij deelnemingen. Deze hoge verliezen hollen het vermogen en daarmee ook de toekomstige investingsmogelijkheden van corporaties verder uit. Vermogensverliezen worden onder de huidige marktomstandigheden afgezwakt door de lage rente, waartegen nieuwe leningen en herfinancieringen nog kunnen worden afgesloten. Geplaatst in het licht van de huidige eurocrisis en scherpere beoordeling van eurolanden en financiële instellingen door kredietbeoordelaars, zou dit snel kunnen wijzigen. Tenslotte is op 7 december 2011 het WSW, in navolging van Nederland, door kredietbeoordelaar Standard & Poor's voorlopig op een *negative outlook* geplaatst.

1.2 Marktleider in verdediging

Menig woningcorporatie viert dit decennium haar eeuwfeest of heeft dat de afgelopen tien jaar reeds gevierd. Een enkele uitzondering daargelaten onder een andere naam dan in de oprichtingsstatuten staat vermeld. Vandaag zijn woningcorporaties absolute marktleider in het aanbieden van sociale huurwoningen. Van de kleine 3,0 miljoen huurwoningen in Nederland, zijn er 2,4 miljoen (waarvan 2,3 miljoen met gereguleerde huur) in eigendom en beheer bij circa 400 woningcorporaties. Dit is ruim 80% van de huurwoningenvoorraad.

Marktleiderschap schept verplichtingen en vereist ondernemerschap. Omdat de marktleider van huurwoningen zelf niet in staat is gebleken c.q. door de overheid niet in de gelegenheid is gesteld, om een gelijk speelveld te creëren met andere aanbieders van huurwoningen, heeft de Europese Commissie ingegrepen. De EU-Beschikking heeft ertoe geleid dat woningen met een maandhuur tot maximaal €664,66 voor minimaal 90% moeten worden toegewezen aan huishoudens met een belastbaar jaarinkomen niet hoger dan €34.085. Dit zijn de huur- en inkomensgrens zoals deze per 1 januari 2012 gelden. Overigens heeft het Europese Gerecht op 20 december 2011 het beroep van 130 Nederlandse woningcorporaties niet ontvankelijk verklaard. Volgens het Europese Gerecht "vormen de bestaande woningcorporaties geen gesloten groep, die individueel door de beschikking van de Commissie worden geraakt".

Staatssteun binnen Nederland blijft geoorloofd, omdat de kernactiviteit van de woningcorporaties, het huisvesten van huishoudens die dat niet zelfstandig kunnen, extra kosten met zich meebrengen die niet onder normale marktomstandigheden terugverdiend kunnen worden. De staatssteun heeft betrekking op de kosten van borging door het WSW van kapitaalmarktleningen, project- en saneringssteun van het CFV en goedkope gemeentelijke grondprijzen voor nieuwbouw van sociale huurwoningen. Staatssteun activiteiten voor woningcorporaties hebben betrekking op de bouw en verhuur van sociale huurwoningen, maatschappelijk vastgoed, leefbaarheid en wijkaanpak.

Het marktleiderschap van de woningcorporaties biedt een wenkend perspectief voor liberalisatie. Op de eerste plaats, met de gekozen huurgrens van €34.085 blijft 97% van de sociale huurwoningenvoorraad ongewijzigd. Slechts 3% wordt geliberaliseerd. Dit terwijl bijna 50% van de huurders bij woningcorporaties meer verdienen dan €34.085 en dus ook in staat moeten worden geacht meer huur te kunnen betalen dan €664,66 per maand. Nu wordt scheefwonen nog steeds beloond, ondanks de eerder besproken maatregelen van de Minister om het scheefwonen tegen te gaan.

Op de tweede plaats zijn de woningcorporaties met de nu gekozen inkomensgrens nog steeds in staat 40% van de Nederlandse huishoudens een woning aan te bieden. Op Luxemburg na, is Nederland het rijkste EU-land, ook in relatie tot andere EU-landen met een volkshuisvestingstraditie. Daarom is dit nog steeds een ongeloofwaardige en onhoudbare grens; het valt niet meer aan anderen uit te leggen.

Op de derde plaats wordt het nu steeds duidelijker dat een segment (maandhuur van €665 tot €900) voor middeninkomens (belastbaar inkomen tussen €34.085 en €45.000) op de huurwoningenmarkt ontbreekt. Terwijl de middeninkomens een beroep moeten doen op de huurwoningenmarkt, zolang de koopwoningenmarkt voor starters –ook- op slot zit.

De Minister zou door de woningcorporaties moeten worden uitgenodigd om te gaan onderhandelen met de Europese Commissie over een verlaging van de huurgrens, die beter recht doet aan gezonde concurrentie op de huurwoningenmarkt. Als de grens voor staatssteun naar een maandhuur van €550 (of daaromtrent) wordt verlaagd, maakt dit het middensegment toegankelijk en lost het scheefwonen zich –in administratieve zin- versneld op. Dit zou de geloofwaardigheid van Nederland binnen Europa ten goede komen.

We worden geconfronteerd met een corporatiesector die elkaar gevangen houdt; het rondpompen van geld wordt onvoldoende doorbroken. Binnen de corporatiesector is het kostenniveau veelal nog te hoog en zou ondernemerschap sterk geënthousiasmeerd kunnen en moeten worden. Hebben teveel bestuurders en toezichthouders wellicht belang bij handhaving van de status quo? En door de huidige crisis met politiek lonkgedrag naar de vermogens van corporaties (waarbij het onderscheid tussen waarde en liquiditeiten voor het gemak buiten beschouwing wordt gelaten) en aanhoudende vervelende incidenten binnen de sector, zijn ook voor de buitenwacht, systeemfouten beter zichtbaar geworden. Daarom zijn structurele hervormingen meer dan gewenst.

1.3 Hervorming woningcorporaties: niet langer wachten

Door hun marktleiderschap zijn de gezamenlijke woningcorporaties ingericht geraakt als systeembedrijf in de voorziening van de Nederlandse volkshuisvesting. De woningcorporaties nemen als (staats) systeembedrijf daarbij risico's, deels door zich op risicovolle terreinen te bewegen, waar veelal nog geen jarenlange ervaring en expertise kon worden opgebouwd. Voorbeelden: - speculatieve- grondaankopen in de weilanden, projectontwikkeling, te complexe maatschappelijke projecten en te ingewikkelde financiële (rente)produkten. Faillissement van individuele woningcorporaties komt tot nu toe niet voor, mede door de systeembuffer van CFV, de onderlinge garantieregeling van de woningcorporaties. Echter, slinkende vermogens worden al minder een uitzondering; de woningcorporaties boeken de laatste jaren flink af op onder andere de waarde van grondposities en de projectontwikkeling. Naast liquiditeitsteun moet dan solvabiliteitssteun worden gegeven. En het is de vraag of het CFV daar voldoende toe is uitgerust; dit zal immers door de sector zelf opgebracht moeten worden. Mocht het CFV onvoldoende saneringssteun kunnen verlenen, dan bestaat een kans dat de borgstellingen van het WSW door de financiers aangesproken gaan worden. In die situatie komt er –in theorie- een rekening van €85,3 miljard bij de belastingbetaler terecht. Laten we niet zeggen, dat dit niet actueel kan worden; we hebben gezien hoe kort de houdbaarheidsdatum van menig bankenstresstest in een crisissituatie kan zijn. En met WSG uit Geertruidenberg, als een van de overigens gering aantal uitzonderingen, ging het eigen vermogen in een jaar tijd van €63 naar

€4 mln. Wij hebben inmiddels ook jaarverslagen van woningcorporaties gelezen waarin als meerjarenstrategie het eigen vermogen de komende jaren smelt als sneeuw voor de zon. Bij het afronden van dit rapport weten we nog niet hoe Vestia de financiële problemen het hoofd gaat bieden en of zij hiertoe met financiële steun van collega-corporaties voldoende toe in staat zal blijken te zijn. Nerveuze banken zonder reserves kunnen de continuïteit van Vestia ernstig in gevaar brengen. En dan: *too big to fail?*. Daar zitten de collega-corporaties en uiteindelijk de belastingbetaler niet op de wachten.

Bestuurders en toezichthouders van financieel verzelfstandigde woningcorporaties blijven in deze roerige tijden te lang achter de feiten aanlopen. Zij wachten tot hun aangeleverde cijfers aan het CFV van groen op oranje op rood springen. Maar dan kan het al te laat zijn. De jaarverslagen staan soms vol met ronkend taalgebruik en financieel lijkt dan de continuïteit gewaarborgd. Er is geen aandeelhouder. En het handelen van de Raad van Commissarissen kent nog geen sancties. Hoewel recentelijk het CFV de kat op het spek heeft gebonden met het aansprakelijk stellen van bestuurders en commissarissen bij woningcorporatie SGBB. Toezichthouder is een professie geworden, geen (ere) bijbaan.

Over enkele jaren kan wellicht iedereen verbaasd zijn, dat de houdbaarheidsdatum van het systeem zo snel dichterbij is gekomen. Dat had dan niemand kunnen zien aankomen; dit laatste is niet waar; de risicovolle derivatenportefeuille stond in het jaarverslag van Vestia, de eurocrisis hebben deskundigen ook zien aankomen; sommige corporatiebestuurders en hun toezichthouders leven nog teveel bij de waan van de dag. Moeten ook hier de financiële markten de tucht in deze bedrijven organiseren of doet men het alsnog zelf? Bij sommige woningcorporaties wordt de situatie blijkbaar pas acuut als op zondagavond de verlichting op de kantoren moeten branden voor crisisoverleg onder dreiging van het opdrogen van liquiditeiten

2. Verleden: beperkte institutionele houdbaarheid

2.1 Waarde als toegelaten instelling

De Woningwet uit 1901 en diens gevolg de groei en bloei van het corporatiebestel zoals we dat vandaag kennen, begon met het verkrijgen van toegang tot de kapitaalmarkt. De toegelaten instelling had betrekking op het toegelaten worden tot financiële faciliteiten, zoals rijksleningen, belastingvrijstellingen en subsidies. Destijds waren die faciliteiten nodig, omdat private financiering onvoldoende voorhanden was om betaalbare woningen te kunnen bouwen. Aan de toelating was de voorwaarde verbonden, dat de woningcorporaties hun middelen uitsluitend voor de volkshuisvesting gebruikten en er geen winstuitkeringen aan derden plaatsvonden.

Inmiddels hebben, na de ingezette financiële verzelfstandiging door de bruteringswet in 1995, de woningcorporaties zelfstandig toegang tot de kapitaalmarkt. De bruteringswet betekende dat de uitstaande rijksleningen bij de woningcorporaties werden weggestreept tegen de nog te ontvangen objectsubsidies. Tegenwoordig verloopt de toegang tot de kapitaalmarkt in belangrijke mate via de overheidsbanken BNG en NWB. In 2010 was hun gezamenlijke marktaandeel bij corporaties 92% (WSW, 2010). Sinds 1983 wordt de toegang tot kapitaalmarktleningen ondersteund vanuit het Waarborgfonds Sociale Woningbouw met garantstellingen. Eind 2010 bedraagt het geborgde schuldrestant €85,3 miljard.

Geconcludeerd mag worden, dat voor de toegang tot de kapitaalmarkt, de toelating nu niet meer nodig is. De toelating is nog wel een waarborg voor de continuïteit van de volkshuisvesting vanuit het in de loop der tijd geaccumuleerde vermogen.

De Woningwet geeft nog een andere belangrijke grondslag voor een verbeterde doelomschrijving van de hedendaagse woningcorporatie. Bij de Woningwet werd gekozen voor een afzonderlijk volkshuisvestingsdomein, destijds los van armenzorg en bedeling. Dit was zo geregeld, omdat een verantwoorde woningexploitatie onafhankelijkheid vergde. Inmiddels hebben we gezien dat door het Besluit beheer sociale huursector (sinds 1993) en vanaf 2012 de Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting, de woningcorporaties een ruim werkdomein wordt toegekend. Veel mag daarbij, niets moet overigens. Er bestaan prestatie-velden, geen prestatie-eisen. De prestatie-velden begeven zich op domeinen van anderen, zoals zorg, scholen, kinderopvang, sport en cultuur. De prestatie-velden worden, vaak verpakt als maatschappelijk vastgoed, aan de woningcorporaties overgedragen.

Zonder meetbare prestatie-eisen ontstaat hier onduidelijkheid. Dit wekt verkeerde verwachtingen, zeker naar het maatschappelijk middenveld waarin menig corporatie haar wortels vindt. Wil de woningcorporatie blijven voldoen aan het Bbsh zonder in te moeten teren op haar vermogen, dan is het wel noodzakelijk dat hiervoor geld kan worden aangewend, dat eerst verdiend is met vastgoedbeheer. Daarom beoogt het FHL bedrijfsmodel een bedrijfsmatige splitsing tussen vastgoedbeheer en vermogensbeheer; rendabel vastgoedbeheer door de nieuwe opting-in

onderneming met private investeerder(s) als mede-aandeelhouder en vermogensbeheer met taakuitoefening Bbsh door de woningcorporatie zelve.

De oorspronkelijke motivatie voor de toegelaten instelling geldt niet meer. Vrijwillig uit het corporatiebestel stappen mag niet van de rechter, dan wordt er nog steeds een beroep gedaan op het volkshuisvestelijke belang. Waarom moet de onduidelijkheid van een hybride organisatie blijven voortbestaan? Ondanks de overmaat, wordt de corporatiesector nog steeds groter. nog twee keer zoveel nieuwbouw als verkopen van bestaande huurwoningen: in 2010 30.000 versus 15.000. Daarnaast verbreedt de woningcorporatie haar taken, uitgenodigd door de overheid die het Bbsh, nu met de Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting in beton wil gieten. De recent door de Minister aangekondigde aanbiedingsplicht aan huurders van 75% van de corporatievoorraad valt dan ook moeilijk te njmen met het volkshuisvestelijk belang waar bij andere gelegenheden zo aan wordt vastgehouden. Als bewoners al gebruik gaan maken van de aanbieding, dan is de kans groot dat scheefwoners daar het eerst gebruik van gaan maken.

De conclusie is gerechtvaardigd, dat de corporatiesector alleen op deze wijze onbedoeld groter kan worden, omdat zij nog steeds te gemakkelijk aan geld kan komen. Dit komt ook omdat marktucht ontbreekt; er hoeft geen rendement te worden behaald op het sterk gestegen vermogen. Vermogensstijging die overigens voornamelijk is toe te schrijven aan autonome prijsstijgingen van vastgoed en niet aan rendementen op de bedrijfsvoering. Tegelijkertijd worden de corporaties geleid door bestuurders die gezamenlijk beschikken over circa €200 miljard aan vermogen. Daar moet meer rendement op te behalen zijn dan tot nu toe gebeurd

2.2 Andere instituties gingen de woningcorporaties voor

Wordt binnen het corporatiebestel al jaren discussie gevoerd over verdere verzelfstandiging, andere sectoren met een sterk publiek domein zijn de woningcorporaties voorgegaan. Daarom wordt de naoorlogse omgeving van de volkshuisvesting in een breder maatschappelijk en economisch perspectief geplaatst.

Er zijn na de Tweede Wereldoorlog velerlei maatregelen genomen om de wederopbouw van Nederland ter hand te nemen. Activiteiten en producten van reeds bestaande (publieke) instellingen en organisaties werden geïntensiveerd en nieuwe organisaties werden opgericht en nieuwe beleidsvoornemens geformuleerd en in werking gesteld.

Opmerkelijk is dat een aantal organisaties in de jaren tachtig van de vorige eeuw de betreffende activiteiten heeft beëindigd, verdund en/of verbreed. Ook is een aantal publieke organisaties/instellingen verkocht aan private partijen en/of naar de beurs gebracht. Daarmee werd een eigenaar geïdentificeerd, die het bestuur van de onderneming in de bedrijfsvoering scherp ging

houden door rendementseisen op het vermogen te stellen. Zonder uitputtend te willen zijn, worden hieronder enkele voorbeelden genoemd.

Nederlandse Credietverzekering Maatschappij (NCM)

In 1925 werd de NCM opgericht met als doel de handel voor bedrijven in Nederland te verbeteren. In 1932 tekende de NCM een overeenkomst met het Ministerie van Financiën voor de herverzekering van exportkredieten. Het gehele risico werd gedragen door de Staat. In de periode 1945 – (ca) 1990 heeft de Staat 3.6 miljard gulden verloren.

Begin negentiger jaren heeft de NCM de voortrekkersrol vervuld om tot globalisering te komen. Na enkele ingrijpende eigendomswijzigingen in de jaren negentig, zijn sinds 2001 de aandelen voor 100% in handen van het Duitse Gerling NCM Credit and Finance AG. Sinds december 2003 is Atradius N.V. de aandeelhouder van NCM Holding N.V.

Nationale Investerings Bank (NIB)

De NIB is in 1945 opgericht door de Nederlandse Staat als Financiering van Nationaal Herstel. Doel was het financieren van de wederopbouw door langlopende (achtergestelde) leningen te verstrekken en in ondernemingen te participeren.

In 1986 werd de NIB naar de beurs gebracht. In 1999 werd de beursnotering beëindigd omdat ABP en PGGM de aandelen verwierven. In 2005 werd de bank overgenomen door een consortium van financiële instellingen en investeerders (onder ander Delta Lloyd, ABN AMRO, Banco Santander)

Bouwfonds Nederlandse Gemeenten (Bouwfonds)

Omdat er schaarste heerste aan goedkope koopwoningen werd in 1946 opgericht

Bouwkas Drenthe, waar de Drentse gemeenten aandeelhouder van waren. In de loop der jaren groeide het aandelenbezit onder meer dan 500 gemeenten en werd na een paar jaar de naam gewijzigd in Bouwfonds Nederlandse Gemeenten. Het Bouwfonds kon als publieke instelling eenvoudig geld lenen van de BNG en subsidies krijgen van het rijk.

In 1967 startte Bouwfonds ook de Algemene Nederlandse Woning Stichting (ANWS) voor huurwoningen, dat bleef bestaan tot de verzelfstandiging van Bouwfonds in 2000. Bouwfonds was daarmee ook een belangrijke speler op de huurwoningenmarkt. Eind jaren '80 werd het Bouwfonds, mede door de afbouw van de rijksregelingen in de volkshuisvesting, steeds minder semi-overheid. Dit beleid is in 1993 krachtig doorgezet. Bouwfonds ging zich richten op de commerciële markt in plaats van de goedkope koopsector. Eind 1999 wilden de gemeenten afscheid nemen van hun belang in Bouwfonds; ABN AMRO nam geleidelijk het aandelenkapitaal over en het Bouwfonds werd een volledig commercieel bedrijf.

Bovenstaande voorbeelden leren dat instandhouding van (semi) publieke instituties geen vanzelfsprekendheid is. Afgelopen decennia heeft niemand meer gevraagd om de terugkeer van deze instellingen. Des te meer opvallend is het dan, dat binnen het corporatiebestel sinds de Bruteringswet (1995) geen echte structuurwijzigingen meer hebben plaatsgevonden. Sterker, niemand is onder de

indruk van het aanpassingsvermogen en de vernieuwingsdrang van de corporaties. Een van de oorzaken is ons inziens het ontbreken van een eigenaar, die het bestuur scherp kan houden in de bedrijfsvoering door rendementseisen te stellen.

Als we concluderen dat de status van toegelaten instelling geen financieel doel meer dient, maar enkel nog een politiek doel, dan zouden bij zelfstandige corporatiebestuurders de signalen op rood moeten springen. Waar wachten zij dan nog op? Nog meer recessie? Het volgende kabinet? Het volgende incident? Hun pensioen? Of toch weer op de overheid die hen expliciet gaat verordnen wat wel en niet mag, inclusief het salaris dat daarmee verdiend mag worden?

3. Intermezzo: Europese beleids- en marktomgeving

3.1 Verzelfstandiging afronden: Duitsland als gidsland

Hoewel het Duitse aandeel sociale woningbouw met 6% relatief gering is in vergelijking met andere Europese landen met een volkshuisvestingstraditie, is de stelselherziening die Duitsland in 1990 heeft doorgemaakt leerzaam voor de toekomst van woningcorporaties in Nederland. Tot 1990 bestond de Duitse volkshuisvesting uit een stelsel van 'gemeinnützige' woningcorporaties, in combinatie met een financieel stelsel van object- en subjectsubsidies, laagrentende leningen en een fiscaal stimuleringsbeleid (fiscaal afschrijvingsregime, geen Vpb plicht). Woningcorporaties in Duitsland doen zich in verschillende hoedanigheden voor: gemeentelijke woningbedrijven (besloten vennootschappen in handen van gemeenten), coöperaties (Genossenschaften), woningcorporaties in handen van de kerk en private woningondernemingen en private woningfondsen.

Tot 1990 regelde de Duitse "toelatingswet", bekend als "Wohnungsgemeinnützigkeitgesetz" het non-profit karakter van de volkshuisvesting. De uitkeerbare winst was beperkt tot 4%; surplussen werden verplicht geherinvesteerd of aangewend ter versterking van het eigen vermogen. Gemeinnützige woningondernemingen waren vrijgesteld van vennootschapsbelasting. Het grootste deel van de investeringen tijdens de wederopbouw vond plaats in sociale woningbouw. Vanaf de tachtiger jaren werd steeds meer in de vrije huursector geïnvesteerd. Iedere woningcorporatie was statutair verplicht voor brede lagen van de bevolking actief te zijn. Een expliciete beperking tot lage inkomensgroepen was wettelijk niet voorgeschreven. In 1990 is de "Wohnungsgemeinnützigkeitgesetz" opgeheven. Duitse woningcorporaties verloren hun bijzondere positie; de Vpb heffing werd ingevoerd, er ontstond een volledig gelijk speelveld met private aanbieders van huurwoningen.

Het Duitse subsidiestelsel is generiek van aard en beperkt zich niet tot woningcorporaties. Tegenover het verkrijgen van subsidies of laagrentende leningen, zijn investeerders verplicht de woningen gedurende de aflossingstermijn aan lagere inkomensgroepen te verhuren met een wettelijk voorgeschreven huurprijs (kostprijs huur op basis van historische kostprijs). Na afloop van deze termijn, vervalt de bestemmingsplicht en kan de huurprijs worden verhoogd bij mutatie.

Met het afnemen van het woningtekort, mede als gevolg van demografische factoren, is de Duitse woningmarkt op nationaal niveau in evenwicht. De generieke subsidiëring van sociale woningbouw is vrijwel geheel afgeschaft. Op nationaal/federaal niveau is de laatste 5 jaar een grote nadruk komen te liggen op het energetisch verbeteren van de bestaande woningvoorraad. Het subsidiesysteem, vormgegeven via laagrentende leningen, is momenteel toegesneden op het verbeteren van de energieprestatie van de woningen.

De intrekking van de Duitse toelatingswet heeft grote gevolgen gehad op delen van het gemeentelijk woningbezit. Een aantal steden en deelstaten met eigen woningbedrijven, maar ook aan de industrie gelieerde woningbedrijven, hebben na 1990 hun woningen of hun woningbedrijven verkocht aan nationale en internationale woningfondsen. Voorbeelden hiervan zijn het grote gemeentelijke Berlijnse woningbedrijf GSW, verkocht aan Amerikaanse investeerders en het woningbedrijf van de deelstaat Nordrhein-Westfalen (LEG Wohnen), verkocht aan een Engelse investeringsgroep. Ook de grootse Duitse woningverhuurder, Deutsche Annington, heeft een buitenlandse meerderheidsaandeelhouder.

Als gevolg hiervan is enerzijds een sterke efficiëncyslag merkbaar: meer doen met minder middelen. Daarnaast leidt het marktgericht denken in veel gevallen tot een bedrijfsmatige focus op huurder en rendement. De maatschappelijke component, de zorg voor leefbare woonwijken, is onderdeel van het vastgoedbeheer om de waarde van het woningbestand te vergroten. Woningtoewijzing aan lage inkomensgroepen vormt vaak onderdeel van prestatieafspraken met gemeenten.

3.2 Deutsche Annington als referentie

Deutsche Annington is de afgelopen tien jaar in staat geweest een aantal voormalige gemeentelijke woningbedrijven en woningcorporaties te transformeren in het grootste woningbedrijf van Duitsland. In 2001 gestart met de verwerving van 10 woningbedrijven (64.000 appartementen), voornamelijk gelieerd aan spoorwegen en industrie. Vervolgens via Heimbau AG (10.000 eenheden) in Noord Duitsland in 2005 een groei gemaakt met aankoop van de Viterra portefeuille (circa 140.000 eenheden). In periode daarna via verdere acquisities gegroeid tot 230.000 woningen, verspreid over meer dan 600 gemeenten in Duitsland, met een ruimtelijke concentratie in Nordrhein-Westfalen.

Het bedrijf is zowel actief in woningmarktregio's met groei (München en omgeving) als met bevolkingskrimp (Nordrhein-Westfalen). Bij Deutsche Annington gaan permanente kostenbeheersing en investeringen in de organisatie en huurders samen met het verhogen van de klanttevredenheid en het bedrijfsresultaat. Door gebruik te maken van moderne ICT-technologieën, zijn de bedrijfsprocessen ingericht volgens principes van efficiency en transparantie. De onderneming heeft een balanstotaal van ruim €10 miljard en is financieel solide. In 2010 is de prestatie-indicator voor verdien capaciteit, de EBITDA, met 5% gestegen tot ruim €500 miljoen. De prestatie-indicator voor liquiditeit, de FFO –Funds from Operations-, steeg met 10% tot €227 miljoen.

In Nederland zijn nog teveel professionals en politici, die sociale woningbouw en woningcorporaties vereenzelvigen met de overheid. In hun optie kunnen private investeerders hierin geen rol vervullen. Een hardnekkig misverstand. Dit leidt ook nogal eens tot vooroordelen, in november 2011 nog door een opinie-artikel van de hand van de directeur van de Nederlandse Woonbond in het Financieele Dagblad. Vaak wordt een beroep gedaan op de unieke aspecten van de Nederlandse volkshuisvesting. Deze uniciteit verliest binnen Europa snel aan belang. De referentie van Deutsche Annington kan helpen vooroordelen weg te nemen.

Op de eerste plaats zouden private investeerders alleen geïnteresseerd zijn in groeiregio's. Echter, Deutsche Annington heeft ruim 50% van haar portfolio in Nordrhein-Westfalen, een krimpregio.

Op de tweede plaats zouden private investeerders alleen rendement kunnen halen bij boventrendmatige huurverhogingen. Echter, Deutsche Annington kende in 2010 een gemiddelde huurverhoging van 1,5%, terwijl inflatie uitkwam op 1,1%. De gemiddelde maandelijkse huur was €320. In Nederland was de wettelijk toegestane maximale huurverhoging 1,2% en de gemiddelde huurprijs aanzienlijk (30%) hoger. €420.

Op de derde plaats wordt verondersteld dat de private investeerder bezuinigt op onderhoud. Echter, in 2010 werd door Deutsche Annington €172 mln. gericht geïnvesteerd in onderhoud en verbetering. Tevens lag daarbij het accent op energiebesparende maatregelen. De kosten van onderhoud zijn in Nederland gemiddeld twee keer zo hoog dit wordt voornamelijk veroorzaakt door omvang en kosten van personeel.

Op de vierde plaats wordt gedacht dat de private investeerder de wensen van de huurder uit het oog verliest. Integendeel, klanttevredenheid staat centraal in de bedrijfsmissie van Deutsche Annington. Dit wordt jaarlijks gemeten door onafhankelijke *surveys*. Onder de nieuwe huurders (korter dan 2 jaar) van Deutsche Annington is 80% tevreden, onder bestaande huurders 61%. Het nieuw ingerichte moderne *customer center* draagt hieraan sterk bij: snelle afhandeling van klachten.

De referentie van Deutsche Annington toont aan dat het ondernemersmodel voor woningcorporaties goed kan werken en dat private aandeelhouders via directe zeggenschap op de bedrijfsvoering duurzaam investeren in sociale huurwoningen. Daarnaast toont het de ervaring van het noodzakelijke veranderingsproces in de bedrijfscultuur van de onderneming. Successen vergen meerjarige investeringen in mensen en techniek en vastberadenheid.

4. Toekomst: Accentverschuiving naar vermogensbeheer

Het afronden van de verzelfstandiging die CDA Staatssecretaris Enneus Heerma destijds heeft ingezet, biedt het beste uitzicht dat woningcorporaties op eigen benen kunnen blijven staan Zelfstandig, op gepaste afstand van de overheid. Dit kan worden bereikt door een accentverschuiving van het vastgoedbeheer naar vermogensbeheer. Als vastgoedbeheerder krijgt de opting-in deelneming van de woningcorporatie een of meerdere private investeerders als mede-aandeelhouder. De opting-in onderneming richt zich op het aankopen, beheren, en verkopen van huurwoningen op basis van bedrijfscontinuïteit en realiseren van een marktconform rendement. De woningcorporatie wordt in toenemende mate vermogensbeheerder en richt zich op het duurzaam investeren in –lokaal en (boven)regionaal verankerde- maatschappelijke projecten.

De opting-in onderneming voert de kerntaak van de volkshuisvesting uit, de vermogensbeheerder zorgt, al naar gelang de lokale behoeften, voor het brede domein (prestatie-velden uit Bbsh). Met andere woorden: het is verdienen om te kunnen blijven dienen. Overigens zijn beide entiteiten, vastgoed- en vermogensbeheerder, gericht op financiële continuïteit.

4.1 Opting-in onderneming voor vastgoedbeheer

In de opting-in onderneming verwerven een of meerdere private investeerders op uitnodiging van de woningcorporatie een meerderheidsbelang en daarmee medezeggenschap over de bedrijfsvoering. De nieuwe onderneming biedt woningen aan huishoudens die zich niet zelfstandig toegang kunnen verschaffen tot de woningmarkt. Daarnaast worden woningen in de marktsector verhuurd en worden jaarlijks woningen verkocht aan individuele bewoners. Met de gemeente(n) worden werkrelaties onderhouden en wederzijdse prestatie-afspraken worden in periodiek aan te passen overeenkomsten vastgelegd. De veronderstelling is, dat met de opting-in onderneming betere maatschappelijke prestaties worden geleverd tegen lagere kosten. Maatschappelijke prestaties worden onder meer gemeten via klanttevredenheid van huurders. Kosten en opbrengsten worden gemeten in termen van bedrijfsefficiency en exploitatieresultaat en uiteindelijk in jaarlijks uit te keren dividend aan haar aandeelhouders, waaronder de betreffende woningcorporatie.

Het succes van het opting-in bedrijfsmodel is niet afhankelijk van het aantal woningcorporaties dat hieraan deelneemt. Uitgangspunt is het ondernemersmodel en niet een sectormodel, waarin veranderingen de instemming nodig hebben tot het laatste schaap over de dam is. Hervormingen kunnen in eerste instantie het beste verlopen via individuele bedrijfsstrategieën in plaats van generieke sector-blauwdrukken.

Rechtsvorm

De woningcorporatie, in de meeste gevallen een stichting, brengt haar activa en passiva (met uitzondering van grondposities en projectontwikkelingsactiviteiten) onder in de opting-in onderneming. Voor de woningcorporatie is dit bij voorkeur een deelneming, die een experimentenstatus krijgt conform artikel 49 van het Bbsh. De rechtsvorm wordt mede bepaald aan de hand van overeenstemming over het besturingsmodel, de risico-verdeling, fiscaliteiten en toepassing van vigerende wet- en regelgeving.

Private aandeelhouders

De private mede-aandeelhouders zijn beleggers met bewezen ervaring in succesvolle woningexploitatie. In Nederland zijn beleggers die ook de woningexploitatie voor eigen rekening en risico uitvoeren, nog niet op grote schaal actief in sociale huurwoningen. Buitenlandse partijen met dit gedifferentieerde portfolioprofiel, bijvoorbeeld uit Duitsland of Frankrijk, zouden op de Nederlandse markt een voortrekkersrol kunnen vervullen. Met name doordat hun succes mede wordt bepaald door een intensieve bemoeienis met de bedrijfsvoering: een kwalitatief goede woning tegen zo laag mogelijke prijs aanbieden aan de huurder. Dit vergt een wezenlijk ander verdienmodel dan het huidige Nederlandse corporatiemodel.

Bedrijfsactiviteiten

De onderneming richt zich primair op woningexploitatie: aankopen, beheren en verkopen van bestaande woningen, zowel Daeb als niet-Daeb zolang dit onderscheid van kracht blijft.

Projectontwikkeling, inclusief verwerven van grondposities ten behoeve van nieuwe sociale huurwoningen wordt niet verricht; onrendabele investeringen van gemiddeld €60.000 (WSW 2011) passen niet in het verdienmodel. In algemeenheid ziet de opting-in onderneming opbrengsten uit haar bedrijfsvoering als bijdrage aan het bereiken van haar rendementsdoelstelling. Gelet op de omvang van scheefwonen, heeft een herverdeling van de bestaande sociale huurwoningenvoorraad prioriteit. Wel zal in specifieke woningmarktregio's, als onderdeel van stedelijke herstructureringsprojecten, behoefte blijven aan nieuwbouw van sociale huurwoningen. Hier doen zich in dat geval dan enkele mogelijkheden voor.

Op de eerste plaats kan de gemeentelijke overheid hierin een rol nemen door middel van een grondkostensubsidie of fiscale maatregelen, passend binnen regels van staatssteun.

Op de tweede plaats kan de woningcorporatie in haar nieuwe rol als vermogensbeheerder vermogensrendement hiervoor aanwenden.

Op de derde plaats kan, in bijzondere situaties indien overeengekomen in de prestatie-overeenkomst met de gemeente, de opting-in onderneming worden verzocht rendement uit te stellen door deze nieuwbouw te laten ontwikkelen, die voor een vooraf overeen te komen periode in het sociale segment of middensegment wordt gehouden om vervolgens te worden geliberaliseerd of te worden verkocht.

Indien het commerciële bedrijfsonroerend goed onderdeel uitmaakt van de opting-in onderneming, zal het door actief asset management financieel beter gaan presteren en zichtbaarder ten dienste worden gesteld aan de wijk economie. Dit bevat ook het door de Minister gedefinieerde maatschappelijk vastgoed. Later kan worden besloten of en op welke wijze het bedrijfsonroerend goed wordt verzelfstandigd of wordt verkocht.

Andere deelnemingen worden geen onderdeel van de opting-in onderneming; deze kunnen op andere wijze worden afgestoten of op afstand worden gezet. Andere mogelijkheid is deze –tijdelijk- achter te laten bij de woningcorporatie.

Waarderingsgrondslag en geldstromen

Bij aanvang wordt de opting-in onderneming gewaardeerd op basis van de Discounted Cash Flow methode. Dit betekent dat bij de prijsvorming wordt uitgegaan van de verwachte cash flow die jaarlijks beschikbaar komt voor de opting-in onderneming en die onder meer kan worden aangewend voor aflossingen en rentebetalingen. Ervan uitgaande dat de WSW borging verdwijnt, zal financiering vanuit de markt alleen beschikbaar komen op basis van reële cash flow prognoses. Buiten de waardering blijven projectontwikkeling, inclusief grondposities en deelnemingen die geen directe relatie hebben met de bedrijfsactiviteiten van de opting-in onderneming

Op basis van de Discounted Cash Flow methode ontstaat een onderhandeling over de uiteindelijke prijs van het meerderheidsaandeel. De waarde van de opting-in onderneming wordt uiteindelijk bepaald door het inprijzen van de omstandigheden.

Bijvoorbeeld of lopende bancaire leningenportefeuille van BNG en NWB tot expiratedatum –met portefeuillevrijheid- kunnen worden overgenomen of dat direct moet worden overgegaan tot herfinanciering. Het verdient de voorkeur wanneer de opting-in onderneming de bestaande door het WSW geborgde financieringen kan overnemen tot het moment van herfinancieren. Noodzakelijk is het echter niet.

Of dat wel of niet een *earn out* regeling wordt overeengekomen als gevolg van hogere huurprijsstijgingen dan verondersteld.

Of het overnemen van bijzondere bepalingen, bijvoorbeeld eerder overeengekomen met gemeente, huurders of anderen.

Kortom, alles is onderhandelbaar, maar heeft altijd een prijs. Het uiteindelijk overeengekomen aankoopbedrag voor het meerderheidsaandeel in de opting-in onderneming wordt door de private investeerder(s) aan de woningcorporatie voldaan in cash.

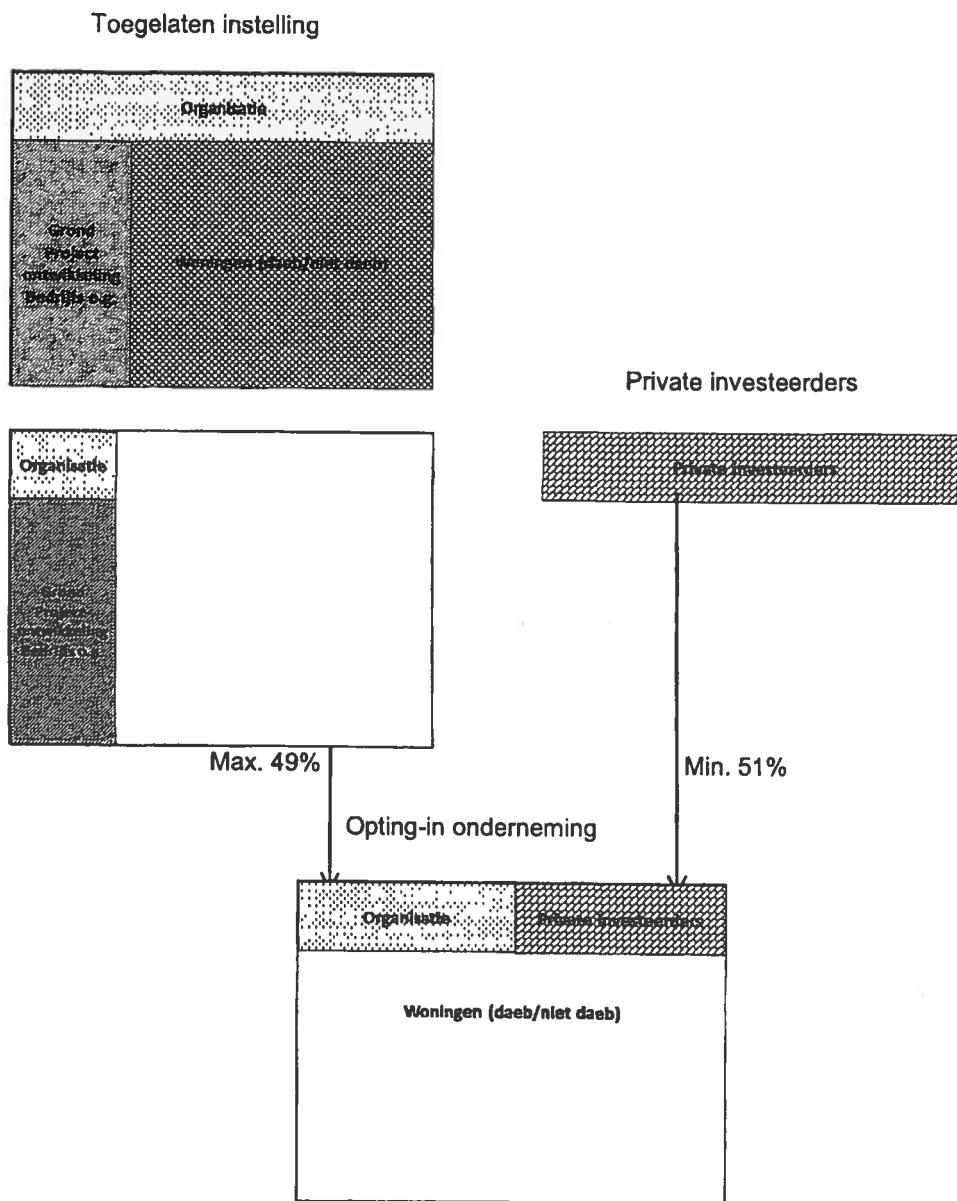
Projectsteun door CFV wordt uitgesloten, evenals de financiële contributie aan het CFV door de opting-in onderneming.

Woningexploitatie

De strategische uitgangspunten met betrekking tot de bedrijfsprocessen rond de woningexploitatie worden in de opting-in onderneming heroverwogen. Daarbij worden binnen een overeen te komen

periode besparingen doorgevoerd door rationalisaties in de bedrijfsvoering. Kostenbeheersing bepaalt mede het succes. Dit wordt verder uitgewerkt op basis van de aanwezige kennis van de aandeelhouders in de opting-in onderneming. Dit gaat niet ten koste van de kwaliteit van de dienstverlening aan de huurder. Integendeel, klanttevredenheid wordt regelmatig gemeten en wordt gezien als succesfactor, die bijdraagt aan het rendement. Onderhoudsprogramma's worden als maatwerk gezien, niet als iets dat moet gebeuren volgens een gestandaardiseerde meerjarige onderhoudsbegroting. Er is veel aandacht voor besparingsmogelijkheden in energiegebruik. Eventueel extra rendement kan voor een deel worden doorgegeven aan de huurder. Hiermee kunnen huurverhogingen beperkt blijven.

Aandeelhouders opting-in onderneming

Investering van private investeerders voor meerderheidsbelang op basis van DCF-waardering, te doen in cash waarvan netto-opbrengst toekomt aan woningcorporatie / toegelaten instelling.

Jaarlijks uit te keren dividend uit rendement uit opting-in onderneming.

Alle daeb en niet-daeb woningen van de toegelaten instelling worden ondergebracht in opting-in onderneming, desgewenst bedrijfsonroerend goed, geen grond- en projectontwikkeling en andere niet direct aan vastgoedbeheer gerelateerde deelnemingen/verbindingen.

4.2 Woningcorporatie als vermogensbeheerder

De woningcorporatie transformeert, meer dan nu al het geval is, in toenemende mate naar een vermogensbeheerder. Nieuw vermogen van de woningcorporatie is verkregen uit de opbrengsten van verkoop van aandelen van haar opting-in deelneming. De woningcorporatie kan er voor kiezen om op een gegeven moment ook haar minderheidsaandeel in de opting-in onderneming te verkopen. Als vermogensbeheerder richt de woningcorporatie haar activiteiten bij voorkeur op financieel rendabele maatschappelijke investeringen.

Omvang en samenstelling vermogen

De woningcorporatie verkrijgt eenmalige liquiditeiten uit verkoop van haar meerderheidsaandeel aan de opting-in onderneming, alsmede een jaarlijks dividend vanuit haar (minderheids)belang in de opting-in onderneming. Later eventueel aangevuld met opbrengsten uit verkoop van dit minderheidsaandeel, verkoop van vastgoedgerelateerde deelnemingen en een eventueel overeengekomen *earn out* regeling. Het laatste kan het geval zijn wanneer bijvoorbeeld de gemiddelde jaarlijkse huurstijging, mede als gevolg van overheidsbeleid en/of gewijzigde marktomstandigheden, over een vooraf overeen te komen periode hoger blijkt te zijn.

Aanwending rendement op vermogen

De woningcorporatie/vermogensbeheerder zal haar rendementsdoelstellingen vaststellen. Een daarvan is dat het vermogen waardevast in stand dient te worden gehouden.

Het resterende deel van het gerealiseerde rendement kan de vermogensbeheerder naar eigen inzichten aanwenden voor maatschappelijke investeringen. Dit kunnen ook investeringen op projectbasis zijn waar geen of een laag direct financieel rendement tegenover staat, maar die wel binnen het brede (Bbsh) domein van de volkshuisvesting vallen. Voorbeelden. maatschappelijk vastgoed, leefbaarheidsactiviteiten in wijken, en werkzaamheden in kader van de wijkaanpak. Het uitgangspunt is dat de overheid via de voorwaarden aan de toegelaten instelling, op enigerlei wijze invloed houdt op de bestemming van deze middelen.

Bij rendementsaanwendingen gaat het om substantiële bedragen. Daarom kan bij de aanwending nog een onderscheid worden gemaakt tussen lokale/regionale en bovenlokale/-regionale bestedingsdoelen. Voorbeelden van laatste: voorfinanciering van tijdelijke stimuleringsmaatregelen om de regionale woningmarkt beter te laten functioneren, investeringen in duurzame gebiedsontwikkelingen, waaronder grondkosten, infrastructuur en cultureel erfgoed.

Risicoprofiel vermogensbeheerder

De nieuwe rol van de woningcorporatie als vermogensbeheerder kan op verschillende wijzen worden ingevuld. Een op te stellen beleggings- en risicoprofiel zijn hierbij instrumenteel. Ook zal bepalend zijn

in welke mate er reeds expertise aanwezig is, professionele ondersteuning wordt ingehuurd of dat dit in de aangepaste organisatie in de loop der tijd zelf wordt opgebouwd. Afhankelijk welke invulling de vermogensbeheerder kiest, kunnen statutenwijziging van de bestaande woningcorporatie noodzakelijk zijn.

Governance van vermogensbeheerder

Meer nog dan in haar huidige rol, zullen thema's als publieke verantwoording, risicobeheersing, transparantie, onafhankelijkheid en kwaliteit van het interne toezicht een belangrijke rol gaan spelen bij de corporate governance, het goed besturen van de vermogensbeheerder als organisatie. Alle onderdelen van het governance raamwerk (besturen, beheersen, toezicht houden en verantwoording afleggen) zullen opnieuw beoordeeld moeten worden. Daarbij is er veel voor te zeggen, dat de governance structuur wordt ingericht door professionele en maatschappelijke stakeholders. Anders gezegd, wij kunnen ons voorstellen dat verschillende stakeholders, waaronder de huurders en gemeente, zitting nemen in het bestuur van de vermogensbeheerder. Dit waarborgt mede de legitimiteit van het maatschappelijke beleggingsbeleid.

5. Achtergrond: Forum for Housing and Living (FHL)

5.1 Chronologie

Op 4 december 2009 verspreidt Rob van der Leij het *startdocument* inzake herijking van het corporatiebestel in Nederland onder een aantal deskundigen. In dit document wordt gesignaleerd, dat de huidige positie van de woningcorporaties onhoudbaar is geworden. Er zijn veel meer sociale huurwoningen dan noodzakelijk is. Anderzijds wordt geconstateerd dat de sector leidt onder negatieve sentimenten bij zowel huurders als politiek. Bovendien is de corporatiesector intern verdeeld. Een van de oorzaken hiervan wordt gezocht in het ontbreken van een eigenaar. Als oplossing wordt voorgesteld de woningcorporatie op grotere afstand van de overheid te plaatsen en een eigenaar/aandeelhouder en ondernemingsstructuur in te richten. In het startdocument wordt ook aandacht geschonken aan het Europese perspectief van de geprivatiseerde corporatiesector.

In het eerste kwartaal van 2010 is het startdocument als eerste toets ter consultatie voorgelegd aan enkele deskundigen uit de wereld van financiers, wetenschap, corporaties en politiek en beleid. De resultaten daarvan zijn samengevat in het *consultatiedocument* inzake herijking van het corporatiebestel in Nederland. Uit de consultaties is gebleken, dat het initiatief van het Forum for Housing and Living op inhoudelijke waardering kan rekenen. Het stelt op onconventionele wijze een economisch en maatschappelijk relevant en nog steeds aan actualiteit winnend onderwerp aan de orde. Het Europese perspectief krijgt uitgebreid aandacht in de consultaties; met name de situatie in Duitsland waar de volkshuisvesting al 20 jaar op eigen benen staat, wordt daarbij onder de aandacht gebracht. Ook worden de eerste contouren van een bedrijfssplitsing van de woningcorporatie besproken, destijds nog langs de lijnen van sociale huurwoningenvoorraad en geliberaliseerde voorraad.

Op grond van gegevens van CECODHAS (Organisatie van nationale koepels van woningcorporaties in Europa), heeft FHL de Nederlandse volkshuisvesting in Europees perspectief geplaatst. In een *achtergrondnotitie* worden de volkshuisvestingsstelsels in verschillende Europese landen met elkaar vergeleken. Ook in relatie tot het besteedbaar inkomen in de landen. Uit deze analyse blijkt dat Nederland als het op een na rijkste land van Europa met 34% (2008) op afstand de grootste sociale huursector kende. Inmiddels is dit percentage als gevolg van de EU-beschikking gestegen tot 43%.

Het consultatiedocument en de achtergrondnotitie vormden het draagvlak om voor een brede samenstelling van het Forum te kiezen. Dit resulteerde in de *eerste plenaire bijeenkomst* van het Forum for Housing en Living, op 15 maart 2010 in Den Haag. Tijdens deze bijeenkomst, voorgezeten door mevrouw Sybilla Dekker, voormalig minister van VROM, wordt de analyse uit de documenten onderschreven. De deelnemers zijn het eens over het bestaan van een overmaat van sociale huurwoningen, de wenselijkheid van splitsing van huurwoningenvoorraad in sociale woningen en markt woningen, het behoud van een beperkt aantal sociale huurwoningen voor een gedefinieerde

doelgroep, en de noodzakelijkheid van huurliberalisatie. Het Europese perspectief wordt als betekenisvol beschouwd. Ook wordt herbevestigd dat het vermogen van de corporaties aan de private instelling zelf behoort. En dat een herijking van het corporatiebestel alleen mogelijk is door middel van de introductie van op rendement gedreven aandeelhouders. Door de deelnemers wordt aan initiatiefnemer Rob van der Leij gevraagd of hij bereid is enkele onderwerpen nader uit te (laten) werken om het aangedragen gedachtegoed inhoudelijk te kunnen valideren. De heer van der Leij reageert hierop positief, maar merkt op dat een aantal van de aanwezige woningcorporaties alsmede de Raad van Deskundigen van FHL hier ook hun medewerking aan dienen te verlenen. Een nieuwe bijeenkomst wordt voorgesteld.

In de maanden erna worden in overleg met woningcorporaties enkele *pilots* opgesteld met het in ontwikkeling genomen bedrijfsmodel van FHL. Dit model bevat in beginsel vier basisprincipes: splitsing van de woningportfolio in een sociaal deel en een marktdeel (bij verschillende grenzen van huurliberalisatie), implementeren van rendementgedreven exploitatie (onder meer verbeteren opbrengsten naar maximaal redelijk onder gelijktijdig reduceren van de bedrijfslasten), aandelenuitgifte aan particuliere investeerders en tot slot de aanwending van de netto opbrengsten uit aandelenuitgifte. Dit model is bij vier woningcorporaties verkend in meer en minder gespannen woningmarktregio's, evenals bij een ontwikkelende belegger en de private Duitse woningonderneming Deutsche Annington.

De verkende basisprincipes zijn opgenomen in de *stellingname* Woningcorporaties op eigen benen. De stellingname vormde de input voor de *tweede plenaire bijeenkomst* van het Forum op 8 juni 2010 in Den Haag, wederom voorgezeten door mevrouw Sybilla Dekker. Tijdens deze bijeenkomst wordt aan de hand van een presentatie van de heer Jos Streppel, lid van de Raad van Deskundigen, de voortgang van de pilots besproken, evenals een aantal vraagstukken die van belang zijn bij het operationaliseren van het beoogde bedrijfsmodel. De deelnemers wijzen erop dat veranderingen nodig zijn, maar dat de weg van geleidelijkheid de beste kans van slagen biedt. De kern van de verandering ligt in het betrekken van private investeerders in de bedrijfsvoering van de woningcorporaties. Tevens wordt tijdens deze bijeenkomst overeengekomen het gedachtegoed onder de aandacht te brengen van de kabinetformateur.

Op 25 juni 2010 heeft FHL haar initiatief gepresenteerd tijdens het symposium 'The financial challenges for social housing in Europe' van de European Federation for Living. Tijdens dit in Amsterdam georganiseerde symposium stond de situatie in Nederland, Duitsland en Frankrijk centraal. Namens FHL presenteerde Henry Meijdam, voorzitter van de VROM Raad, de contouren van het FHL-bedrijfsmodel.

In het najaar van 2010 zijn alle pilot rapporten voor de vier woningcorporaties en een ontwikkelend belegger afgerond en aan betreffende partijen aangeboden. De individuele pilotrapporten zijn

vergezeld van een algemeen rapport waarin een benchmark is opgenomen tussen woningcorporaties en (inter)nationale woningbeleggers.

Eind 2010 heeft FHL aan haar deelnemer Prof.dr. Peter van Gool (hoogleraar Universiteit van Amsterdam en aan Amsterdam School of Real Estate) benaderd met het verzoek zijn wetenschappelijke beschouwing te geven over het ontwikkelde gedachtegoed. Dit heeft in januari 2011 geleid tot zijn *Beschouwing* over plan Forum for Housing and Living (FHL) voor herijking van het corporatiestelsel. Uit zijn conclusies: *"Onmiskenbaar hebben de corporaties grote bijdragen geleverd aan een goede volkshuisvesting in ons land. Na de bruterij zijn ze evenwel entiteiten geworden waar het voor hun huurders en andere stakeholders vaak goed toeven is. Zonder staatssteun is daar op zich weinig mee mis, ook al zijn ze misschien niet altijd even efficiënt. Het is ook de vrijheid van de markt een bedrijf niet altijd efficiënt te managen! En ook zonder staatssteun zullen ze willen - en vermoedelijk ook kunnen - blijven bestaan. Het plan van het FHL voor verkoop van hun woningbezit raakt hun bestaan en lijkt daarmee niet eenvoudig te realiseren. Tegen deze achtergrond is het FHL ervan overtuigd geraakt, dat er nieuwe eigenaren van de corporaties moeten komen uit de corporaties zelf; dus bedrijfssplitsing in plaats van woningsplitsing, 'opting in' in plaats van 'opting out'. Omdat de corporaties een maatschappelijk belang dienen én in de vuurlinie van het overheidsbeleid inzake de volkshuisvesting liggen, zouden de corporaties zich marktconform dienen te gedragen en zouden zij verantwoording over hun bijdragen aan de maatschappij moeten afleggen. Dat is niet eenvoudig en automatisch af te dwingen".*

Het eerste kwartaal 2011 heeft het Forum benut voor nadere consultaties, met name bij private investeerders en financiële instellingen. De input is gebruikt voor het opstellen van een advies aan de Minister voor het verkrijgen van een experimentenstatus. Het advies is aan het Forum voorgelegd in de *derde plenaire bijeenkomst* op 21 maart 2011 in Amsterdam. Deze bijeenkomst werd voorgezeten door Henry Meijdam, voorzitter VROM Raad. Tijdens deze bijeenkomst is het advies vastgesteld. Ook heeft Peter van Gool zijn wetenschappelijke beschouwing toegelicht.

Op 28 maart 2011 is het Advies 'Woningcorporaties op eigen benen' aangeboden aan de Minister. Daarbij is aan de Minister ook gevraagd om medewerking te verlenen voor het uitvoeren van een praktijkexperiment voor het oprichten van een opting-in onderneming.

Vervolgens is in de maanden daarna nauwer contact ontstaan met private investeerders en financiële instellingen om te bezien onder welke voorwaarden zij willen participeren. Hierin is het onderscheid gemaakt tussen beleggers die hun marktconform rendement denken te halen met uitpanden van sociale huurwoningen en beleggers/exploitanten die dit bereiken door actief asset management en zeggenschap over de bedrijfsvoering als voorwaarde stellen voor participatie. FHL heeft, vanuit haar doelstelling om duurzaamheid voor de woonsector te continueren, gekozen voor het laatste. Deutsche Annington voldoet hieraan.

In de periode vanaf april 2011 is tevens (vervolg)contact gelegd met woningcorporaties in verschillende woningmarktregio's (gespannen, ontspannen en krimp) om hun medewerking aan een praktijkexperiment te onderzoeken.

Daarnaast heeft in de periode vanaf april regelmatig overleg plaatsvonden met verschillende ministeries om hen te informeren over de voortgang en hun medewerking te vragen bij de totstandkoming en uitvoeren van een praktijkexperiment.

Ook heeft het Forum haar eigen werkwijze aangepast om haar rol als procesregisseur bij de totstandkoming, tussentijdse evaluaties en afronding van het praktijkexperiment adequaat te kunnen vervullen. Binnen de Raad van Deskundigen zijn hiertoe twee Commissies ingericht. De Commissie Maatschappelijke Omgeving begeleidt de politiek-maatschappelijke inbedding van het experiment in de bestaande structuren van overleg en belangenbehartiging. De Commissie Zakelijke Omgeving ordent en stuurt het toenaderings- en onderhandelingsproces tussen de direct belanghebbenden in de opting-in onderneming. Voorzitter van de Commissie 'Maatschappelijke Omgeving' is de heer mr. Henry Meijdam (voorzitter VROM-Raad), voor de Commissie 'Zakelijke Omgeving' is dit de heer drs Jos Streppel (vrm. CFO Aegon en Voorzitter Commissie Monitoring Corporate Governance). Beide Commissies worden uitgerust met een kwalitatief hoogwaardige ondersteuning.

Het Forum heeft op 5 juli 2011 tijdens het werkbezoek van Tweede Kamerleden aan Berlijn, de Kamerleden (en aanwezige vertegenwoordigers van Aedes en Vereniging Eigen Huis) kunnen laten kennismaken met haar gedachtegoed en de aanvraag bij de Minister voor een praktijkexperiment. Daar is afgesproken een vervolgbijeenkomst te organiseren in Den Haag met Tweede Kamerleden en Deutsche Annington.

In september 2011 heeft de Stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV) aangeboden om het voorgenomen praktijkexperiment naar verschillende ministeries en andere stakeholders in de voorbereiding en uitvoering te ondersteunen en mede te begeleiden.

In oktober heeft ook vervolgoverleg plaatsgevonden met de ambtelijke top van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie. Daarin is aangegeven dat EL&I positief staat tegenover het gedachtegoed van FHL en het uitvoeren van een praktijkexperiment. Daarbij vraagt zij aandacht voor het oplossen van korte termijn problemen, zoals het stimuleren tot vergroting van het middensegment op de woningmarkt.

Op 31 oktober 2011 heeft vervolgoverleg plaatsgevonden met het ministerie van BZK. Nadat in mei en juli verkennend overleg heeft plaatsgevonden en FHL antwoorden heeft gegeven op schriftelijke vragen naar aanleiding van het aangeboden advies aan de Minister voor het verlenen van goedkeuring voor een praktijkexperiment. Tijdens het overleg werd FHL verrast door de mededeling dat de volgende dag (1 november 2011) een nieuwe regeling 'Verkoop Corporatiewoningen' van

kracht zou worden. Hiermee was volgens het ministerie een experimentenstatus overbodig geworden. FHL heeft aangekondigd de nieuwe regeling nader te gaan bestuderen om te bezien in hoeverre er voldoende aanknopingspunten zijn om het haar bedrijfsmodel te implementeren.

Een eerste analyse van de nieuwe regeling in relatie tot het bedrijfsmodel van het Forum, laat zien, dat de toegang van private investeerders, zowel met een uitpond- als een exploitatiemotief iets minder moeilijk is geworden, maar nog zeker niet zal gaan werken. Dit laatste komt vooral doordat de in de regeling gehanteerde WOZ als waarderingsgrondslag geen recht doet aan rol van belegger/exploitant. Bovendien doet de nieuwe regeling ook onvoldoende recht aan de transformatie van de bestaande woningcorporatie van vastgoedbeheerder naar vermogensbeheerder.

Op 2 november heeft ook een gesprek plaatsgevonden met de Tweede Kamerleden van VVD, CDA en PVV. Dit was een vervolgspraak op het werkbezoek van de Vaste Kamercommissie aan Berlijn begin juli. De Tweede Kamerleden houden de mogelijkheid open om steun te verlenen aan het Forum indien alsnog een experimentenstatus moet worden aangevraagd. Ook is aan het Forum gevraagd de gevoelde belemmeringen bij de politieke partijen bij het bieden van ruimte aan de markt in de corporatiesector in beeld te brengen. Een vervolgafspraken is voorzien in het eerste kwartaal van 2012.

5.2 Raad van Deskundigen

Ir. W.J. Bodewes	Voorzitter Raad van Bestuur Amvest
Mr.dr.s. L.C. Brinkman	Voorzitter Bouwend Nederland
R. van der Leij sr.	Voorzitter Van der Leij Groep, FHL-initiatiefnemer
Mr. H.M. Meijdam	Voorzitter VROM-Raad
M.I. Platschorre	vm. Voorzitter NVTB
Drs. J.B.M. Streppel	Voorzitter Commissie Monitoring Corporate Governance, vm. CFO Aegon

5.3 Over de initiatiefnemer

Rob van der Leij sr., bestuurder Van der Leij Groep BV

Profiel

Van der Leij Groep bestaat 40 jaar en omvat een aantal bouw-, onderhoud- en ontwikkelgerelateerde ondernemingen. Innovatie en haar toepassingsmogelijkheden in de bouwsector krijgen ruime aandacht in de bedrijfsmissie, evenals het dagelijks invulling geven aan maatschappelijk ondernemerschap. De tot de Van der Leij Groep behorende ondernemingen voeren hun activiteiten uit vanuit drie vestigingen in opdracht van vele woningcorporaties, institutionele beleggers, publieke partijen, zorginstellingen en eigen projectontwikkeling. De kernactiviteiten liggen daarbij op klein- en grootschalige onderhoud, renovatiewerkzaamheden, stedelijke herstructurering, energie-neutraal bouwen en renoveren, exploitatie van parkeergarages en het ombouwen van kantoren naar een

andere bestemming. Eveneens worden restauraties uitgevoerd met name waar het monumentaal herstel en cultureel erfgoed betreft. Daarnaast participeert de Groep in diverse samenwerkingsverbanden waarvan zijzelf veelal initiatiefnemer is.

Het familiebedrijf bestaat 40 jaar en het hoofdkantoor is gevestigd in Amsterdam. In de afgelopen 25 jaar zijn door de Groep meerdere maatschappelijke initiatieven ontplooid. Om de uitdagingen in de volkshuisvesting, woningbouw, woonomgeving en voorzieningen telkens in een actuele maatschappelijke context te plaatsen en daarvoor nieuwe werkwijzen te ontwikkelen. Het gaat daarbij vaak om onderwerpen waarbij een grote publieke en private verantwoordelijkheid ligt maar waarbij partijen terughoudend zijn om met elkaar samen te werken om tot (maatschappelijke) efficiency- en kwaliteitsverbetering te komen. Vanuit deze initiatieven zijn verrassende coalities tot stand gebracht.

Vanaf 1987 heeft de Van der Leij Groep het initiatief ontplooid om een bijdrage te leveren aan mensen die in achterstandsposities verkeren om in een betere sociaaleconomische posities te komen.

Het initiëren en coördineren van het Forum for Housing and Living moet geplaatst worden in de rijke traditie van ondernemerschap bij de Van der Leij Groep. Naast invulling geven aan het maatschappelijk ondernemerschap ondersteunen deze initiatieven in haar uitwerking -op termijn- ook de bedrijfsactiviteiten van de ondernemingen binnen de Van der Leij Groep.

Een traditie van ondernemerschap met oog voor breed maatschappelijke vraagstukken, die eind jaren tachtig van de vorige eeuw van start ging vanuit het door de VN benoemde "Jaar voor de Daklozen".

Van der Leij Habitat Foundation c.q. Intervolve Foundation

Van der Leij neemt het initiatief om samen met de Nationale Woningraad opleidingen te leveren aan een project voor daklozen in Eluru, Andhra Pradesh in India. Tot 1993 hebben de bewoners zelf zo'n 4.600 woningen kunnen bouwen. Vanaf 1993 heeft Van der Leij de activiteiten ondergebracht in een stichting: de Van der Leij-Habitat Foundation. In nauwe samenwerking met het Ministerie van VROM en Bilance/Cordaid zijn, telkens binnen het kader van de Verenigde Naties Habitat 21 Agenda, activiteiten ondernomen in Zuid Afrika. Er zijn in nauw overleg met Nederlandse en lokale samenwerkingspartners initiatieven ontplooid. Hoofddoelstelling van de Foundation is telkens om de kansarme bevolking in de gelegenheid te stellen in betere sociaal-economische omstandigheden te komen. De middelen daarvoor zijn opleidingen en trainingen. Zo is onder meer een zelfstandige woningcorporatie opgezet. Doordat meerdere bedrijven en organisaties zich bij de Van der Leij -Habitat Foundation voegden, is in 2005 de naam van de stichting minder persoonsgebonden gemaakt en omgezet naar de Intervolve Foundation. Naast Zuid Afrika, zijn er projecten in Ethiopië, Kameroen, Nigeria en India.

Club van Drunen

Naar aanleiding van het verschijnen van de Nota Volkshuisvesting in de jaren negentig (Heerma) en het Nationaal Milieu Beleidsplan (Nijpels), wordt een integrale aanpak voorgesteld om tot een beter resultaat te komen dan de individuele doelstellingen van beide bewindslieden. Hierover is in 1989 met een dertigtal deskundigen en betrokkenen gediscussieerd in het Gemeentehuis in Drunen.

Den Haag Zuid-west

Vanuit de 'Club van Drunen' is in 1990 een publiek-privaat samenwerkingsverband opgezet voor de integrale aanpak van het vroeg naoorlogse stadsdeel Den Haag-Zuidwest, een gebied van 30.000 woningen gebouwd voor 100.000 mensen.

Bijlmermeer

In december 1994 werd, op basis van een startdocument van Van Der Leij, door de 'Club van Drunen' gediscussieerd over een duurzame, integrale herontwikkeling van de Bijlmermeer.

Foundation for Urban and Regional Development

Begin 1998 vindt in Hotel The Grand in Amsterdam een bijeenkomst plaats van de 'Club van Drunen', waar wordt gediscussieerd over de oprichting van de Stichting Foundation for Urban and Regional Development (FURD). Het gaat hier om gebiedsgerichte samenwerking in gebieden waarin een grote publieke verantwoordelijkheid ligt, maar waarbij private partijen niet willen (of terughoudend zijn in) het risicodragend duurzaam investeren. FURD dient hierin als 'procesmakelaar' te functioneren binnen nader vast te stellen procesformules.

TransForte

De Schipholregio is de spil van de Nederlandse economie en is van groot belang voor de internationale concurrentiepositie van Nederland. Nederland wenst het internationale vestigingsklimaat in deze regio te versterken. In overleg met het ministerie van Economische zaken is het initiatief ondernomen om wonen, werken en voorzieningen voor buitenlandse bedrijven te verbeteren, daartoe is opgericht de stichting TransForte. Dit is een samenwerkingsverband van organisaties met een duurzame positie in de Schipholregio: enkele woningcorporaties, Van der Leij Groep e.a. Tevens is er voor de "werkfunctie" een samenwerking met SADC (Schiphol Airport Development Corporation). De partners investeren inmiddels in een aantal projecten.

European Federation for Living

Om speelruimte voor woningcorporaties te vergroten en kennis uit te wisselen tussen Nederlandse en Duitse partijen, is in 2005 overleg gestart tussen woningcorporaties, ontwikkelaars en financiële instellingen. Doelstelling is de liberalisering van de woningmarkt in Europa en kennisuitwisseling door projecten binnen Europa. Met de European Federation for Living (EFL) wordt de realisatie nagestreefd

van duurzame woon- en leefmilieus en maatschappelijke betrokkenheid EFL bundelt professionele kennis en ervaring.

EFL is een samenwerking aangegaan met Eurhonet (European Housing Network) op het gebied van concept-ontwikkeling voor energie-efficiënte woningbouw en de toepassing van duurzame energie. Ook de maatschappelijke kant en seniorenhuisvesting komen aan bod.

Het Groen Akkoord

Kwaliteitsverbetering van het groen in de provincie Noord Holland is de doelstelling van Het Groen Akkoord. Sinds 2009, is dit een samenwerkingsverband van de woningcorporatie Eigen Haard, het Landschap Noord Holland en de Van der Leij Groep. Investeringskosten kunnen worden voorgefinancierd, waarbij vooraf wel overeenstemming moet bestaan over het verdienmodel van de projecten. Diverse organisatie hebben door middel van een adhesie verklaring hun steun aan dit initiatief betuigd: de Bank Nederlandse Gemeenten, Nederlandse Waterschapsbank, Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten, Rijksvastgoed en Ontwikkelbedrijf, HM Architecten en anderen.

5.4 Over de auteur

Ad Hereijgers, directeur NADC (New Amsterdam Development Consultants).

Doctoraal Sociale Geografie aan Universiteit van Amsterdam met specialisatie Bouweconomie (1985). Daarna opleiding aan Hunter College, City University New York en werkzaam als Planning Consultant Cooper Square Committee, New York (1985-1987).

In 1988 en 1989 werkzaam als onderzoeker en docent Volkshuisvesting bij het Planologisch en Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam.

Sinds 1990 ondernemer in stedelijke vernieuwing. Eerst als partner bij Middelkoop & Partners, vervolgens vanaf 1992 bij DE LIJN, bureau voor ruimtelijke ontwikkeling en volkshuisvesting in Amsterdam en vanaf 2002 als partner van New Amsterdam Development Consultants (NADC) in New York. In periode van 2005 tot en met 2008 verblijf in New York; omvangrijke studie Affordable Housing in opdracht van New York Public Advocate, en consultant bij waterfront projecten en gebiedsontwikkelingen. General Partner Troy River Front Development, herontwikkelproject aan Hudson River.

Project en procesmanagement bij omvangrijke stedelijke projecten: Adviseur en interim-directeur bij Far West (Westelijke Tuinsteden Amsterdam), Projectleider Mercatorplein Amsterdam (Stadsdeel De Baarsjes Amsterdam), Projectleider Fannius Scholtenbuurt Amsterdam (Staatsliedenbuurt Amsterdam), Adviseur CityCorp, platform Rotterdamse woningcorporaties (2001-2010), Projectmanager West-Kruiskade Rotterdam (2009).

Mede-auteur van onder meer de boeken 'Woningcorporaties als marktleider' en 'Gedifferentieerde woningverbetering' en Volkshuisvesting, een zaak van beleid (samen met prof.dr.ir. Jan van der Schaar). Diverse artikelen in binnen- en buitenlandse vakbladen.

Recente jaren als adviseur betrokken bij veranderingen in corporatiesector (onder meer als secretaris van Forum for Housing and Living), verbeteren van de bedrijfsprestaties van het bedrijfsonroerend goed als actief onderdeel van de wijk economie, nieuwe verdienmodellen in de aanleg en beheer van openbare ruimte, ingegeven door opgebouwde kennis en ervaring in New York. Tevens als adviseur en procesbegeleider betrokken bij internationale projecten tussen Nederland en USA.

5.5 Publicaties

Publicatie #1:

Startdocument inzake herijking van het corporatiebestel in Nederland.

Opgesteld door Rob van der Leij en Ad Hereijgers, werkversie 1 december 2009.

Publicatie #2:

Consultatiedocument inzake herijking van het corporatiebestel in Nederland.

Opgesteld door Rob van der Leij en Ad Hereijgers, 9 maart 2010

Publicatie #3:

Nederlandse volkshuisvesting in Europees perspectief.

Opgesteld door Joost Nieuwenhuijzen, werkversie 2 maart 2010

In samenwerking met European Federation of Living (EFL).

Publicatie #4:

Verslag bijeenkomst plenaire vergadering van 15 maart 2010

Opgesteld op 26 maart 2010.

Publicatie #5:

Woningcorporaties op eigen benen

Opgesteld op 3 juni 2010.

Publicatie #6:

Verslag bijeenkomst plenaire vergadering van 8 juni 2010

Opgesteld op 17 juni 2010.

Publicatie #7:

Beschouwing over plan Forum for Housing and Living (FHL) voor herijking van het corporatiebestel.

Opgesteld door Prof.dr. P. Van Gool FRICS, 24 januari 2011.

Publicatie #8:

Advies Raad van Deskundigen FHL "Woningcorporaties op eigen benen"

Verslag bijeenkomst plenaire vergadering van 21 maart

Literatuurselectie

Bijdendijk, Frank. Corporaties: wat moeten we ermee? Uitgave ter ere van 65^e verjaardag. Amsterdam maart 2009.

Brabant Wonen, Habion, Stadlander, Wassenaarsche Bouwstichting, WonenBreborg, Stichting Woonbedrijf SWS.Hhvl, Woongoed, Woonlinie, Zayaz. Bruteringspunt0 presentatie op Aedes verenigingscongres. 17 november 2011.

Centraal Fonds Volkshuisvesting. Sectorbeeld realisaties woningcorporaties. Verslagjaar 2010. November 2011.

Commissie Sociaal-Economische Deskundigen SER. Naar een integrale hervorming van de woningmarkt. Den Haag. April 2010.

Conijn, J., Woningcorporaties op een kruispunt. De Vastgoedlezing 2011. Amsterdam School of Real Estate. December 2011.

Deutsche Annington. Annual Reports 2009 en 2010.

Deutsche Annington. The new Deutsche Annington. Simple. Good. Structured for the future. April 2011.

Don, F.J.H. (redactie). Agenda voor de woningmarkt. Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Preadviezen 2008

Economisch Instituut voor de Bouw, Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2012. Amsterdam, februari 2012.

Economisch Instituut voor de Bouw. Situatie op de Nederlandse hypotheekmarkt: gevolgen voor de woningmarkt. Amsterdam, februari 2012.

Fleurke, F., Jan van der Schaar, Frank van Wijk. Ontwikkelingspaden voor woningcorporaties. RIGO februari 2009.

Minister van Wonen, Wijken en Integratie. Voorstellen woningcorporatiebestel. Brief aan Tweede Kamer, 12 juni 2009.

Minister van Wonen, Wijken en Integratie. Overzicht nevenactiviteiten van woningcorporaties. Brief aan Tweede Kamer, 24 juli 2009.

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Tijdelijke regeling diensten van algemeen economisch belang toegelaten instellingen. Staatscourant 17515. 2010.

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting. 2010.

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Woonvisie.
Brief aan Tweede Kamer 1 juli 2011.

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Mogelijkheden voor onderzoek naar scheefwonen. Brief aan Tweede Kamer, 15 december 2011.

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Staatssteunregels voor woningcorporaties.
Brief aan Tweede Kamer, 15 december 2011.

Ministerie van Financiën. Rapport brede heroverwegingen: Wonen. Inspectie der Rijksfinanciën. April 2010.

Schaar, Jan van der. De lezer zal begrijpen waar mijn voorkeur naar uitgaat: Twintig jaar beschouwingen over volkshuisvestingsbeleid. RIGO februari 2009

Stuurgroep Meljering (27 november 2008). Nieuw arrangement overheid-woningcorporaties.

Telegraaf, 11 februari 2012; interview met vice-premier M. Verhagen.

Vlak, Arnoud L.M. (2011). Openbare Les Maatschappij en vastgoed bevrijd uit de Gordiaanse knoop: een nieuwe logica voor de inzet van vastgoed ten behoeve van maatschappelijke doelstellingen. Rotterdam University Press.

VROM (1989) Ontwerp Nota Volkshuisvesting in de jaren negentig.

VROM-Raad (februari 2009). Toezicht vergt afstand; woningcorporaties hebben recht op vreemde ogen.

WSW (2009). Cijfermatig Perspectief Woningcorporaties 2009; periode 2007-2010.

WSW (2011). Jaarverslag 2010.

Financiële kengetallen Nederlandse volkshuisvesting

Aantal huurwoningen:	2,9 miljoen
waarvan corporatiewoningen	2,4 miljoen
waarvan daeb (gereguleerd)	2,3 miljoen
Aantal woningcorporaties (2009)	418
Gemiddeld aan woningen per corporatie	5.800
Waarderingsgrondslagen en –waarde (2009):	per woning:
bij Exploitatiewaarde	€37.900
bij Marktwaaarde verhuurd	€98.400
bij Marktwaaarde leeg	€153.000
Balanswaarde alle corporaties (2009):	
marktwaaarde verhuurde staat	€242 miljard
uitstaande leningen	€75 miljard
Continuïteitsoordeel CFV (2009):	
Aantal A-corporaties	351
Aantal B1-corporaties	2
Aantal B2-corporaties	2
Aantal C-corporaties	62
Geen oordeel	1
Solvabiliteitsoordeel CFV (2009):	
Voldoende	409
Onvoldoende	4
Saneringen	1
Geen oordeel	4
Subsidiering huursector (2009):	
Totaal –netto- subsidiestromen	€10,0 miljard
waarvan huurtoeslag	€2,0 miljard
Subsidiëring Koopsector (2010):	
Totaal –netto- subsidiestromen	€15,0 miljard
waarvan aftrek hypotheekrente	€11,4 miljard

Bronnen: CFV, Ministerie Financiën, WoON 2009, Conijn 2011

Executive Summary

Housing associations on their own feet. Finalizing the privatization process of the affordable housing sector in The Netherlands, initiated by former Housing Secretary Enneus Heerma in the early nineties, is the best guarantee that housing associations can stand on its own feet. Financially independent, at arm's length from the government. This can be achieved by gradually shifting the housing association's role from property manager to future asset manager. As a property manager, the opt-in participation from the housing association receives one or more private investors as co-shareholders. The opt-in company does focus on acquiring, renting and managing and selling properties on the basis of sustainable business principles and competitive financial returns. The business activities of the housing association turn to increasing extent into asset management, focusing on sustainable investments in local and regional anchored community projects.

Private initiative. The Forum for Housing and Living (FHL) is a Van der Leij Group initiative undertaken in the fourth quarter of 2009. Since the mid-eighties, this company has taken several initiatives encouraging strategic reforms in affordable housing. It has taken the lead in organizing public and private awareness in order to add efficiency and quality improvements in urban societies. The Van der Leij Group is in business for more than 40 years and includes a number of construction, maintenance and development related companies. They maintain a strong professional network and conduct their business on behalf of housing associations, institutional investors, government agencies and community service organizations.

FHL focuses on the introduction of private co-shareholders, corporate finance and governance at housing associations. About 40 people take part in this. All participants carry (international) expertise in the areas of housing, public administration, corporate finance, universities, institutional investors, and politics.

FHL has two insights clarified. First, in the Netherlands as the second wealthiest country in Europe, the excess of social housing is no longer tenable: 43% from 6% in Germany, Holland's economic compass in Europe. Secondly, the housing associations do underperform in property management. A comparison between Dutch housing associations and the German residential real estate company Deutsche Annington makes apparent that its social and market housing stock represents a higher average value (€ 52,000 versus approximately € 38.500) at a substantially lower average rent (€ 320 versus more than € 420 per month) than Dutch housing associations. This performance is delivered at relatively low operating costs. Private shareholders are satisfied with the return on invested equity. In the Netherlands, housing associations are not familiar yet with private co-shareholders with return driven targets.

Subsequently, FHL has drawn the conclusion, that the current policy arrangement of housing associations has become not only untenable, but that there are alternatives available. Best practices in Germany and other European countries have learned us that achieving a competitive financial return can be associated with affordable rents, efficiently designed business processes and increased customer satisfaction.

Opt-in. After two years of research and consultations, FHL has developed the opt-in business model. Private investors become co-shareholder with a controlled interest in the opt-in company, in which the housing association subsumes all its residential activities and keeps a minority share. The opt-in company does focus its business exclusively on the acquisition, management and dispositions of its residential portfolio. The housing association's business units of project development and preferably also commercial real estate, do not become part of the opt-in company. These activities are kept as separate business units or become part of a –future- disposition portfolio. The housing association, in its role as asset manager, does allocate its net revenues from selling its share to the opt-in company, towards sustainable local and regional social projects.

Statistics affordable housing in The Netherlands:

Rental units:	2.9 million
Owned/managed by housing associations	2.4 million
Of which are rent regulated (<€664 in 2012)	2.3 million
Number of housing associations (2009)	418
Average number of units per housing association	5.800
Valuation (2009):	
Net Present Value	€37.900
Fair Value (rented)	€98.400
Fair Value (vacant)	€153.000
Balance Sheet all housing associations	
Asset: Fair Value (rented)	€242 billion
Liability: Loan portfolio	€75 billion

VAN DER LEIJ
GROEP

www.vdleij.nl
info@vdleij.nl

De volgende bedrijven maken onderdeel uit
van de Van der Leij Groep

- Van der Leij Bouwbedrijven, Amsterdam
- Van der Leij Bouwbedrijven, Delft
- Van der Leij Bouwbedrijven, Nieuwegein
- Van der Leij Geveltechniek
- Van der Leij Timmerfabriek
- Climate Construction
- Projecton Vastgoed Ontwikkeling
- Urbouw Stedelijke Vernieuwing
- De Onderhoudspartner
- TransOffice
- Allround Parking Services (APS)

Forum for Housing and Living
p/a Van der Leij Groep BV
Postbus 37063
1030 AB Amsterdam
tel 020-6360346

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

3a

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Oen Haag

Forum for Housing and Living
t.a.v. R. van der Leij
Postbus 37063
1030 AB AMSTERDAM

Minister-President

Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon
KMP SCAN

T 070 356 41 20
F 070 356 46 87
KMP@minaz.nl

Onze referentie
3646092

Datum 1 maart 2012
Betreft Uw brief d.d. 1 maart 2012

Geachte heer Van der Leij,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

U
R
G

ZCZC UNNL34333 TLG219768
NLWE CO NLXX 152
UTRECHT 152/136 07 1254
LXA

PREMIER RUTTE
P/A CATHUIS
ADRIAAN GOEKOOPLAAN 10
2517 JX 'S-GRAVENHAGE

U
R
G

Aan de deelnemers van het Catshuisoverleg,

Vakbonden Abvakabo FNV, CNV Publieke Zaak en CMHF roepen u op om bij het zoeken naar extra bezuinigingen de ambtenaren te ontzien.

Een nullijn voor ambtenaren is onacceptabel. De koopkracht holt achteruit. Bestedingen storten in.

Geef om werkzekerheid. De uitstroom van tienduizenden ambtenaren naar pensioen is volop bezig en gaat keihard door. Investeer in mobiliteit en flexibele ambtenaren.

Ambtenaren verdienen een goede rechtspositie die niet eenzijdig door de politiek wordt vastgesteld, maar in overleg met vakbonden. Denk aan de normalisatie van de ambtenarenstatus.

Ook in de toekomst moet werken bij de overheid aantrekkelijk zijn. Ambtenaren zijn Broodnodig! Ze vormen geen kostenpost, maar werken hard aan een beter Nederland!

Wij wensen jullie veel wijsheid!
Abvakabo FNV
CNV Publieke Zaak
CMHF

NNNN

 Telegram Telegram Telegram Telegram Telegram

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

da

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van CNV Publieke Zaak
Postbus 2525
3500 GM UTRECHT

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rjksoverheid.nl

Onze referentie
3646925

Datum 8 maart 2012
Betreft Uw telegram d.d. 8 maart 2012

Geachte heer De Macker,

Hartelijk dank voor het telegram dat ik van u, Abvakabo FNV en CMHF mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

117

86.

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de CMHF
Postbus 91460
2509 EB DEN HAAG

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3646929

Datum 8 maart 2012
Betreft Uw telegram d.d. 8 maart 2012

Geachte heer Visser,

Hartelijk dank voor het telegram dat ik van u, Abvakabo FNV en CNV Publieke
Zaak mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid
brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor
mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

8c⁷

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van ABVAKABO FNV
Postbus 3010
2700 KT ZOETERMEER

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3646923

Datum 8 maart 2012
Betreft Uw telegram d.d. 8 maart 2012

Geachte mevrouw Van Brenk,

Hartelijk dank voor het telegram dat ik van u, CNV Publieke Zaken en CMHF mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

10'

Hoofdkantoor

Bezoekadres
Nanlaweg 10
1043 BX Amsterdam

Postadres
Postbus 8456
1005 AL Amsterdam

T 0900 330 0300
F 020 68 44 541
I www.fnv.nl

Bank
63 50 33 178

Postadres Postbus 8456, 1005 AL Amsterdam

Ministerie van Algemene Zaken
De heer M. Rutte
Postbus 20001
2500 EA Den Haag

Datum
8 maart 2012

Ons kenmerk
43.202

Onderwerp
Herstelplan FNV-Niet slopen maar bouwen

Uw kenmerk

Telefoonnr
020 58 16 346

E-mail
Agnes.Jongerius@vc.fnv.nl

Geachte heer Rutte,

Hierbij zenden wij u het door de FNV op woensdag 29 februari 2012 gepresenteerde plan 'Niet slopen maar bouwen'.

Dit plan bevat de inzet van de FNV waar het gaat om het oplossen van de werkgelegenheids- en begrotingsproblemen die voortvloeien uit de eurocrisis

Wij verzoek u om ons plan te betrekken bij uw besprekingen.

Met vriendelijke groet,

Agnes Jongerius
Voorzitter FNV

Niet slopen maar bouwen

Investeer in mensen, banen en eerlijk delen

Herstelplan van de FNV

De werkloosheid in Nederland en Europa loopt op. De koopkracht daalt. Nederland heeft net als veel Zuid-Europese landen een krimpende economie. Het kabinet kiest voor bezuinigingen op kwetsbare groepen. Er worden gaten geschoten in het sociale vangnet. Het consumentenvertrouwen bereikt een nieuw dieptepunt. De rekening van de crisis wordt oneerlijk verdeeld. Lagere inkomens voelen iedere euro minder in de portemonnee dubbel zo hard. Armoede dreigt voor steeds meer mensen. Ook steeds meer middengroepen komen door hoge schulden in de financiële problemen. Van topinkomens en bedrijven die flinke winsten boeken wordt geen bijdrage gevraagd. Bonussen stijgen weer. Er wordt meer dividend uitgekeerd. Lessen uit de crisis worden niet geleerd.

Er is wel een probleem. De overheid heeft te weinig geld. Het kabinet reageert voorspelbaar. Nog meer bezuinigingen. Nog meer van hetzelfde. Er wordt te veel en onrechtvaardig bezuinigd. En het resultaat is even voorspelbaar. De economie komt tot stilstand. Nog meer werkloosheid. Nog minder koopkracht. Nog minder sociale zekerheid.

Kan dit niet anders? Beter? Ja, dat kan zeker. Door de overheidsfinancien met verstandig lange termijn beleid op orde te brengen. Door de korte termijn bezuinigingsdrift te beperken. De FNV kiest voor investeren in duurzame groei en het bestrijden van de werkloosheid, ook onder jongeren. De FNV pleit voor het maken van de juiste keuzes. Het ontzien van lagere en middeninkomens. Het overeind houden van een sterke publieke sector. Een gecoördineerde Europese inzet, ook op sociaal terrein.

In dit herstelplan doet de FNV voorstellen om ervoor zorgen dat Nederland sterker uit deze crisis komt. Door te investeren in mensen, banen en eerlijk delen houden we de bestedingen op peil en stimuleren we onze economie. De FNV wordt hierin gesteund door vergelijkbare oproepen vanuit de OESO, de ILO en het IMF.

Ook in Europa is verstandig beleid nodig van investeringen, groei en vernieuwing. Dat geldt vooral voor landen die er structureel goed voorstaan. Landen als Nederland en Duitsland kunnen gaan werken als motor van Europa. De EMU-regels dienen uiteindelijk te worden nageleefd, maar wel in een verantwoord tempo. Met een krimpende economie is er geen ruimte om de norm voor het begrotingstekort van 3% in 2013 heilig te verklaren. Als alle Europese landen op de rem gaan staan dan bezuinigen we ons gezamenlijk langdurig en steeds dieper de crisis in. Op Europees niveau zijn strengere regels voor de financiële sector nodig, om een nieuwe financiële crisis te voorkomen.

Het herstelplan van de FNV bevat drie speerpunten

1 Herstelpakket voor werk, scholing en eerlijk delen

Hierin een pleidooi voor

- verminderen van de 'flexibele schil' door het introduceren van een flexheffing in de WW
- een robuuste WW, noodzakelijk als vangnet en springplank, met meer regie van sociale partners
- een 50 000 banen plan
- waar nodig inzet van deeltijd-WW
- een werkgeversbijdrage in de Wajong, tenzij een werkgever Wajongers in dienst heeft
- verhoging van het overheidsbudget met één procent voor onderwijs
- invoeren van het recht startkwalificatie te behalen via de inzet van reïntegratiegelden
- ongedaan maken bezuinigingen in het passend onderwijs, te financieren uit niet invoeren prestatiebeloning voor docenten

- substantieel verlagen van de belasting op arbeid ten gunste van belasting op consumptie, milieu en vermogen
- invoeren vermogensbelasting en toptarief van zestig procent
- verhogen vennootschapsbelasting
- fiscaliseren AOW
- vergroening belastingstelsel, door o.a. invoeren energiebelasting

2. Naar een woningmarkt met toekomst

Hierin een pleidooi voor:

- een eerlijk verhaal voor kopers en huurders geen benadeling lagere inkomens en huurders, geen bevoordeling hogere inkomens en kopers
- scheppen van duidelijkheid over toekomst hypotheekrenteaftrek, door aankondigen geleidelijke beperking met een lange overgangperiode (25 jaar), met garanties voor lagere inkomens en starters op de woningmarkt.
- in dat kader ook het aanpassen van het eigen woning forfait en het afschaffen van de overdrachtsbelasting
- niet volledig liberaliseren huurmarkt, overheidsbemoedening blijft nodig om onevenwichtigheden tegen te gaan
- invoeren van een woontoeslag voor lagere inkomensgroepen (zowel huurders als kopers)
- bevorderen functioneren huurmarkt door introduceren van 'huursombenadering'
- opbrengst aanpassingen fiscale regime benutten voor verlagen belasting op arbeid, financieren 'bouwpakket', en verlagen begrotingstekort
- snel ingrijpen in de vastgelopen bouwmarkt door stimuleringsmaatregelen voor verduurzamen woonvoorraad, ombouw van kantoorruimte, en bouwen van huurwoningen voor middengroepen,
- toegankelijk maken van hypotheek voor 'flexwerkers' en zzp'ers
- introductie van een 'basishypotheek' zonder kleine lettertjes
- herintroduceren van verlaagd BTW tarief voor arbeidskosten van renovatie en herstel

3. New Deal voor Europa

Hierin een pleidooi voor.

- Europese coördinatie, niet alleen op financieel maar ook op sociaal terrein
- Naleving van de EMU-regels in een verantwoord tempo, dat wil zeggen rekening houdend met de noodzaak van investeringen in groei en vernieuwing
- spreiding van bezuinigingen en focus op lange termijn versterkingen van de economische structuur (zoals aanpak van de private hypotheekschuldenberg in Nederland)
- reguleren van de financiële sector door invoering van een financiële transactiebelasting (FTT)
- respect voor vakbondsrechten en de autonomie van sociale partners, en erkenning van het belang van nationale overlegstructuren voor het creëren van het noodzakelijke draagvlak voor aanpassing en verandering
- versterken van de Europese arbeidsmarkt door introductie van een Europese 'beschermingsvloer', van toepassing op alle vormen van grensoverschrijdende arbeid,
- een stevige gezamenlijke inzet van overheid en sociale partners voor gelijke behandeling en 'gelijk loon voor gelijk werk', om uitbuiting van arbeidsmigranten uit andere lidstaten tegen te gaan en verdringing door oneerlijke concurrentie op lonen en andere arbeidsvoorwaarden te voorkómen.

Tijd voor betere keuzes

Door de verslechterde vooruitzichten zal het kabinet opnieuw keuzes moeten maken. Welke keuzes maakt het kabinet tot nu toe? En welke keuzes maakt de FNV? Een paar voorbeelden:

Verkeerde keuzes, betere alternatieven

Kwetsbare groepen

Het kabinet kiest: 70.000 arbeidsplaatsen voor mensen met een arbeidshandicap worden geschrapt. Jonggehandicapten wordt het recht op werk of uitkering afgenomen. Werkgevers krijgen geen verplichting om mensen met een arbeidshandicap in dienst te nemen. Een bezuiniging van veertien procent op de netto-bijstand. Het inkomen van werkende kinderen wordt gekort op de bijstand van de ouders. Grote groepen mensen moeten gaan werken onder het minimumloon.

De FNV kiest: meer druk op werkgevers om mensen met een arbeidshandicap in dienst te nemen. Ontzien van de Sociale Werkvoorziening omdat dit de grootste werkgever is voor mensen met een arbeidshandicap. Een ongetoetste uitkering voor jongeren met een arbeidshandicap en recht op ondersteuning naar werk. Werk aantrekkelijk maken door loonkostensubsidie en garantie op minimumloon.

Werk vinden

Het kabinet kiest: bezuinigingen op de re-integratie waardoor mensen niet meer geholpen kunnen worden om werk te vinden. Hierdoor komen meer mensen in de ww en de bijstand. Dit kost handenvol geld.

De FNV kiest: mensen zo snel mogelijk aan het werk helpen om te voorkomen dat mensen thuis komen te zitten met een uitkering. Dit is beter voor de schatkist en beter voor de koopkracht van mensen die met ontslag te maken krijgen.

Onzeker flexwerk/WW

Het kabinet kiest: voor het ongebreideld laten toenemen van tijdelijk en onzeker werk. Geen deeltijd-WW ondanks de steeds verder stijgende werkloosheid.

De FNV kiest: een flexheffing voor werkgevers: tijdelijk en onzeker werk betekent een hogere kans op werkloosheid en dus hoort daar voor werkgevers een hogere ww-premie bij. Een robuuste ww die met een fatsoenlijke hoogte en lengte voldoende zekerheid biedt, zeker ook in crisistijd. Waar nodig het inzetten van de deeltijd-WW. Meer regie voor sociale partners over de ww.

Koopkracht

Het kabinet kiest: over de hele linie een daling van de koopkracht, terwijl elke euro voor lagere inkomens harder aankomt. Vasthouden aan de nullijn voor mensen in het onderwijs, politie, defensie, terwijl ook voor hen de prijzen stijgen.

De FNV kiest: hogere inkomens een bijdrage laten leveren om de lagere en middeninkomens te ontzien. Een gelijkwaardige behandeling van overheidspersoneel ten opzichte van het bedrijfsleven om goed personeel te kunnen vinden en binden en de kwaliteit van de publieke voorzieningen overeind te houden.

Onderwijs

Het kabinet kiest: bezuinigingen op onderwijs voor zorgleerlingen en voor het invoeren van prestatiebeloning van docenten. Dit kost 5.000 tot 9.000 banen, leidt tot hogere werkdruk en minder tijd voor zorgleerlingen en andere leerlingen in de klas.

De FNV kiest: voldoende aandacht voor individuele leerlingen, behoud van werkgelegenheid (te betalen uit middelen voor prestatiebeloning) en voor een fatsoenlijke beloning van docenten.

Woningmarkt

Het kabinet kiest: verhogen van de huren vanaf middeninkomens met 7,3 procent (5 procent boven inflatie). Om dit mogelijk te maken worden alle inkomensgegevens van huurders aan de verhuurders gegeven. Verder het verlagen van de huurtoeslag en tegelijkertijd het verhogen van de villasubsidie op woningen die meer dan één miljoen euro waard zijn.

De FNV kiest: vlottrekken van de woningmarkt. Beperken van overmatige fiscale voordelen voor hoge inkomens (hypotheekrente aftrek) en eerlijke verdeling naar draagkracht. Investeren in duurzame woningbouw en groene banen.

Wat kiezen werkgevers?

De werkgevers kiezen: voor achteruitgang Ze blijven hangen in de keuze voor loonmatiging uit 1982. Na dertig jaar komen ze weer met de nullijn aanzetten. Dat biedt werkend Nederland dus niets. De bonussen voor topinkomens zijn in 2011 weer gestegen, nu met 34 procent. De economische problemen van nu vragen om een aanpak van nu. Werkgevers zullen eerst in eigen huis schoon schip moeten maken Ook wat de problemen op de woningmarkt betreft, steken ze de kop in het zand. Het blijven ontkennen van de problemen vergroot de vertrouwenscrisis in de woningmarkt en op de financiële markten

De FNV kiest: voor een verantwoorde loonontwikkeling van 2,5 procent en een koopkrachttoeslag van 300 euro. Dat is goed voor het consumentenvertrouwen en de bestedingen. Als de overheid de hand op de knip houdt, moet er nog ergens wat geld blijven rollen. De FNV kiest ervoor om de problemen op de woningmarkt te benoemen en op een rechtvaardige manier aan te pakken

1. Herstelpakket voor werk, scholing en eerlijk delen

De FNV kiest voor een strategie waarmee de economie weer op gang wordt gebracht. De inzet van de FNV is in de eerste plaats gericht op werk en het tegengaan van langdurige werkloosheid voor werknemers, jongeren en zzp'ers Verder dient er volop aandacht te zijn voor scholing en eerlijk delen. Door te investeren in banen met perspectief versterken we ook de economische structuur In deze strategie past het om investeringen zoveel mogelijk naar voren te halen en de noodzakelijke bezuinigingen zoveel mogelijk te richten op het versterken van de concurrentiekracht en de houdbaarheid van de Nederlandse overheidsfinancien Extra investeringen en het afzien van een aantal bezuinigingen zijn noodzakelijk om de bestedingen op peil te houden en om hoge en langdurige werkloosheid te voorkomen, vooral ook voor jongeren

Veerkrachtige arbeidsmarkt

De Nederlandse arbeidsmarkt functioneert over het algemeen goed. We kennen nog steeds een in EU perspectief relatief lage werkloosheid, mede dankzij een degelijk vangnet van de sociale zekerheid en het innovatief inzetten daarvan tijdens de vorige crisis (deeltijd WW) Demografische ontwikkelingen versterken de noodzaak te investeren in duurzame arbeidsparticipatie en verhoging van de arbeidsproductiviteit

Een zorgwekkende trend is de toenemende tweedeling op de arbeidsmarkt tussen mensen met en mensen zonder banen met perspectief het vervangen van vast werk door onzekere flexbanen, en het gebrek aan doorstroming van flexbanen naar vast werk. Nederland kent een te grote nadruk op zogenaamde 'numerieke externe flexibiliteit' (uitzend- en tijdelijk werk en nul-uren en min-max contracten) en te weinig functionele interne flexibiliteit (functieverbreding, meer inbreng van werknemers in invulling functie). Werkgevers investeren nauwelijks in scholing en opleiding van mensen in de flexibele schil, die inmiddels bijna een derde van de beroepsbevolking omvat. Dit beperkt Nederland in het bereiken van haar ambities om bij de top van de kenniseconomieën te gaan horen

Wat Nederland nodig heeft is een lange termijn visie op duurzame flexibiliteit en mobiliteit. Geen simpele kostenreductie strategie, die risico's afwentelt op werknemers en zwakke groepen op de arbeidsmarkt, maar een strategie die flexibel werken bevordert in arbeidsrelaties die zekerheid bieden en productiviteit en innovatiekracht bevorderen Hierbij past een systeem van arbeids- en ontslagrecht dat beschermt tegen willekeur en een klimaat bevordert waarna ook medezeggenschap, loyaliteit en investeren in eigen capaciteiten kunnen gedijen, en een toekomstgerichte sociale zekerheid van hoge kwaliteit die werkenden voldoende zekerheid verschaft om in mobiliteit te investeren en risico's te nemen.

Het is dan ook belangrijk om de steeds maar dikker wordende flexibele schil van onzeker werk terug te dringen en de hoekstenen van onze arbeidsmarkt overeind te houden en waar nodig te verbeteren: de bescherming van werknemers tegen onterecht ontslag, en het belangrijkste vangnet bij werkloosheid, de ww.

- *Flexheffing*

De FNV wil de positie van mensen met onzeker werk verbeteren, en zet hierop stevig in aan de cao-tafel. Structureel werk hoort verricht te worden binnen een gewoon dienstverband voor onbepaalde tijd. Voor werkgevers is het belangrijk hoeveel een werknemer kost. Vast werk is niet te duur, maar flexwerk te goedkoop. Een tijdelijke kracht kost minder, omdat die minder rechten heeft. Het is daarom belangrijk dat werkgevers een financiële prikkel krijgen om mensen eerder een contract voor onbepaalde tijd aan te bieden. Zij moeten ook de risico's op zich nemen die horen bij een tijdelijke aanstelling. Tijdelijk werk betekent een hogere kans op werkloosheid en dus hoort daar voor werkgevers een hogere ww-premie bij; een flexheffing.

- *Regie ww*

Nu de werkloosheid steeds sterker oploopt herintroduceren we – geleidelijk vanwege de koopkrachteffecten - de gezamenlijke en solidaire werkgevers- en werknemersbijdrage aan de ww-fondsen. De regie voor de ww dient dan wel bij werknemers en werkgevers te liggen. De ww dient te blijven functioneren als vangnet en als springplank naar ander werk. Een robuuste ww met een fatsoenlijke hoogte en lengte is een belangrijke stabiliserende kracht, juist ook in tijden van crisis.

- *Meer en betere banen: 50.000 banenplan*

Investeren in banen met perspectief is de beste manier om bestedingen en het consumentenvertrouwen op peil te houden en de economische structuur te versterken. Dat is goed voor werknemers, werkgevers en goed voor de economie. De FNV roept werkgevers en O&O-fondsen, maar ook UWV WERKbedrijf en uitzendbureaus op om gezamenlijk te komen tot een banenplan voor 50 000 werknemers, uitgewerkt naar sectorplannen. Dat kan onder andere door geplande investeringen naar voren te halen in publieke voorzieningen. Investeringen in energiezuinige bouw met een grootscheeps woningisolatie en –renovatieprogramma creëert nieuwe en groene banen. Bedrijven moeten hun investeringen opvoeren en de negatieve trend van de afgelopen jaren doorbreken. Succesvolle bedrijven presteren juist omdat ze blijven investeren. Afschaffen van het afwijkende minimumjeugdloon vanaf achttien jaar helpt verdringing op de arbeidsmarkt tegen te gaan.

- *Wajongers in dienst*

De FNV is tegen de kabinetsplannen die ingrijpen in de bijstand, de Wajong en de WSW, waardoor onder de cynische titel 'Werken naar Vermogen' 70 000 arbeidsplaatsen worden geschrapt voor mensen met een arbeidshandicap, en de uitkeringsrechten van kwetsbare groepen worden afgepakt, zonder dat er voor hen een reeel vooruitzicht is op werk, en zonder dat werkgevers verplicht worden om deze mensen in dienst te nemen.

De FNV wil in plaats daarvan de werkgelegenheid van mensen met een arbeidshandicap stimuleren door het verleggen van financiële prikkels. Nu heeft slechts vier procent van de werkgevers een Wajonger in dienst, en 96 procent dus niet. De FNV wil dat de uitkering van mensen met een arbeidshandicap niet alleen uit de algemene middelen betaald worden, maar ook via een bijdrage van werkgevers. Indien een werkgever een op de honderd werknemers in dienst heeft uit deze groep, dan vervalt zijn bijdrage. Pas als de arbeidsparticipatie van deze groep flink toeneemt, is afname van de werkgelegenheid in de sociale werkvoorziening bespreekbaar.

- *Verbeterde deeltijd-ww*

Als bedrijven in bepaalde sectoren tijdelijk te veel personeel hebben door de haperende economie dan moet een verbeterde versie van de deeltijd-ww worden ingezet. Met betrokkenheid van werknemers en vakbonden bij de voorwaarden, zoals inzet van de vrijgekomen tijd voor scholing. Hiermee voorkomen we ook een sterke toestroom in de ww. Werknemers die toch met werkloosheid worden bedreigd of daardoor worden bedreigd, moeten zo snel mogelijk worden gere-integreerd naar nieuw werk. Effectief gebleken vormen van re-integratie zoals scholing en loonkostensubsidies moeten daarbij worden ingezet.

Scholing met perspectief

- *Investeren in onderwijs*

Investeren in onderwijs leidt op termijn tot meer belastinginkomsten en minder werkloosheidsuitgaven. De hoge productiviteit van vandaag is resultaat van investeringen in onderwijs en onderzoek uit een ver verleden. Voor het rendement van morgen moeten we vandaag investeren. De Nederlandse uitgaven aan onderwijs lopen steeds verder achter vergeleken met concurrerende landen. Dit bedreigt onze concurrentiepositie en de kenniseconomie. De FNV stelt voor om de uitgaven met één procentpunt van het overheidsbudget te verhogen en de middelen gericht in te zetten. Zo kan een strengere selectie plaatsvinden van het opleidingsaanbod. Het aanbod dient voldoende aan te sluiten bij de kansen op de arbeidsmarkt. Opleidingen dienen transparant te zijn over de kansen die de opleiding aan studenten biedt.

- *Scholing werkzoekenden*

Bijna de helft van alle werkzoekenden zonder werk heeft geen startkwalificatie. De FNV stelt voor dat alle werkzoekenden die hiertoe de capaciteiten bezitten, het recht moeten hebben om een startkwalificatie te behalen via duale functiegerichte scholingstrajecten. Op deze manier worden re-integratiegelden gericht ingezet voor de arbeidsmarkt.

- *Geen bonus, maar banen*

De FNV stelt voor om de bezuinigingen van driehonderd miljoen op het passend onderwijs ongedaan te maken en de kosten te dekken door de prestatiebeloning voor docenten niet in te voeren (dat kan dus budgettair neutraal).

Eerlijk delen

De echte topinkomens blijven stijgen ten opzichte van de lagere en middeninkomens. Ook de vermogensontwikkeling verloopt steeds schever. De FNV pleit voor maatregelen gericht op een eerlijker verdeling van inkomens- en vermogens.

- *Herstel consumentenvertrouwen*

De loonontwikkeling moet bijdragen aan herstel van consumentenvertrouwen en op peil houden van bestedingen, zonder de economische ontwikkeling te schaden. Voor 2012 betekent dit 2,5 procent meer loon, plus een koopkrachttoeslag. Juist landen als Nederland moeten (ook volgens de IMF en de OESO) hun verantwoordelijkheid nemen om de koopkracht van consumenten op peil te houden.

Er is een wijziging nodig in de belastingmix om de werkgelegenheid te stimuleren. Daarin dienen de lasten op arbeid substantieel te worden verlaagd. De lasten kunnen worden verschoven naar lasten op consumptie, milieuvervuiling en op vermogen.

- *Vermogensbelasting tegen vermogensongelijkheid*

In Nederland is de vermogensongelijkheid gestaag gestegen. Er is sprake van toenemende schulden aan de onderkant, maar ook steeds meer onder de groep middeninkomens en sterk gegroeid bezit aan de bovenkant. Bijna zestig procent van het vermogen is in handen van slechts tien procent van de huishoudens. De vermogensongelijkheid is in strijd met het beginsel van gelijke kansen voor iedereen. De FNV stelt voor om een vermogensbelasting in te voeren. Ook het invoeren van een toptarief van zestig procent, het beperken van aftrekposten en het aanpassen van de erfbelastingtarieven kunnen bijdragen aan het bestrijden van vermogensongelijkheid.

- *Verhogen opbrengst vennootschapsbelasting*

Het niveau van de vennootschapsbelasting is laag in vergelijking met de loon- en inkomstenbelasting. Nu de overheidsfinancien onder druk staan, mag ook van het bedrijfsleven een bijdrage worden verwacht. De afgelopen jaren hebben bedrijven de mogelijkheden van de renteaftrek optimaal benut door extra schulden aan te gaan. De FNV stelt voor om de renteaftrek voor bedrijven in de vennootschapsbelasting te beperken zonder het bedrijfsleven meteen weer hiervoor te compenseren.

- *Fiscaliseren van de AOW*

Fiscalisering van de AOW-premie zal op termijn een bijdrage leveren aan houdbaarder overheidsfinancien. De houdbaarheidsbijdrage van het vorige kabinet kan worden versneld door een fiscalisering van de AOW-premie met één procent per jaar. Dit betekent dat de aparte AOW-premie rond 2030 is verdwenen.

- *Fiscale vergroening*

De vergroening van het belastingstelsel levert een bijdrage aan een schone en duurzame economie, maar ook aan innovatie en daarmee de concurrentiekracht van Nederland. De energiebelasting stimuleert energiebesparing. Energiebesparingsprogramma's dienen te worden opgezet door het ministerie van I&M en gemeenten. De opbrengsten van de emissiehandel kunnen worden verhoogd door niet langer vrijstellingen te verlenen aan sectoren die zeer veel energie verbruiken. De normstelling voor de CO₂-uitstoot dient – zoals in de BPM – voortdurend te worden aangepast aan de technische mogelijkheden.

2. Naar een woningmarkt met toekomst

FNV-bouwpakket: vlottrekken van de woningmarkt

De huizenmarkt is sinds 2009 grotendeels ingestort. De huizenprijzen dalen al een paar jaar op rij. Er zijn vrijwel geen kopers. Veel mensen hebben grote moeite het eigen huis eerst te verkopen. Banken zijn zeer terughoudend geworden met het verstrekken van hypotheeklen. Er zijn de laatste jaren door banken teveel tophypotheeklen verstrekt met aflossingsvrije hypotheeklen. De hypothecaire schuld van Nederlandse huishoudens behoort met 630.000.000.000 euro inmiddels tot de hoogste ter wereld. Steeds meer mensen – vooral veel jonge gezinnen die op de top van de markt hebben gekocht – kampen met een restschuld. Mensen die werkloos zijn geraakt of in een scheiding zitten komen nu al in acute problemen. Door het stilvallen van de vraag is de bouwproductie in 2009 en 2010 gedaald met maar liefst vijftien procent en zal komend jaar naar verwachting met 3,5 procent krimpen. Het werkgelegenheidsverlies in deze jaren wordt geschat op circa 40.000 arbeidsjaren (EIB-cijfers). Ook is er een bestaand overschot aan kantoren (veertien procent van de kantoren staat leeg) en winkelpanden. In een aantal grotere steden is nog steeds een tekort aan woningen, terwijl plattelandsgebieden te maken hebben met krimp. Veel bouwvakkers en zzp'ers worden bedreigd met

werkloosheid Kortom, de problemen in de woningmarkt stapelen zich op en dit heeft een groot negatief effect op veel huishoudens en op het vertrouwen in de economie. Veel mensen beseffen dat de huidige situatie niet is vol te houden, wachten op duidelijkheid en stellen een aankoopbeslissing uit. Maar de politiek biedt geen enkele zekerheid over de toekomst. Het gebrek aan vertrouwen drukt de bestedingen en vergroot de crisis.

Het kabinet weigert halsstarrig deze problemen onder ogen te zien. In het regeerakkoord is opgenomen dat er niets verandert aan de hypotheekrenteaftrek. Ook in de woonvisie van voormalig minister Donner worden de problemen ontkend. Het kabinet grijpt ondertussen eenzijdig in op de huurmarkt, maar dit is zinloos omdat alleen een integrale benadering van de woningmarkt effectief is. De gedoogpartner twittert "*Handen af van de hypotheekrente aftrek*" en laat daarmee mensen met lagere en middeninkomens fors meebetalen aan de villasubsidie van een kleine elite. Deze subsidie kan oplopen tot wel een paar duizend euro per maand. Dit staat gelijk aan het complete maandinkomen van veel werknemers. De bezuinigingen die het gevolg zijn van de crisis worden door dit kabinet alleen afgewenteld op lagere en middeninkomensgroepen.

Het H-woord vormt het heilige huisje van de politieke meerderheid. Ten onrechte. De moeilijke positie van starters op de woningmarkt, de lange wachttijden in de huursector, de scheve verdeling van subsidies, het restrictieve grondbeleid en het tekort aan nieuwe woningen maken duidelijk dat het overheidsingrijpen in de woningmarkt momenteel niet effectief en niet efficiënt is. Bovendien is het aanbod van woningen krap, mede door het restrictieve ruimtelijke ordeningsbeleid, zodat subsidies op woonlasten in hoge mate via hogere huizenprijzen naar de grondeigenaren en projectontwikkelaars vloeien. De huidige situatie laat duidelijk zien dat de hypotheekrenteaftrek – ingevoerd in 1893 (!) – geen enkele garantie biedt voor een functionerende woningmarkt. Nergens in de Europese Unie wordt het eigen woningbezit zo zwaar gesubsidieerd als in Nederland. De budgettaire lasten zijn opgelopen tot meer dan 11 miljard euro (hypotheekrenteaftrek gecorrigeerd voor het eigen woningforfait).

Door tegenvallende overheidsfinanciën zijn aanvullende middelen nodig. In dat kader zijn structurele aanpassingen op de middellange termijn beter dan bezuinigingen op de korte termijn. De woningmarkt leent zich bij uitstek voor een structurele aanpassing i.p.v. een korte termijn bezuiniging. Voor een structurele aanpassing op de woningmarkt geldt dat een tijdige aankondiging noodzakelijk is om schokeffecten te voorkomen. De woningmarkt zelf schreeuwt om duidelijkheid. De politiek loopt achter de feiten aan. Veel woningbezitters bereiden zich al voor op aanpassingen in de fiscale behandeling van de eigen woning door extra af te lossen. Onduidelijk blijft welke maatregelen de politiek zal nemen waardoor onzekerheid blijft bestaan.

Voor de FNV zijn de problemen van mensen met hoge schulden, de positie van starters, de scheve inkomensverdeling, de verstoringen op de arbeidsmarkt en de olopende werkloosheid in de bouw voldoende aanleiding om het woonbeleid kritisch te beoordelen en voorstellen te doen voor verbetering.

Wat zijn de uitdagingen?

- Het vertrouwen in de woningmarkt herstellen zodat doorstroming plaatsvindt en mensen een woning kunnen kopen of huren die bij hen past,
- Te komen tot een eerlijke verdeling van de ondersteunende maatregelen over inkomensgroepen;
- Het beperken van risico's voor huishoudens door het stimuleren van vermogensopbouw in plaats van het stimuleren van schulden;
- Aanpassing van de hypotheekrenteaftrek om de (relatieve) bevoordeling van de hogere inkomens tegen te gaan,
- Geleidelijk invoeren van aanpassingen in de hypotheekrenteaftrek om schokken op de woningmarkt en daarmee gepaard gaande negatieve werkgelegenheidseffecten in de bouwkolom te voorkomen;
- Woningbouw die beter aansluit op de behoeften van de consument, met name van de starter op de woningmarkt.
- Het bieden van garanties voor lagere inkomensgroepen en het verbeteren van de positie van starters;

- De overheidsfinanciën op orde brengen door evenwichtige hervorming van de woningmarkt in plaats van platte bezuinigingen op korte termijn;
- Een positieve bijdrage leveren aan de werkgelegenheid in de bouw en de rest van de economie.

Hoe kunnen we dit bereiken?

Fiscale behandeling

Om het vertrouwen te herstellen is een stip op de horizon nodig met een zorgvuldig uitgewerkt plan dat politiek robuust is en duidelijkheid biedt voor de komende decennia. Mensen weten daarmee waar ze aan toe zijn en kunnen hier tijdig op inspelen. Regelingen ter stimulering van het eigen woningbezit dienen meer te worden gericht op starters op de woningmarkt. Dit betekent het tijdig aankondigen van het beperken van de hypotheekrenteaftrek tot een regeling die weer de functie vervult waarvoor hij bedoeld was: namelijk het stimuleren van eigen woning bezit voor degenen die zo'n stimulans vanwege de hoogte van hun inkomen nodig hebben, en niet het stimuleren van (hoge) schulden. Voor de FNV zijn bij de concrete invulling van de nieuwe regeling van belang, dat eigenaren niet onevenredig worden bevoordeeld ten opzichte van huurders, en mensen met hogere inkomens niet onevenredig bevoordeeld ten opzichte van mensen met lagere inkomens.

Met het oog op het voorkómen van negatieve werkgelegenheidseffecten in de bouwsector die toch al onder druk staat, en ongewenste schokken op de woningmarkt en bij de grote financiële verplichtingen die huishoudens zijn aangegaan, is een geleidelijk overgangsregime noodzakelijk. De FNV gaat uit van een overgangperiode van vijftientig jaar. Diverse varianten zijn denkbaar, en dienen verder onderzocht te worden op hun effecten met betrekking tot de door de FNV genoemde uitgangspunten.

De overdrachtsbelasting dient te worden afgeschaft. Hierdoor wordt de mobiliteit op de woningmarkt en indirect ook de arbeidsmarkt structureel verbeterd (Dit kan tevens een bijdrage leveren aan het bestrijden van de files door het woon-werkverkeer te verminderen)

Om de positie van starters verder te verbeteren is het vooral van groot belang om onnodig prijsopdrijvende instrumenten zorgvuldig af te bouwen. Dit vergroot de betaalbaarheid van woningen. De periode van de aankondiging kan door potentiële kopers worden benut om nog enkele jaren te profiteren van de relatief gunstige voorwaarden. Dit stimuleert de woningmarkt op de korte termijn. Voor jongere starters kunnen de maandlasten worden beperkt door het verlengen van de looptijd en aflossingstermijn tot boven de dertig jaar.

Vermogensopbouw moet worden gestimuleerd, in plaats van het aangaan van schulden. Na 5 jaar dient de maximale kredietverlening voor de fiscaliteit te worden beperkt tot de aanschafwaarde om de kans op restschuld zoveel mogelijk te beperken.

Op 22 februari 2012 is door 22 economen het manifest "Naar een duurzame financiering van de woningmarkt" gepresenteerd. Hierin worden zes stappen voorgesteld. Stap 1: Het tarief waartegen de hypotheekrenteafrek kan worden afgetrokken wordt in twintig jaar geleidelijk verlaagd van maximaal 52 naar 30 procent. Tegelijkertijd wordt het toptarief van 52 procent omlaag gebracht, waardoor per saldo geen grote inkomensherverdeling plaatsvindt. Stap 2: Afschaffen overdrachtsbelasting. Stap 3: Geleidelijke beperking van de maximale hypotheek in relatie tot de waarde van de woning, pas in te voeren wanneer de huizenprijzen weer gaan stijgen. Stap 4: Meer financiering van (lange) hypotheekschulden door langetermijnbeleggers zoals pensioenfondsen. Stap 5: Stapsgewijze verhoging van de huren in de komende twintig jaar, waarbij een woontoeslag voorkomt dat mensen met een laag inkomen gedupeerd worden. Stap 6: Stapsgewijze verlaging van de nationale hypotheekgarantie (NHG).

Dit voorstel bevat interessante elementen, zoals de zeer geleidelijke invoering van de maatregelen, het beperken van de onevenredige voordelen aan de bovenkant, inkomensbescherming voor de onderkant, het stimuleren van vermogensopbouw en het afschaffen van de overdrachtsbelasting.

De voornaamste kritiekpunten op het manifest zijn. Ten eerste: Als alleen de hoogste inkomens worden gecompenseerd dan behoudt deze groep de onevenredige voordelen die jarenlang verbonden waren aan de hypotheekrenteafrek. Ten tweede: het beperken van de maximale hypotheek tot een niveau dat substantieel lager ligt dan de huizenprijs werpt een drempel op voor de groep starters. Ten derde: Het invoeren van marktconforme huren veronderstelt dat de huursector als een vrije markt functioneert. In de praktijk zijn er grote beperkingen aan de aanbodkant waardoor sprake is van schaarste (wachlijsten) dus correcties blijven nodig.

Huren

Voor huurders is het van groot belang dat de markt tussen de sociale woningbouw met lage huren en de vrije huurmarkt met hoge huren zich kan ontwikkelen, zodat er betaalbare en geschikte huurwoningen beschikbaar zijn voor mensen met een middeninkomen. De FNV is tegen de liberalisering van de huurmarkt zonder inkomensgaranties. Volledig marktconforme huren zijn onzinnig. Er bestaan zulke grote beperkingen aan de aanbodkant dat van een vrije markt geen sprake kan zijn. Voor huurders met lagere inkomens blijft daarom inkomensondersteuning bestaan. Ongeacht de eigendomssituatie van de bewoner (huurder of eigenaar) wordt voor lagere inkomensgroepen een woontoeslag ingevoerd. Dit betekent ook dat mensen die werkloos raken of in een scheiding terecht zijn gekomen niet direct hun huis kwijtraken. Hiermee worden de grootste risico's op financiële problemen beperkt.

Er zijn goede alternatieven voor het beter laten functioneren van de huurmarkt, zoals de huursombenadering waarbij binnen een gematigde totale huurontwikkeling meer flexibiliteit mogelijk is om de relatie tussen huurprijs en kwaliteit en voorzieningenniveau van de woonplaats te verbeteren. Voor zittende huurders dient de jaarlijkse huurprijs te worden gemaximeerd, om te voorkomen dat verhuurders hun gang gaan. Ook blijven maatregelen voor de huisvesting van kwetsbare groepen noodzakelijk.

De woningen dienen beter dan voorheen te worden toegesneden op de ontwikkelingen in de samenleving. Veel mensen hebben behoefte aan meer woonruimte. Er komen ook steeds meer alleenstaanden die een minder ruime woning nodig hebben dan grotere huishoudens. Door de vergrijzing zijn er steeds meer ouderen die behoefte hebben aan aangepaste woningen (lift, ruimte voor zorg hulpmiddelen, kleinere tuin i.v.m. onderhoud). Dit vraagt niet alleen om nieuwbouw, maar ook om aanpassingen van de bestaande woningvoorraad.

Opbrengst

De besparing op de belastingvoordelen zou gebruikt moeten worden om de lasten op arbeid te verlagen, om maatregelen in de bouw op korte termijn te financieren en om het begrotingstekort te verlagen. Dit levert ook een belangrijke bijdrage om de schommelingen in het begrotingstekort te beperken.

Er is geen goede reden om de topinkomens via de inkomstenbelasting te compenseren. Dit zou betekenen dat de onevenredige voordelen uit het verleden worden doorgetrokken naar de toekomst. Door het beperken van de belastingvoordelen kunnen de lasten op arbeid in alle schijven omlaag. Ook is het noodzakelijk om de bouwsector op de korte termijn vlót te trekken en deze maatregelen te financieren. Een budgettair neutrale operatie leidt ertoe dat de hervorming van de woningmarkt geen enkele bijdrage levert aan gezonde overheidsfinancien waardoor een deel van de rekening wordt doorgeschoven naar komende generaties.

Wat betekent dit?

Deze voorstellen hebben tot gevolg dat de woningmarkt beter functioneert. De betaalbaarheid van koopwoningen verbetert door lagere koopprijzen. Dit is vooral gunstig voor starters en mensen die een nieuwe ruimere woning willen aanschaffen. Woonlasten maken een belangrijk onderdeel uit van de vaste lasten van huishoudens. Door de betere betaalbaarheid van woningen dalen de vaste lasten en is er meer geld beschikbaar voor overige bestedingen. Voor de lagere inkomensgroepen met een koop- of huurwoning is er voldoende inkomensondersteuning. Huurders met hogere inkomens betalen meer huur, maar krijgen meer keuze in woningen. Mensen met hoge inkomens en zeer dure woningen zullen er per saldo op achteruitgaan. Voor alle groepen – eigenaren en huurders – geldt dat zij profiteren van lagere lasten op arbeid. Het aanpakken van de woningmarkt levert ook middelen op die andere drastische bezuinigingen overbodig maken.

Snel ingrijpen: bouwpakket

- Verduurzamen woonvoorraad en onderhoud. Nieuwe woningen voldoen aan de laatste stand van zaken op het gebied van energiezuinigheid. Voor bestaande woningen is er nog een wereld te winnen. Dit vraagt om tijdelijke stimulerende regelingen voor eigenaren en woningcorporaties, zoals de aftrekbaarheid van investeringen in duurzaam woningonderhoud. Op de langere termijn is normering nodig om woningen te laten voldoen aan minimumeisen. Bijvoorbeeld, vanaf 2020 dienen alle woningen voldoende geïsoleerd te zijn om energieverstopping en geluidsoverlast (zowel van verkeer als van burens) tegen te gaan. Door de verlaging van de kosten wordt het mogelijk om zonne-energie op grote schaal uit te rollen. Onderhoud van dijken, scholen en ziekenhuizen vraagt om afspraken met en initiatieven van lokale en regionale overheden, waterschappen, schoolbesturen en zorginstellingen.
- Ombouwen van kantoorruimte en winkelpanden tot bijvoorbeeld nieuwe appartementen, en starters- en studentenwoningen. De bouwsector kan hiermee inspelen op de trend dat mensen meer thuis werken en vanuit huis winkelen.
- Bouwen van ruime, maar betaalbare huurwoningen voor middengroepen zodat er voor deze groepen een reële keuze ontstaat tussen kopen en huren.

- Banken en andere hypotheekverstrekkers dienen een nieuw rekenmodel te hanteren om de arbeidsmarktpositie en de verdien capaciteit van flexwerkers en zzp'ers over meerdere jaren vast te stellen in het bepalen van de mogelijkheden voor en de hoogte van een hypothecaire lening.
- De financieringsmogelijkheden door hypotheekverstrekkers lijken deze jaren overmatig te zijn beperkt. Deze dienen in relatie te staan tot de feitelijke financiële positie van huishoudens. Daar komt bij dat de hypotheekrente ~ mogelijk in relatie tot het beperkte aantal aanbieders - nu een relatief hoog niveau kent ten opzichte van omringende landen. De restschuld dient gefinancierd te kunnen worden bij aankoop van een nieuwe woning om te voorkomen dat steeds meer mensen niet meer kunnen verhuizen. Er dient te worden gewerkt aan een eenvoudige basishypotheek zonder kleine lettertjes die voor iedereen beschikbaar is
- Voor institutionele beleggers zoals pensioenfondsen geldt dat vastgoed een onderdeel is van een gespreide beleggingsportefeuille. Ze hebben de laatste jaren vooral belegd in kantoorruimte en winkelcentra. Zij zullen de vastgoedportefeuille moeten aanpassen en kiezen voor andere vormen van vastgoed. Ook kunnen zij een meer actieve rol vervullen in de markt voor hypothecaire leningen. De risico's zijn door de NHG relatief beperkt. De looptijden kunnen aansluiten bij de liquiditeitseisen van lange termijn beleggers
- Invoeren van een openruimteheffing en stringente regelgeving tegen grondspeculatie
- Verlaagd BTW-tarief voor arbeidskosten van renovatie en herstel. Deze crisismaatregel werd beëindigd terwijl de crisis in de bouw nog zeker niet voorbij is. Zeker voor verlieslijdende bedrijven biedt een verlaagd BTW-tarief kans op overleven.
- Verbeterde vorm van deeltijd-WW dient in elk geval van toepassing te zijn op de bouwsector

Oost west, thuis best

De huidige situatie op de woningmarkt brengt steeds meer mensen in problemen. Dit vraagt nu dringend om het herstel van het vertrouwen in de woningmarkt. Voor dit vertrouwen is een integrale lange termijn aanpak noodzakelijk. Mensen weten hierdoor waar ze aan toe zijn en kunnen met deze zekerheid weer lange termijn verplichtingen aangaan. Om schokken op de woningmarkt te voorkomen wordt gekozen voor een ruime overgangsfase. Dit neemt niet weg dat op de korte termijn de situatie in de bouw nijpend is. Hiervoor is een bouwpakket nodig dat bijdraagt aan de werkgelegenheid en duurzaam (ver)bouwen. Juist de combinatie van een korte termijn bouwpakket en een vertrouwenwekkende lange termijnvisie leidt tot een woningmarkt met toekomst. Deze voorstellen leveren een belangrijke bijdrage aan het doel om voor iedereen een goede en betaalbare woning te kunnen vinden die het beste past bij de eigen levenssituatie: oost west, thuis best.

3. New Deal voor Europa

Forse bezuinigingen in heel Europa tegelijk, dat kan alleen maar leiden tot een langdurig slepende crisis. Dit bedreigt de banen en koopkracht van werknemers, zelfstandigen en gepensioneerden. Door de bezuinigingsdrift is de groei weggevallen en blijft de onrust op de financiële markten. Het is niet mogelijk om uit de crisis te komen door alleen te bezuinigen. Wel is het mogelijk uit een crisis te groeien. Europa en ook Nederland kiezen tot nu toe voor: bezuinigen, bezuinigen, bezuinigen. De bezuinigingen die worden opgelegd aan Zuid-Europese landen leiden daar al tot extra krimp van de economie. De schulden stijgen verder en kunnen niet volledig worden afbetaald. Onze afzetmarkten vallen weg terwijl we sterk van de export naar andere Europese landen afhankelijk zijn. Daardoor komt ook Noord-Europa geleidelijk in een neerwaartse spiraal terecht. In Nederland was de groei in de tweede helft van 2011 al negatief en ook voor 2012 wordt krimp voorspeld. Ook Noord-Europa betaalt

hierdoor de hoge rekening van de al te forse bezuinigingen in het Zuiden en in eigen land. Het tegen elkaar uitspelen van landen kost ons geld. We moeten naar een Europees gecoördineerd begrotingsbeleid dat de bestedingen en daarmee de groei op peil weet te houden.

De FNV is voor een solidair Europa van sociale vooruitgang. Goed gecoördineerd beleid versterkt het vertrouwen, houdt de bestedingen in de Europese Unie op peil en voorkomt een neerwaartse spiraal. Eenzijdige nationale oplossingen om de bestedingen op peil te houden, zullen weglekken en hebben nauwelijks effect. Dit geldt zeker voor een kleine, open economie als Nederland.

De eurocrisis heeft een ander karakter dan de financiële crisis uit 2008. De werkgelegenheid staat onder druk en de werkloosheid loopt snel op. De inkomens- en vermogensongelijkheid stijgen wereldwijd. Dit vraagt om werkgelegenheidsinstrumenten om de gevolgen van de eurocrisis voor werknemers en zzp'ers te beperken. Dit vraagt om een eerlijke lastenverdeling waarin de lasten van de crisis naar draagkracht worden verdeeld. In dit pakket van vertrouwen geeft de FNV aan hoe we deze crisis willen bestrijden met noodzakelijke maatregelen op Europees en op nationaal niveau.

Herstel van vertrouwen biedt de oplossing voor de crisis. Dat vereist Europese coördinatie om de werkgelegenheid te redden en de crisis te keren. Dit kan door het handhaven van de EMU-spielregels maar dan wel in een verantwoord tempo. Dit kan door een krachtig Europees toezicht op de financiële sector dat afdwingt dat de financiële sector dienstbaar is aan de reële economie. Dit kan door 'gewoon goed werk' en een eerlijke verdeling van inkomen over iedereen.

- *Gecoördineerd begrotingsbeleid*

De bezuinigingen die nodig zijn om de gevolgen van de kredietcrisis te bestrijden en om te komen tot gezonde overheidsfinanciën moeten in Europa beter worden gespreid.

De negatieve groei impuls vanuit de overheidsbegrotingen moet worden beperkt tot een gezamenlijk vast te stellen bodem in Europa. Dit vereist dat landen met een relatief lage staatsschuld en met een betalingsbalansoverschot (zoals Duitsland, Nederland, Finland en Luxemburg) het initiatief nemen in het zo goed mogelijk op peil houden van de bestedingen. Spreiding van de bezuinigingen is beter mogelijk door te komen tot lange termijn versterkingen in de economische structuur die ook de overheidsbegrotingen verbeteren (zoals in Nederland het aanpakken van de problemen op de woningmarkt).

Landen met grote begrotingstekorten en staatsschulden en met tekorten op hun betalingsbalans hebben daarvoor minder ruimte. Maar ook daar moet een maximum worden gezet op de negatieve bestedingsimpuls. In deze landen zal op een realistische manier de schuldenproblematiek worden beperkt.

De huidige crisis laat zien dat de eurozone alleen functioneert door het versterken van de Europese structuren, het begrotingstoezicht en sociaal beleid. Er moet een goed toezicht komen op het begrotingsbeleid van EMU-landen en zij dienen zich aan alle spelregels te houden. Daarbij moet ook oog zijn voor alle andere factoren, die van invloed zijn op de sociaaleconomische stabiliteit van EMU-lidstaten. Ook hier zullen met respect voor nationale autonomie een set van spelregels dienen te worden ontwikkeld.

Zeker zo belangrijk naast een gecoördineerd begrotingsbeleid is het terugbrengen van rust op de financiële markten door een geloofwaardige stabiele aanpak van de eurocrisis. Deze aanpak staat en valt met het inzetten van instrumenten die zwaar genoeg zijn om financiële markten te kunnen beteugelen.

- *Reguleren financiële sector*

Er dient te worden gekomen tot een goed Europees toezicht op de financiële sector. Daarbij moet meer aandacht zijn voor systeemrisico's van alle financiële producten die loszingen van de reële economie. Regulering van financiële markten dient op internationale schaal te worden versterkt. Er dient een bankenbelasting te worden ingevoerd die banken behandeld als een normaal onderdeel van de economie, zonder fiscale vrijstellingen. Onderdeel daarvan is invoering van een stabiliserende financiële transactiebelasting. Deze dient zo vorm te krijgen dat landen met een goed aanvullend pensioenstelsel niet daardoor per saldo grote 'betalers' worden. De FTT dient als een stabilisatie instrument en als bron van opbrengsten. De FTT moet voor de (Nederlandse) pensioensector niet leiden tot een aantasting van de pensioenkwaliteit. FTT opbrengsten uit de pensioensector zouden mogelijk ook via de AOW moeten kunnen worden teruggeploegd. De FNV pleit ervoor om bonussen in de financiële sector die leiden tot perverse prikkels fors te beperken of af te schaffen

- *Bevorderen overlegeconomie in lidstaten*

De diversiteit van de nationale loonvormingstelsels moet gerespecteerd worden. Overeenkomsten tussen sociale partners vormen een integraal onderdeel van een overlegeconomie en hebben een groot maatschappelijk draagvlak. Het organiseren van draagvlak is essentieel om noodzakelijke veranderingen door te voeren. Op nationaal niveau dienen overheid en sociale partners zich vanuit hun eigen verantwoordelijkheid rekenschap te geven van de mate waarin het beleid bijdraagt aan het streven naar lage structurele werkloosheid en hoge arbeidsparticipatie. Loonkosten zijn niet alleen een kostenpost, maar ook een bron van bestedingen. Belastingheffing en betrokkenheid van de sociale partners zijn essentieel voor het behoud van de nationale verzorgingsstaten

Sociaaleconomisch beleid en Europese sociale dimensie

Voorkomen moet worden dat Europa door een nadruk op korte termijn bezuinigingen en forse lastenverzwaringen een zeer ongewenste vraaguitval met zeer negatieve effecten op de werkgelegenheid creëert. Europees beleid met coordinatie op rechtvaardige inkomens- en vermogensverdeling maakt deel uit van de Europese sociale dimensie.

- *Stimuleren werkgelegenheid: New Deal voor Europa*

De werkgelegenheid kan worden gestimuleerd door voldoende vraag. Dit vraagt ook meer coordinatie in het begrotingsbeleid waarin sterke landen proberen de bestedingen op peil te houden en waarin lidstaten vooral inzetten op geleidelijke langetermijn bezuinigingen in plaats van de kortetermijn kaasschaaf. In alle EU-landen dient een actieplan te komen om (langdurige) werkloosheid en jeugdwerkloosheid gericht te bestrijden. Het overschakelen naar een economie met meer groene banen leidt tot nieuwe werkgelegenheid in duurzaam producerende sectoren

- *Europese beschermingsvloer*

De crisis mag niet worden misbruikt om nationale arbeidsrechtelijke bescherming af te breken. De toegang tot sociale zekerheid dient behouden te blijven en de lasten eerlijker verdeeld. Daarbij dient de positie van kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt te worden verbeterd. De Europese arbeidsmarkt dient te worden versterkt door een Europese beschermingsvloer. De sociale regelingen worden in het werkland vastgesteld. Alle EU-landen dienen een adequate toegang tot, en niveau van, sociale zekerheid te bieden. De Europese sociale beschermingsvloer dient niet alleen te gelden ingeval van vrij verkeer van werknemers, maar juist ook in het kader van grensoverschrijdend vrij verkeer van diensten en vestiging. Ook dienen alle landen een (relatief) minimumloon vast te stellen om ongewenste concurrentie tussen werknemers te voorkomen. Ook een geleidelijke harmonisatie van de vennootschapsbelasting voorkomt een ongewenste neerwaartse spiraal.

- *Vakbondsrechten en de eurocrisis*

De crisis mag niet leiden tot het aantasten van vakbondsrechten zoals het recht op vrije loononderhandelingen, sectoraal bindende cao-afspraken, stakingsrecht en dergelijke. De FNV richt zich dan ook met kracht tegen voorstellen in deze richting waarbij met een beroep op 'Europa' in diverse landen vakbondsrechten worden ingeperkt. Het tegendeel moet juist gebeuren: Europa moet bevorderen dat de lasten van de crisis naar draagkracht worden verdeeld. Dat vereist een sterke Europese sociale dimensie.

Tevens moet in de Europese interne markt loondumping via vrij verkeer van werknemers en diensten worden voorkómen. Dit vereist een betere Europese coördinatie op het gebied van sociale zekerheid en een stevige inzet op gelijk loon voor gelijk werk.

Op nationaal niveau is een gezamenlijke inzet van overheid en sociale partners noodzakelijk om uitbuiting van arbeidsmigranten uit andere lidstaten tegen te gaan en verdringing door oneerlijke concurrentie op lonen en andere arbeidsvoorwaarden te voorkómen. Dit is ook de beste manier om de zorgen van mensen op dit terrein serieus te nemen. De FNV heeft hiervoor recent voorstellen gedaan (zie nota Arbeidsmigratie) en onder andere gepleit voor een steviger rol van de Inspectie SZW als het gaat om de naleving van cao-afspraken.

Tot slot

In Europa is lang getreuzeld met het bestrijden van de eurocrisis. Hierdoor is de crisis verdiept en raakt deze inmiddels ook de reële economie. Snel handelen is nodig om te voorkomen dat de eurozone volledig uit elkaar valt en Nederland als exportland grote schade oploopt. Naast korte termijn maatregelen die de bestedingen en de werkgelegenheid op peil houden is het nodig om het vertrouwen te vergroten. Hiervoor dienen de Europese instituties te worden aangepast en de financiële markten te worden verbeterd. Eenzijdige maatregelen in Nederland hebben relatief weinig effect door de grote afhankelijkheid van de handel met andere Europese landen. Ook in Nederland loopt de werkloosheid gestaag op. Extra investeringen en het afzien van een aantal bezuinigingen zijn noodzakelijk om hoge en langdurige werkloosheid te voorkómen, vooral ook voor jongeren. Om het vertrouwen in de financiële positie van Nederland te herstellen, is het noodzakelijk om structurele maatregelen te treffen die de positie van werkenden in Nederland verbetert.

In de FNV-voorstellen wordt op een aantal onderdelen voorzien juist in extra middelen voor de overheid om de langetermijn impact op de begroting bij te buigen. Op de kortetermijn vragen we aan overheden om juist financieel in te springen. Dit geldt niet alleen voor het rijk maar ook voor lagere overheden, woningcorporaties, waterschappen, scholen, ziekenhuizen en andere (semi-) publieke organen. Dit geldt ook voor pensioenfondsen, die hun beleggingen sterker binnen Nederland en binnen Europa zouden moeten willen richten. Uiteraard met behoud van rendementseisen op korte en langere termijn. Maar ook cao-partijen moeten via O&O-fondsen en andere sectormiddelen hun verantwoordelijkheid nemen en het arbeidsmarktbeleid verdergaand intensiveren.

Dit pakket aan maatregelen is gericht op het versterken van vertrouwen. Door een gecoördineerd Europees beleid om de oorzaken van de crisis aan te pakken waarin wordt vastgehouden aan Europese samenwerking en versterking van de Europese sociale dimensie. En in Nederland door een accent op lange termijnversterkingen in plaats van een korte termijn kaasschaafbeleid. De FNV roept dit kabinet dan ook op om de koers te wijzigen en in te spelen op de gewijzigde omstandigheden. Door te kiezen voor de koers van kwaliteit en koopkracht in plaats van fantasieloze bezuinigingen. Ons motto is dan ook: weg uit de crisis, op weg naar vertrouwen.

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

1.2
10a

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van FNV
Naritaweg 10
1043 BX AMSTERDAM

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3647050

Datum 9 maart 2012
Betreft Uw brief d d. 8 maart 2012

Geachte mevrouw Jongerius,

beste Agnes,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

BILL & MELINDA
GATES *foundation*

PO Box 23350
Seattle, WA 98102, USA
V 206/709 3100
F 206/709 3180
www.gatesfoundation.org

March 19, 2012

The Honorable Mark Rutte
Prime Minister
Binnenhof 20
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
The Netherlands

Dear Prime Minister Rutte,

Thank you for your letter dated March 14.

I understand these are difficult economic times for many European Governments, including the Netherlands. Today, a little more than one billion people—almost 15 percent of the world's population—live in extreme poverty.

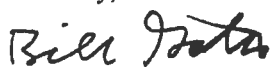
While still a daunting challenge, this is a big improvement given 50 years ago almost 40 percent of the global population was in the same category of poverty. While there are a number of contributing factors, there's little doubt that overseas development aid has played a large role and has proven to be a very smart investment.

Development aid not only has a hugely positive human impact on the world's poorest people, but it also has economic benefits for donor countries, like the Netherlands. In 2010, more than 12 percent of exports from the Netherlands were to non-OECD countries.

Dutch aid is smarter and more effective than ever before. Switching from social to economic sectors (from aid to investment), focusing on public-private partnerships and an emphasis on self-reliance rather than creating dependence, is yielding real results, even given difficult economic circumstances.

There is no doubt you are confronting some difficult budget decisions in the days ahead, but I fervently hope the Dutch Government will continue to show the leadership, compassion, and strategic thinking it is known for, and see that development aid is an investment not only in the health and wellbeing of the world's poorest communities, but also in the future of its own citizens.

Sincerely,

Bill Gates

Prime Minister
Minister of General Affairs

12a

> Return Address Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Bill & Melinda Gates Foundation
Attn. Mr B. Gates
PO Box 23350
SEATTLE, WA 98102
VERENIGDE STATEN VAN AMERIKA

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Our reference
3111301

Date 27 March 2012

Dear Mr Gates,

Thank you for your letter of March 19, in which you draw my attention to the plea of the one billion people who live in extreme poverty. A serious concern that we share. And the reason why the Dutch government has been among the few OECD countries that -as you rightly mentioned- showed leadership, compassion and strategic thinking in development assistance in the past decades.

The Dutch government is presently preparing a new budget. Due to deteriorating financial and economic circumstances this will involve difficult decisions. This is no different from other donor countries in the world: for the USA as well as for the Netherlands.

I am confident that you will appreciate the dilemmas my government is currently confronted with and at the same time the responsibility that has been democratically bestowed upon me by the Dutch voters. I therefore can not comment on requests like your own. I do however very much appreciate your concern and I have the greatest respect for your efforts and innovative approaches in the field of poverty reduction. It underlines our common efforts for lifting people out of poverty, and the joint public - private responsibility for doing so.

Yours sincerely,

Mark Rutte
Prime Minister of the Kingdom of the Netherlands

Platform
Bezorgde Dienders
info@bezorgdedienders.nl
www.bezorgdedienders.nl
tel. 0622 - 603803

Leiderdorp, 19 maart 2012.

AAN:

Mevr. M.Agema, Dhr. S. Blok, Dhr. S. van Haersma Buma, Dhr. M. Rutte, Dhr. M.J.M. Verhagen, Dhr. G. Wilders.

Geachte Premier, Minister, (vice)Fractievoorzitters,

Hierbij willen wij u als Platform Bezorgde Dienders laten weten dat wij met u meeleven. Zoals de naam van ons platform, dat in 2009 werd opgericht, al doet vermoeden zijn wij van mening dat er ontwikkelingen in de maatschappij plaatsvinden die veel collegae binnen de politieorganisatie zorgen baren. Geen paniek, maar wel zorg. Zorg om de veiligheid van de politieagent, zorg om de veiligheid van de burger en ook zorg om de rechtspositie van de politieagent.

Wij beseffen dat het Kabinet door de huidige Nederlandse economische situatie en de Europese ontwikkelingen gedwongen wordt om "de broekriem aan te halen". Wij beseffen ook dat u momenteel in het Catshuis met een welhaast onmogelijke klus bezig bent.

Wij twijfelen niet aan uw deskundigheid, maar wellicht vergunt u het ons toch om niet alleen mee te leven maar ook om mee te denken. Het komt in ieder geval overeen met de wens van het Kabinet om dichterbij de burger te staan. Tips vanuit het "gezond boerenverstand" direct vanaf de werkvloer kunnen misschien een ander licht werpen op uw visie om bezuinigingsmaatregelen te treffen. Daarom vragen wij hierbij uw aandacht voor het volgende:

Het is ons duidelijk dat er als gevolg van de reeds genoemde Europese economische ontwikkelingen maatregelen genomen moeten worden. Het zou aannemelijk zijn dat dergelijke maatregelen over de volle breedte van de maatschappij getroffen worden. Wij zijn echter van mening dat het niet goed zou zijn wanneer de bezuinigingsmaatregelen evenredig op alle onderdelen/organisaties toegepast worden.

Wij vragen u in dat verband een uitzondering te maken voor de politieorganisatie. Niet omdat wij als mens zo bijzonder zijn, maar omdat die politieorganisatie zo'n bijzondere plaats in de maatschappij inneemt. Bezuinigen op het politieapparaat, betekent bezuinigen op veiligheid. Uit diverse onderzoeken is al gebleken dat dat op termijn zijn tol eist.

Wanneer een bedrijf de begroting voor het volgende jaar naar beneden bijstelt, dan kan daar op ingespeeld worden door aanpassing/inkrimping van de bedrijfsvoering of het te leveren product. Voor de politieorganisatie is dat slechts op zeer beperkte schaal mogelijk. Bij de primaire taak die wij als politieorganisatie hebben, het waarborgen van veiligheid, hebben wij te maken met factoren waarop we geen enkele invloed kunnen uitoefenen.

De crimineel zal immers nooit zijn ambities naar beneden bijstellen omdat hij er rekening mee houdt dat de politie minder capaciteit heeft of beperkt wordt in haar middelen. Integendeel, de praktijk heeft uitgewezen dat criminele activiteiten toenemen wanneer het politietoezicht om welke reden dan ook afneemt. Bezuinigen op veiligheid levert een besparing op voor de korte termijn. U bent even uit de brand, maar op de langere termijn zal duidelijk worden, welke negatieve en kostbare impact die bezuinigingen op de maatschappij en het veiligheidsgevoel zullen hebben.

In dat kader mogen wij u als metafoor voorhouden die architect en aannemer die besloten om de constructie wat goedkoper te ontwikkelen en de bouwstoffen wat minder sterk te maken. Dat betekende minder uitgaven. Voor het oog ontstond een mooi bouwwerk maar enige jaren later stortten de balkons naar beneden en dat eiste mensenlevens. De zich rijk rekenende architect en aannemer gingen alsnog failliet omdat zij aansprakelijk gesteld werden.

Dat kan toch nooit het beeld zijn dat u voor ogen heeft bij uw plannen om te bezuinigen. Zeker niet als Kabinet, dat er naar streeft om bij de lange termijnplanning aandacht te hebben voor volgende generaties.

Bij de CAO-onderhandelingen eisen de gezamenlijke politiebonden een loonsverhoging van 3 procent. Die eis komt niet zomaar uit de lucht vallen. In de petitie die wij op dinsdag 28 februari j.l. aan de minister van V&J hebben overhandigd en hebben verzonden naar alle Kamerfracties, kunt u de beweegredenen daarvoor lezen. Daaruit blijkt o.a. dat een politieagent met plm 30 dienstjaren, 500 Euro netto per maand te besteden heeft om voor hem en zijn gezin in levensonderhoud te voorzien. Wij merken daarbij op dat we bewust niet het meest negatieve voorbeeld hebben genoemd.

Gemakshalve wordt wel eens gezegd dat die politieagenten boven hun stand geleefd hebben. Dat bestrijden wij. Ongetwijfeld zullen er enkele collegae in financiële problemen gekomen zijn als gevolg van verkeerde uitgavenpatronen. Er zijn echter collegae die financiële verplichtingen aangegaan zijn op basis van de financiële zekerheden die zij op dat moment hadden. Zekerheden waarvoor niet alleen zij maar ook hun werkgever hun handtekening hadden gezet. Zekerheden die later door diezelfde werkgever werden ontnomen waardoor sommige collegae in de schuldhulpverlening terechtkwamen.

Wij beseffen dat het toekennen van een loonsverhoging van 3 procent in de huidige tijd lastig zal worden. Wat wij echter minstens zo belangrijk achten zijn de secundaire arbeidsvoorwaarden die ons al afgenomen zijn. Wij doelen daarbij o.a. op het aantal afgesproken dienstjaren met een maximum van 40 of het verrichten van politiewerk tot het zestigste levensjaar. Dat had alles te maken met de zwaarte van het politiewerk, niet alleen lichamelijk maar vooral ook psychisch.

Wij verzoeken u hierbij dan ook met klem om de ministers van Veiligheid & Justitie en Financiën de ruimte te bieden om deze voorwaarden te herstellen, in ieder geval voor de politiemensen die met die voorwaarden aan hun loopbaan bij de politie zijn begonnen.

Tot slot willen wij u ten behoeve van uw beraadslagingen het volgende meegeven:

Een steeds aanzienlijker wordend deel van de politie-inzet wordt besteed aan het toezicht op grote evenementen. Voorbeelden daarvan zijn de ME-inzet bij voetbalwedstrijden. Dat heeft impact op de reguliere politie-inzet. "De pieper gaat" en de agent dient zich te melden en wordt simpelweg uit de toch al beperkte noodhulp getrokken.

Voorheen was dat alleen voor z.g. risicowedstrijden maar steeds meer worden er op voorhand geldverslindende SGB0's opgestart ook voor wedstrijden tussen de lokale voetbalteams, omdat supporters elkaar te lijf gaan en de boel vernielen. De enorme hoeveelheden geld die dat jaarlijks kost moeten worden opgebracht door de "belastingbetaler", ook door diegene "die helemaal niets met voetbal hebben".

Wellicht is het mogelijk om een door de overheid beheerde z.g. "calamiteitenpot" in te richten die gevuld wordt door opbrengsten vanuit de voetbalwereld zelf. Wij denken daarbij aan een soort "spelers verkoopbelasting". Wanneer dat bijvoorbeeld 1 procent zou bedragen, dan zou dat bij de verkoop van een speler voor € 10.000.000 een bedrag van € 100.000 voor de calamiteitenpot opleveren. Daarnaast zou per voetbalkaartje een z.g. calamiteitentaks van € 0,50 geheven kunnen worden en zou de seizoenkaart evenredig belast kunnen worden. Een dergelijke geringe marge lijkt ons ten opzichte van een toegangsprijs van gemiddeld € 25 voor de supporter acceptabel.

Vanuit deze calamiteitenpot kan dan (een deel van) de politie-inzet betaald worden. Daarnaast kunnen gedupeerden als gevolg van vernielingen tijdens voetbalrellen mogelijk een verzoek indienen voor bijdrage aan schadeloosstelling. Kosten die nu geheel voor rekening van de maatschappij komen.

Geachte Premier, Minister en Fractievoorzitters, het is praktisch gedacht maar wellicht biedt het voor u in ieder geval al een opening voor een discussie.

Wij geven u dringend in overweging om het bovenstaande, zowel met betrekking tot de politie-CAO als de tip voor de maatschappelijke onkosten ten behoeve de voetbalactiviteiten, in uw beraadslagingen te betrekken.

Wij wensen u veel wijsheid en succes toe.

Met groeten
namens het Platform Bezorgde Dienders,
Dolf Mauritz

13a

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Platform Bezorgde Dienders
t.a.v. Dolf Mauritz
Schildwacht 24
2353 DZ LEIDERDORP

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3648949

Datum 22 maart 2012
Betreft Uw brief d.d. 19 maart 2012

Geachte heer Mauritz,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

Aan de Minister-President
de heer M. Rutte
Ministerie van Algemene Zaken
Postbus 20001
2500 EA Den Haag

Nieuwegein, 22 maart 2012

Geachte heer Rutte,

Hierbij sturen wij u een **gezamenlijke brandbrief van werkgevers- en werknemersorganisaties in de bouw- en infrasector**. Dit met het oog op het overleg dat u momenteel voert in het Catshuis en een Algemeen Overleg van de Tweede Kamercommissie BZK met minister Spies op 27 maart a.s. over de Woningbouw.

De sector bouw verkeert momenteel in zwaar weer en ook dit jaar neemt het bouwvolume opnieuw af. Om het tij te keren doen werkgevers- en werknemersorganisaties in de bouwsector in bijgaande gezamenlijke brandbrief een dringend beroep op u te komen tot een herstelplan voor de korte en wat langere termijn. Hiertoe wordt een aantal oplossingen aangedragen, die bijdragen aan herstel van werk en werkgelegenheid en de voorwaarden scheppen voor evenwichtiger en minder concurrentievervalsende verhoudingen op de sectorale arbeidsmarkt. Cruciaal hierbij zijn een samenhangend pakket maatregelen, die ieder voor zich bijdragen aan een stukje dynamisering en in samenhang zorgen voor vertrouwen en ondernemend gedrag. Een grondige discussie over de hypotheekrenteaftrek, doorstroming van huurders met te hoge inkomens en te goedkope woningen, permanente verlaging van de overdrachtsbelasting en alternatieve financieringsvormen zijn noodzakelijke schakels om de woningmarkt vlot te trekken en de sector weer op de rails te zetten.

Daarnaast zit een groot potentieel van het toekomstig bouwvolume in verduurzaming/ renovatie van het na-oorlogse woningbestand en het omvormen van verouderde bedrijventerreinen. Daarop nu collectief en vol inzetten, biedt perspectief op herstel van de sector. Vervolgens is het uitschakelen van de kostenconcurrentie op arbeid voor werkgevers- en werknemersorganisaties een belangrijk element om de huidige arbeidsmarktproblematiek op te lossen.

Ondertekenende organisaties van de brandbrief zijn.

- Aannemersfederatie Nederland Bouw en Infra, koepel van 17 branches van hoofd-, gespecialiseerde- en gww-aannemers
- FOSAG, Koninklijke Ondernemersorganisatie voor de schilders-, onderhouds-, metaalconserverings- en glasbranche
- NOA, Nederlandse Ondernemersvereniging voor Afbouwbedrijven
- CNV Vakmensen
- FNV Bouw

Met vriendelijke groet,

Namens Aannemersfederatie Nederland, CNV Vakmensen, FNV Bouw, FOSAG, NOA,

Henk Klein Poelhuis

Voorzitter Aannemersfederatie Nederland Bouw en Infra

Dukatenburg 90 – 03
3437 AE NIEUWEGEIN
Telefoon 030 – 6035854
Fax 030 – 6342040

Kamer van Koophandelnummer. 30235904
e-mail secretariaat@aannemersfederatie.nl
Website www.aannemersfederatie.nl

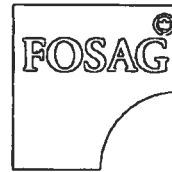

Vakmensen

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Ondernemersorganisatie schilders-,
onderhouds-, metaalconservings-
en glasbranche

Aan de Minister-President
De heer M. Rutte
Ministerie van Algemene Zaken
Postbus 20001
2500 EA Den Haag

Datum, 22 maart 2012

Gezamenlijke brandbrief werkgevers- en werknemersorganisaties voor herstel bouwsector

Geachte heer Rutte,

Waar de meeste sectoren een kleine plus of een kleine min vertonen, verkeert de sector bouw in zwaar weer. In 2012 neemt het bouwvolume in de burgerlijke en utiliteitsbouw af met 3,5%; in 2013 en volgende jaren volgt wellicht een klein herstel maar zicht op groei van enige omvang is er niet. Ook de gww-sector kampt met minder werk en lagere prijzen. Duizenden werknemers hebben de bouw inmiddels -noodgedwongen- moeten verlaten of zullen dat de komende jaren doen. Tussen vaste en flexibele medewerkers -zzp'ers en uitleenkrachten-, ontstaat een zodanig prijsverschil dat de druk op vaste arbeidsovereenkomsten steeds groter wordt. Arbeid dreigt primair te worden gezien als kostenpost en minder als hoogwaardig bedrijfskapitaal.

1. Markt en overheid (algemeen)

Om het tij te keren en de sector weer een betere toekomst te geven dragen tal van prominente wetenschappers, politici, maatschappelijke groeperingen en direct-betrokkenen suggesties aan om met name de dynamiek in de woningmarkt te verbeteren **Beperking van de hypotheekrente-af trek, doorstroming van huurders met te hoge inkomens en te goedkope woningen, permanente verlaging van de overdrachtsbelasting en alternatieve vormen van financiering**, zijn veelgehoorde oplossingen om de verstarde woningmarkt vlot te trekken en daarmee de sector weer op de rails te zetten. Hoewel een aantal van deze oplossingen om redenen van politieke en/of budgettaire aard wellicht niet opportuun is en, gezien hun lange termijn karakter, niet of nauwelijks bijdragen aan het dringend en spoedig noodzakelijke herstel van woningmarkt en bouwsector, kunnen ze wel een noodzakelijke schakel zijn in het denken over een remedie om de 'patiënten' weer op de been te helpen. In dat verband zijn de ondertekenende organisaties van mening dat op geen van deze oplossingen een taboe mag rusten. Politieke stokpaardjes en bezuinigingen houden de sector al te lang in de wurggreep en zouden dan ook geen rol mogen spelen bij besluitvorming

Waar ondertekenende organisaties wel nadrukkelijk voor pleiten is om te breken met het tot nu toe gevoerde hap snap-beleid van een oplossing hier en een oplossing daar Niet gedurende een aantal maanden een btw-verlaging proberen, en vervolgens weer de overdrachtsbelasting tijdelijk verlagen, etc.

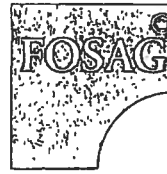

Vakmensen

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Ondernemersorganisatie schilders-,
onderhouds-, metaalconservierungs-
en glasbranche

Cruciaal is dat er een **samenhangend pakket** komt van maatregelen, die ieder voor zich een stukje aan de dynamisering bijdragen en in onderlinge samenhang zorgen voor vertrouwen en ondernemend gedrag. Haast is geboden, omdat nu al veel bedrijven in de sector het loodje leggen en hun werknemers noodgedwongen ontslaan.

Een eerste initiatief van het kabinet is de oprichting van een **bouwteam**, dat voorjaar 2012 met aanbevelingen moet komen om met name de woningmarkt weer vlot te trekken. Het gaat hier weliswaar om oplossingen voor de langere termijn, met de opdracht budgetneutraal te adviseren, maar het is een eerste stap in de goede richting. Maar zoals betoogd, voor de korte termijn zijn er geen wonderen van te verwachten.

Een ander aanknopingspunt voor het stimuleren van de bouwsector ligt in de relatie met de zogenaamde **topsectoren**; sectoren die uit hoofde van technologische innovativiteit, exporterend vermogen en zuigkracht op hoger opgeleiden, geacht worden door hun innovatief vermogen de Nederlandse economie op sleeptouw te nemen en daarom uitverkoren zijn een belangrijk deel van de innovatiemiddelen te mogen inzetten. Hoewel de bouw niet als topsector is aangemerkt, vervult de sector wel degelijk een cruciale rol richting topsectoren en wel faciliterend met betrekking tot hun behoeften aan fysieke infrastructuur en gebouwde omgeving. Gezien de voortvarendheid van werken van een aantal van deze topsectoren, mag een zekere stimulans voor de sector bouw en infra op korte en middellange termijn worden verwacht.

Organisaties zijn van mening dat het Kabinet, en in het bijzonder de Minister van EL&I, een veel actievere rol moet spelen in het koppelen van topsectoren en bouw. Actieve betrokkenheid genereert niet alleen volume, maar katalyseert ook de dringend gewenste innovatie in de bouwkolom.

De ondertekenende organisaties hebben niet de pretentie met hun voorstellen de sector bouw en infra direct uit het slop te kunnen halen. Wel zijn organisaties van mening dat de oplossingen die zij aandragen, bijdragen aan **herstel van werk en werkgelegenheid** en de voorwaarden scheppen voor **evenwichtiger en minder concurrentievervalsende verhoudingen op de sectorale arbeidsmarkt**.

2. Overheid en markt (financieel/fiscaal)

Het stimuleringsbeleid van de landelijke overheid richting bouwsector heeft een hoog hap-snap-karakter. Door het tijdelijke en onzekere karakter van de -fiscale- maatregelen en bovenal het volledig ontbreken van een samenhangende visie/aanpak, is het rendement gering. Ook een te optimistische verwachting omtrent het herstel van de sector heeft niet bijgedragen aan de zo gewenste brede aanpak.

Niettemin heeft het **lage btw-tarief op onderhoud** voor een tijdelijke opleving gezorgd in met name de particuliere woningmarkt.

Zeer zorgwekkend is dat het **lage btw-tarief schilderen/stukadoeren** voor onroerend goed ouder dan twee jaar en bestemd voor particuliere bewoning, ter discussie staat.

Vakmensen

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Ondernemersorganisatie schilders-,
onderhouds-, metaalconservatie-
en glasbranche

Wetenschappelijk onderzoek heeft uitgewezen dat het verhogen van de btw in deze sectoren 5000 arbeidsplaatsen kost. Bovendien zal het zwartwerk met 30% toenemen en levert het de overheid slechts netto € 5,2 miljoen op. De sectoren schilderen/stukadoren die al zijn geconfronteerd met een terugval van enkele tientallen procenten in werkgelegenheid en omzet kunnen een verdere verslechtering van omstandigheden, die optreedt als gevolg van afschaffing van het lage btw-tarief, niet dragen.

Het tijdelijk verlagen van de **overdrachtsbelasting** heeft nog geen aanwijsbare effecten. Door de aangekondigde tijdelijkheid en het solitaire karakter van de maatregel, valt er voorsnog weinig van te verwachten. Met een dergelijke aanpak win je geen consumentenvertrouwen. Ook hier geldt: een op zichzelf nuttige maatregel, maar alleen effectief in breder verband. Wel pleiten wij er voor dat als de tijdelijke regeling op 1 juli a.s. komt te vervallen, de vrijkomende middelen worden aangewend voor bestrijding van de crisis in de bouwrijverheid.

Gezien het gebrek aan consumentenvertrouwen en de crisis in de woningmarkt, willen wij op de korte termijn de **af trek van hypotheekrente** handhaven. Een verdere discussie over dit onderwerp is alleen denkbaar als een stelsel kan worden ontworpen waardoor de waarde van onroerend goed naar verwachting niet zal dalen, de koopkracht kan worden gehandhaafd en woonlasten gelijk blijven dan wel zullen dalen. Pas wanneer een dergelijk stelsel een gelijkwaardig alternatief biedt voor de huidige fiscaliteit voor verwerving en financiering van de eigen woning, is de hypotheekrente-af trek voor ons niet langer onaantastbaar. De werkgelegenheid in onze sectoren dient in deze discussie een belangrijke rol te spelen.

Organisaties maken zich grote zorgen over het verkrappen van de **kredietmogelijkheden** voor starters op de woningmarkt, mede als gevolg van de aangescherpte financieringsregels door Basel 3 en de steeds verder voortschrijdende flexibilisering op de arbeidsmarkt.

Fundamenteel onderzoek is nodig om na te gaan welke de oorzaken zijn van de torenhoge woonlasten als percentage van het besteedbaar inkomen. Op dit moment is Nederland daarmee koploper in Europa. Het is zaak dat de **woonlasten** substantieel dalen teneinde de consumentenuitgaven en daarmee de economische groei aan te wakkeren.

3. Overheid en markt (economisch)

Zonder de verdere noodzaak voor nieuwbouw te veronachtzamen, schuilt een groot potentieel van het toekomstig bouwvolume in **verduurzaming/renovatie** van het na-oorlogs woningbestand. Overheden (rijks- en lagere), opdrachtgevers, financiële instellingen, institutionele beleggers en opdrachtnemers, maken in 2012 een inventarisatie en een werkplan met een gefaseerde aanpak. Dat zaken als starters- en doorstromingsproblematiek, huurliberalisering en fiscale maatregelen belangrijke hoekstenen bij de realisering van de plannen zijn is evident, maar het zou van kortzichtigheid getuigen wanneer ze discussie en planvorming zouden blokkeren.

Inzet moet zijn dat vol op renovatie wordt ingezet. (Grootschalige) renovatie (en restauratie) innoveren de sector, omdat maatwerkoplossingen moeten worden gezocht voor niet-standaard situaties.

Vakmensen

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Ondernemersorganisatie schilders-,
onderhouds-, metaalconservierungs-
en glasbranche

Diverse topsectoren bieden interessante en innovatieve mogelijkheden voor bouw- en infrabedrijven. Zo zal, in meerdere of mindere mate via publiek/private samenwerking, moeten worden geïnvesteerd in **nieuwe woon/zorgconcepten**, die met de toenemende vergrijzing en behoefte aan zo lang mogelijk zelfstandig wonen op steeds meer aftrek kunnen rekenen.

Verouderde bedrijventerreinen kunnen worden omgevormd tot land- en tuinbouwproductie en distributiecentra rond de stedelijke agglomeraties, met voor de bouw- en infrasector uitdagende concepten rond aanleg, inrichting, logistiek, ontsluiting en energiehuishouding. Gelet op de schaal en complexiteit van de bouwopgave, zullen opdrachtgevers, opdrachtnemers en financiële instellingen nauw moeten samenwerken. Nagegaan moet worden in hoeverre fiscale en kredietfaciliteiten toereikend zijn om projecten van deze omvang te kunnen financieren.

Nieuwe concepten moeten worden ontwikkeld voor vormen van **integrale gebiedsontwikkeling**, waarbij opeenvolgende schakels corporatief of in vof-verband met elkaar en andere partners samenwerken.

Organisaties van ondernemers en vakbonden moeten nauw samenwerken bij het verwerven van **Europese subsidies** voor innovatieve ontwikkelingen in de sector. Het beroep dat Nederland op dit moment doet op deze subsidies is zeer laag. Ook grensoverschrijdende activiteiten komen nog veel te weinig van de grond. Sociale partners hebben sowieso een gezamenlijke verantwoordelijkheid om te stimuleren dat de sector minder louter binnenlands georiënteerd raakt.

De overheid zal er voor moeten waken dat de aandacht voor de topsectoren belangrijke **kennisinstellingen** aanzet tot eenzijdige oriëntatie op die topsectoren. Hier ligt ook een belangrijke verantwoordelijkheid voor de sector zelf, om in een periode van afkalvende middelen als gevolg van uitstroom van werknemers uit bouw, afbouw en onderhoud, de verbrokkeling en daarmee ineffectiviteit van het eigen kennisinstrumentarium te voorkomen.

Mede als gevolg van de terugloop van het aantal "contribuanten" aan de betreffende cao's neemt het draagvlak voor een toekomstbestendig sectoraal bekostigingssysteem voor **onderwijs en scholing** af. Een heroriëntatie op initieel en post-initieel is onontkoombaar, en daarmee op een andere bekostigingsrelatie met de overheid.

Ondernemersorganisaties en vakbonden kunnen convenanten afsluiten met lagere overheden, uitkerings- en herintredinginstellingen en opdrachtgevers, zoals woningcorporaties met betrekking tot het opzetten en uitvoeren van **projecten** met een economische, sociale en scholingscomponent en zoals wijkaanpak en andere kleinschalige experimentele projecten met inzet van "social return". Daarbij moet worden voorkomen dat zich verdringing voordoet van reguliere arbeid door gesubsidieerde werkzoekenden.

Lagere overheden moeten worden gestimuleerd om schilder- en onderhoudswerkzaamheden in de winter te laten uitvoeren. Enkele jaren geleden zijn hierover met de Rijksoverheid afspraken gemaakt. Er dienen maatregelen te worden genomen dat ook lagere overheden deze afspraken volgen.

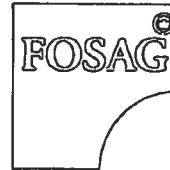

Vakmensen

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Ondernemersorganisatie schilders-,
onderhouds-, metaalconservierungs-
en glasbranche

4. Overheid en sociale partners / sociale partners onderling (arbeidsmarkt)

De concurrentie in de bouwsector wordt op dit moment verstoord door oneigenlijke, -vaak oneerlijke concurrentie tussen vaste krachten en binnen- en buitenlandse **inleenkrachten en zzp-ers**. Volgens normale kostprijsberekeningen zou een inleenkracht of zzp-er duurder moeten zijn dan een werknemer, maar in de markt blijkt het tegenovergestelde. Hier meet de overheid met twee maten door andere eisen te stellen die inleenkrachten en zzp-ers qua loonkosten in het voordeel brengen. Daarnaast schiet de controle op de naleving van wetten en regels schromelijk tekort of vindt controle in het geheel niet plaats. Het niet sluiten van arbeidsongeschiktheidsregelingen of pensioenvoorzieningen trekken de loonkosten van vaste en flexibele medewerkers nog verder uit elkaar. De overheid zegt het ondernemerschap via zzp-ers te stimuleren, maar creëert in de bouw de facto oneerlijke concurrentie, groeiend opportunisme met korte termijn gewin van zowel ondernemers als zzp-ers, en afbraak van vakmanschap, hogere faalkosten en lagere productiviteit. De voortwoekerende tweeslachtigheid in denken bij zowel overheid als sociale partners breekt de sector vroeg of laat zwaar op.

Hoewel bekend is dat in het regeerakkoord afspraken zijn gemaakt geen wijzigingen aan te brengen in het **ontslagrecht**, menen werkgeversorganisaties (werknemersorganisaties delen dit standpunt niet) dat een verdere versoepeling van het ontslagrecht noodzakelijk is voor een goed functionerende arbeidsmarkt.

Het uitschakelen van de kostenconcurrentie op arbeid is voor werkgevers- en werknemersorganisaties een belangrijk element om de huidige arbeidsmarktproblematiek op te lossen. Werknemersorganisaties opteren daarnaast voor het introduceren van de **herverdeling van flexibiliteit**. Werknemersorganisaties nemen zich voor na te denken over het herverdelen van flexibiliteit. Het gaat hier met name om contractuele zekerheden. Nu wordt de terechte flexibiliteitsbehoefte van bedrijven vooral opgevangen door medewerkers met flexibele contracten. Door van de vaste kern iets meer flexibiliteit te vragen ten aanzien van hun inzetbaarheid kunnen we ruimte creëren voor het bieden van meer zekerheid voor de zogenaamde flexschil. (Een versimpeld voorbeeld: een bedrijf met 100 medewerkers en gemiddeld 10 flexkrachten kan ook 110 vaste mensen hebben die ieder 10% van hun tijd flexibel (elders) inzetbaar zijn.)

Een stromende arbeidsmarkt en een optimale allocatie van arbeid zijn zowel voor werkgevers als werknemers van groot belang. Binnen CNV Vakmensen is het idee van het Maasland model ontwikkeld. Op hoofdlijnen betekent dit dat sociale partners de regie over de arbeidsmarkt in de regio kunnen voeren. Door vernieuwende en betrokken arrangementen in de regio te organiseren kunnen sociale partners een intersectorale plank over de sociale zekerheid leggen. Net als bij de WIA zou men ook kunnen denken over een poortwachter voor de ww. Kern is dat **regionale bedrijven ook elkaars arbeidsmarkten kunnen ontsluiten**. Een activerend arrangement kan dan snel mensen van werk naar werk leiden. Niet de uitkering maar het nieuwe werkarrangement staat centraal.

FNV Bouw heeft een '**van werk naar werk**'-model ontwikkeld. Kern hiervan is dat er op bedrijfsniveau afspraken worden gemaakt tussen de bond en de werkgevers over het begeleiden van werknemers van werk naar werk. Deze werkwijze is redelijk succesvol te noemen. 70 personen hebben deelgenomen en daarvan is inmiddels ongeveer de helft weer aan het werk.

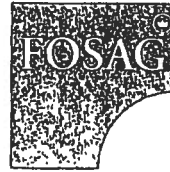

Vakmensen

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Ondernemersorganisatie schilders-,
onderhouds-, metaalconservings-
en glasbranche

Wij hopen dat u bovenstaande voorstellen en oplossingen wilt meenemen bij uw beraad in het Catshuis.

Met vriendelijke groet,

Henk Klein Poelhuis

Voorzitter Aannemersfederatie Nederland Bouw en Infra

Arend van Wijngaarden
Voorzitter CNV Vakmensen

John Kerstens
Voorzitter FNV Bouw

Ruud Maas
Voorzitter FOSAG

Jan van de Kant
Voorzitter NOA

15a

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Aannemersfederatie Nederland Bouw en Infra
t.a.v. De Voorzitter, de heer H. Klein Poelhuis
Dukatenburg 90-03
3437AE NIEUWEGEIN

Minister-President

Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3649199

Datum 23 maart 2012
Betreft Uw brief d.d. 22 maart 2012

Geachte heer Klein Poelhuis,

Dank voor de brief die ik van u mede namens CNV Vakmensen, FNV Bouw, FOSAG en NOA mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
(Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte

Algemene Vereniging van Medisch Verzekerden

20

Ministerie van Algemene Zaken (AZ)
Minister-President Drs. M. Rutte

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I)
Minister Drs. M.J.M. Verhagen

Fractievoorzitter PVV: de heer G. Wilders

Bunnik, 14 maart 2012

Onderwerp: Open brief

Geachte heer Rutte, geachte heer Verhagen, geachte heer Wilders,

Met grote zorg volgen wij de ontwikkelingen ten aanzien van de voorgenomen extra bezuinigingen tot 10 miljard per jaar. U heeft zichzelf ten doel gesteld om binnen 3 weken tot een besluit te komen, wat deze bezuinigingen zullen treffen.

Mogen wij u in herinnering brengen het door ons voorgestelde Deltaplan (zie bijlage) voor de gezondheidszorg, waarin wij door snel in te voeren maatregelen bezuinigingen oplopend tot 30 miljard per jaar hebben voorgesteld? Deelplannen uit ons rapport met een bezuinigingseffect ter waarde van 10 miljard euro per jaar is reeds in januari 2010 door minister Klink in ontvangst genomen.

Onze motivatie voor het opstellen van een advies zoals het Deltaplan, komt voort uit een grote betrokkenheid met de gezondheid van onze bevolking en de mogelijkheden die wij zien om met name door preventie ons gezamenlijk doel te bereiken, te weten een uitmuntende gezondheidszorg voor een prijs die de toegankelijkheid van de zorg voor iedere Nederlander waarborgt. Met het doorvoeren van onze voorstellen is verhoging van de basispremies, voor zowel het individu als bijdragen via de overheid en de werkgevers, niet nodig.

Om dat te bereiken, zijn wij van mening dat bij een groot deel van de inspanningen meer gestuurd moet worden op preventie. Speerpunt in ons voorstel is de verhoging van een aantal essentiële bouwstoffen in de voedselketen. En in het bijzonder de verhoging van vitamine D3, die met name een reductie van het aantal kankergevallen in Nederland op korte termijn kan laten zien (zie bijlage).

Deze aanpak levert slechts voordelen op en stimuleert de economie duurzaam.

De AVMV heeft binnen haar organisatie meer dan 40 jaar wetenschappelijke kennis over de effecten van voeding, essentiële voedingsstoffen, vitamines en mineralen op de gezondheid van mensen in huis. Daarbij zien wij een belangrijke rol weggelegd voor de eerste lijn. Een recent door ons uitgevoerde studie laat zien dat een besparing van 30% realistisch is op de totale zorgkosten door de eerste lijn. Verder zijn er weer nieuwe ontwikkelingen bij kanker en de behandeling van aandoeningen in het autistisch spectrum.

Gaarne willen wij dit in een gesprek nader toelichten. Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met ondergetekenden.

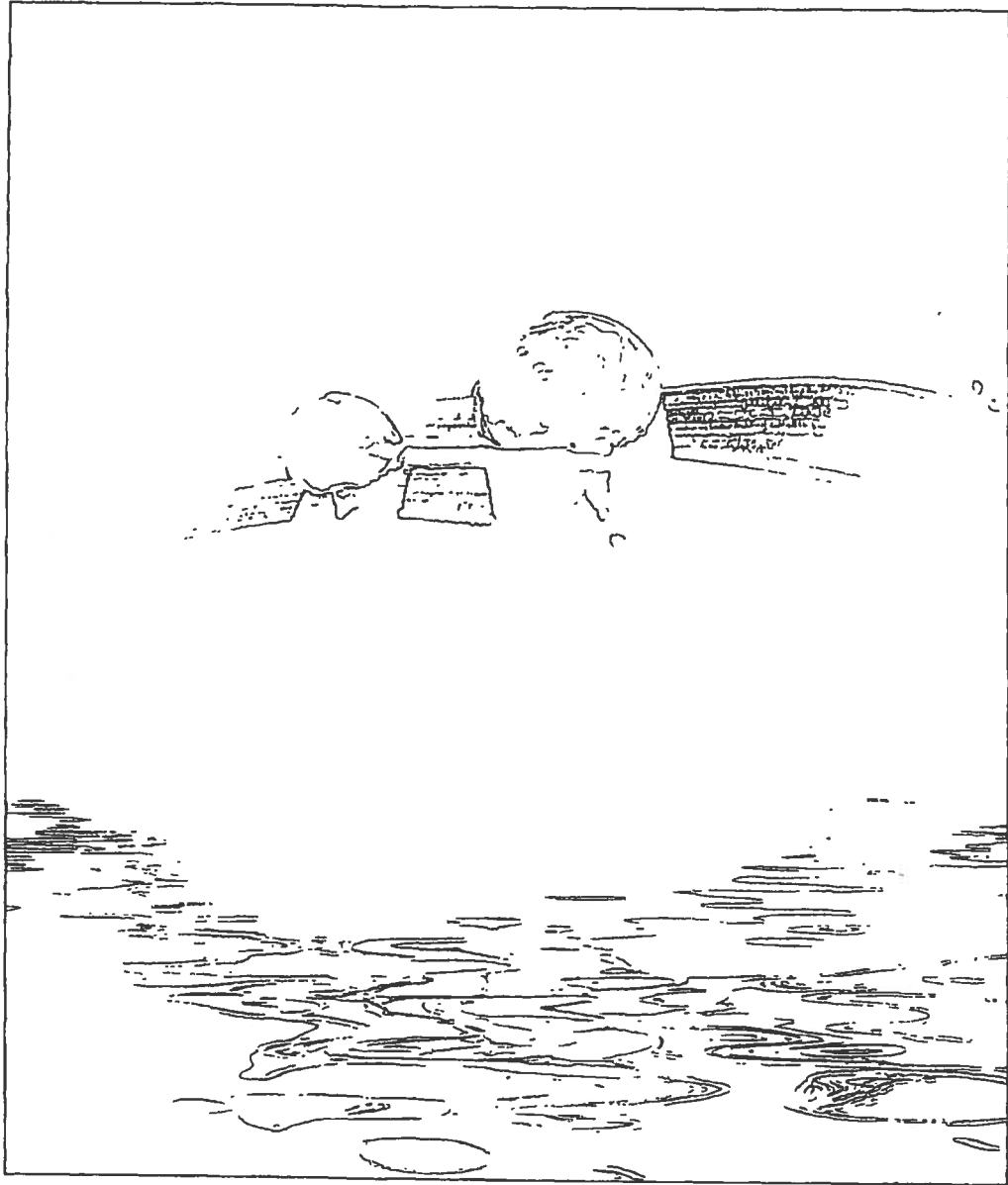
Met vriendelijke groet,

Namens de leden van de Algemene Vereniging van Medisch Verzekerden

b.a.
Dr. E. Vogelaar, tel. 06-22786920

Ir. L. Woudstra, tel. 06-54685458

Deltaplan voor de gezondheidszorg

7 april 2009

Algemene Vereniging Medisch Verzekerden (AVMV)

Postbus 85 • 3980 CB Bunnik • Telefoon: 030-6594643 • E-mail: info@avmv.nl • Website: www.avmv.nl

Eerste versie Deltaplan voor de gezondheidszorg

7 april 2009

Samenvatting

De gezondheid van de Nederlander kan veel beter. Ziekte en invaliditeit kunnen met tenminste 50% worden teruggedrongen. Voorbeelden uit andere landen laten zien dat dit mogelijk is: zo werd in Finland van 1971 tot 1995 de sterfte aan hart- en vaatziekten onder mannen van 35 tot 64 jaar met 65% teruggebracht en daalde in Nederland ondanks meer verkeer het aantal verkeersdoden met meer dan 75% sinds 1970. Dit alles door een gezamenlijke krachtsinspanning van alle betrokkenen; een gezamenlijkheid die op het vlak van de gezondheid in Nederland al jaren ontbreekt.

De huidige minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport wil de gezondheid van de Nederlander weer van de grijze middenmoot naar de top 5 brengen. Er zijn echter helaas nog nauwelijks concrete plannen geformuleerd om dit doel te bereiken en reeds eerder gedane initiatieven hebben tot dusverre gefaald door onvoldoende draagkracht. Het kán echter wel als iedereen - burgers, overheden, gezondheidswerkers, wetenschappers en bedrijven - samenwerkt en elkaar stimuleert het optimale te bereiken. Het is daarom hoog tijd voor een Deltaplan voor de gezondheidszorg.

Los van de positieve effecten op de gezondheid kunnen ook de kosten van de gezondheidszorg met 50% dalen, hetgeen zich vertaalt in een directe kostenbesparing van tenminste 30 miljard euro per jaar. Daarnaast volgen nog de besparingen door minder ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid, minder criminaliteit et cetera. Een deel van de besparingen kan worden omgezet in een mindere belasting van de werkers in de zorg en kwaliteitsverbetering.

De Nederlandse regering heeft op de WHO bijeenkomst in Alma-Ata (september 1978) de rechten van de mens op goede gezondheid onderschreven. Uitgezocht moet worden waarom er tot nu toe zo weinig is gedaan, zodat nu niet meer dezelfde fouten worden gemaakt.

In de huidige tijd mag men dit Deltaplan met al zijn voordelen niet laten liggen. Waar een wil is, is een weg.

Introductie

In tegenstelling tot de huidige financiële en economische crisis verkeert de gezondheidszorg al vele jaren in een steeds grotere continue crisis. De stijgende kosten in de gezondheidszorg leggen een steeds groter beslag op onze financiële middelen en die van de overheid. De gezondheidszorg is momenteel zelfs de grootste werkgever (1). En ook voor de patiënten zelf wordt deze zorg almaar duurder. Ondertussen neemt het aantal mensen met overgewicht, diabetes, astma en kanker dramatisch toe. Onze gezondheid is de laatste decennia bepaald niet meegestegen met de uitgaven...

We spannen kortom al jaren het gezondheidspaar achter de wagen. Het is daarom hoog tijd voor een Deltaplan voor de Gezondheidszorg. Een plan waarbij iedereen, overheid, gezondheidsinstanties, wetenschappers, medische opleidingen en bedrijven worden betrokken om gezamenlijk te zorgen voor een meer optimale gezondheid van alle mensen in Nederland. We weten dat dit kán.

Het welslagen van dit Deltaplan betekent niet alleen dat de Nederlanders gemiddeld gezonder en fitter worden, maar ook dat er middelen vrijkomen voor andere zaken ten gunste van de burger. De investeringen die dit Deltaplan nu vergen, zullen op termijn ruimschoots worden terugverdiend.

Sluipende groei heeft ons apathisch gemaakt...

Waarom schrikken we niet meer van de enorme aantallen kankerpatiënten, mensen met overgewicht, diabetes en astma? Waarschijnlijk is dit te wijten aan het feit dat de problemen zich sluipenderwijs hebben voorgedaan. De aantallen mensen met deze gezondheidsklachten stijgen al jaren chronisch, waardoor het nauwelijks meer opvalt. Zou dezelfde stijging zich plotseling hebben voorgedaan, in één jaar tijd bijvoorbeeld, en dan weer een tijd niet, dan zou het schokeffect enorm zijn geweest. Daardoor zou dan iedereen, van hoog tot laag, van instantie tot burger, gemotiveerd zijn de handen uit de mouwen te steken en grotere rampen te voorkomen, zoals het geval was met het Deltaplan dat volgde op de watersnoodramp van 1953.

Wat is er mis?

Reguliere gezondheidszorg heeft geen antwoord op ólle problemen

De reguliere medische gezondheidszorg heeft zich ontwikkeld en kent voor een aantal acute ziektes een goede oplossing. Maar zij schiet tekort voor een goede aanpak van een belangrijk deel van de optredende gezondheidsproblemen in Nederland. Kijkt men naar dat deel van de huidige medische behandelingen dat wetenschappelijk goed is onderbouwd, dan komt men tot een teleurstellende 13%. Verder is aannemelijk werkzaam 23% (2). Het gevolg is dat veel artsen na hun studie tot de ontdekking komen dat veel van wat men na een lange studie heeft geleerd niet goed past bij de praktijk van de patiënten. Veel patiënten kunnen gewoon niet goed behandeld worden bijv. bij chronische vermoeidheid, reuma etc. De patiënt krijgt dan vaak te horen ermee te moeten leven omdat er niets aan te doen is.

Volgt deze arts dan op eigen kosten aanvullende opleidingen waarvan de wetenschappelijke onderbouwing minstens even goed is, zoals bijv. meer kennis over voeding en/of andere natuurlijke methoden, dan bestaat het gevaar dat dit als niet-regulier/alternatief door

verzekeraars wordt afgedaan en dat de patiënt geen vergoeding via de basisverzekering krijgt. De vreemde situatie doet zich voor dat dure medicijnen, die niet zelden bijwerkingen vertonen, wél vergoed worden, terwijl goedkopere alternatieven die kunnen bijdragen tot een betere gezondheid, over het hoofd worden gezien. In plaats van betere voeding (en eventueel supplementen bij een tekort) voor te schrijven en een gezond leefpatroon, schrijft de arts nu medicijnen voor bijvoorbeeld voor bloeddruk- of cholesterolverlaging, tegen depressie etc. De 'bijwerking' van dit voorschrijfgedrag is vaak dat de patiënt zich nauwelijks nog verantwoordelijk acht voor zijn of haar gezondheid. Die legt men in handen van de arts die immers overal een middel voor lijkt te hebben.

Veel bijwerkingen van behandelingen

Op dit moment vormen de risico's van regulier medische behandelingen zoals operaties en de bijwerkingen van de op de markt zijnde geneesmiddelen een last met aanzienlijke kosten (3,4,5), waardoor bovendien de zorgvraag weer toeneemt (opnames in ziekenhuizen). In de VS is de sterfte als gevolg van medisch handelen op de derde plaats gekomen van doodsoorzaken. Bij staken van de zorgverlening zouden er minder mensen sterven... Dit ondanks alle goede zaken die er in de gezondheidszorg natuurlijk ook plaatsvinden.

Medici hebben geen kennis van voeding

Een ander probleem is dat er in de medische opleidingen nauwelijks enige aandacht besteed wordt aan de invloed van voeding op preventie en behandeling van ziekten. Preventie van ziekten is hoe dan ook nauwelijks een thema tijdens de studie. Meestal is dit niet meer dan 6 uur op een studie van tenminste 6 jaar. Dit terwijl voeding en voedingsfactoren een belangrijke rol spelen bij het ontstaan van heel veel ziekten die frequent voorkomen (hart- en vaatziekten, kanker, reuma en diabetes). Dit is al meer dan 50 jaar bekend en in de wetenschappelijke literatuur beschreven en deze kennis neemt alleen maar toe. Op het KNMG jaarcongres in 1989 te Maastricht werd al aangegeven dat artsen veel te weinig over voeding weten. De boeken van Prof. M.R. Werbach (6,7) geven een goed overzicht van de literatuur tot 1999 over de rol van voeding bij vele ziekten. Uiteraard is er daarna nog veel meer verschenen. Wat overigens niets heeft veranderd aan de almaar verslechterende situatie op het gebied van de gezondheid.

Veel gezondheidsanalfabeten

Niet alleen artsen weten te weinig over voeding en gezondheid, dit geldt voor bijna iedereen in Nederland. Wij zijn in feite een land van *gezondheidsanalfabeten*. Ook op scholen is er niet of nauwelijks aandacht voor de relatie tussen voeding en gezondheid. De volksgezondheidsinspecteur Beijerman heeft in de zestiger jaren hierover al een rapport geschreven. Gezondheidsvoorlichting en opvoeding (GVO) zou wat hem betreft al vanaf de kleuterleeftijd stevig in het onderwijs moeten worden meegenomen. Sindsdien is er echter heel weinig gebeurd.

Preventie van ziekten is ondergeschoven kind

Iets later in de zeventiger jaren kwam de staatssecretaris mevrouw Veder-Smit met het plan om de preventie van ziekten als eerste prioriteit binnen de gezondheidszorg te gaan zien.

Deze plannen werden vervolgens nauwelijks toegepast.

Intussen heeft ook de Nederlandse regering de rechten van de mens op het gebied van de gezondheid ondersteund. Deze zijn door de Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) te Alma-Ata als volgt geformuleerd: "Elke mens heeft recht op een zo goed mogelijke gezondheid zowel op lichamelijk, geestelijk als sociaal gebied".

Nederland deed ook mee aan de campagne "Health For All in the year 2000" van de WHO, waarbij 38 gezondheidsparameters zijn gekozen. Daarmee verplichtte Nederland zich internationaal om deze doelen in de periode 1985-2000 te realiseren. De op zich bescheiden doelen zijn echter bij lange na niet gerealiseerd en ook niet met het parlement besproken. Een en ander bleek al uit een tussentijdse analyse door TNO gezondheid (8).

Goed voorbeeld doet (soms) goed volgen

Andere landen hadden wel succes. In Finland bijvoorbeeld werd van 1971-1995 de sterfte aan hart- en vaatziekten onder mannen van 35-64 jaar met 65% teruggebracht terwijl Nederland veel slechter scoorde. In Finland werkte dan ook bijna iedereen samen. Landelijke, regionale en plaatselijke overheden, burgers, bedrijven (o.a. voedselbereiding), wetenschappers en gezondheidswerkers werkten samen om het gemeenschappelijk gezondheidsdoel te bereiken (9).

In Nederland nam het aantal verkeersdoden van bijna 3.200 in 1970 (CBS) af tot minder dan 800 in 2007 (meer dan 75% afname). En het kabinet streeft naar nog minder: 750 in 2010 (10).

En de toekomst?

Doorgaan op de huidige weg heeft geen zin. Er komen steeds meer Nederlanders (van alle leeftijden) die minder gezond zijn. De kosten van de gezondheidszorg zullen blijven stijgen door meer geneesmiddelengebruik, meer operaties etc. De verzekerden moeten dit hetzij direct, hetzij indirect opbrengen.

De huidige minister heeft in principe een goede doelstelling. Hij wil dat de gezondheidssituatie van de Nederlanders die bij de top 5 van de wereld hoorde en inmiddels is afgezakt naar de grijze middenmoot, weer bij de eerste 5 komt (11). Wij hebben echter nog geen concrete plannen van de minister gezien om dit doel te bereiken. Hopelijk geeft dit Deltaplan daartoe een stevige stimulans.

Doelstelling Deltaplan

Van meer kosten en minder kwaliteit in de gezondheidszorg willen wij naar een betere gezondheid tegen minder kosten. Concreter gezegd: het streven is naar minimaal 50% minder ziekte en invaliditeit en een kostenverlaging van eveneens 50%.

Dat laatste mag eventueel iets minder zijn, als dit belangrijke gezondheidsvoordelen met zich meebrengt.

Dit doel is mogelijk als alle betrokkenen in Nederland hierin met elkaar samenwerken. Waar een wil is, zal een weg zijn!

De plannen:

1. Minder bureaucratie

Vermindering van de administratieve lasten die gepaard gaan met de gezondheidszorg, zodat meer tijd aan de directe zorg kan worden besteed.

2. Invoeren gezondheidsvoorlichting op scholen

Invoering Gezondheidsvoorlichting en Opvoeding (GVO) vanaf de kleuterleeftijd (groep 1 van de basisscholen) en gedurende de hele verdere schooltijd, dus tot en met de middelbare school. Kinderen zullen tijdens die lessen voorlichting krijgen over hoe je optimaal gezond kunt blijven of worden. Voor degenen die dit niet op school hebben gekregen, zal nascholing worden georganiseerd.

3. Meer aandacht voor voeding op medische opleidingen

Toename van het aantal uren (met een streven van ca. 20%) van de studietijd bij de medische (basis)opleidingen over voeding en voedingsstoffen ter preventie en ter ondersteuning van de behandeling van ziekten. Zij zullen daar leren dat de positieve effecten daarvan gelijk of beter zijn dan die van het gebruik van kunstmatige stoffen, die bovendien meer neveneffecten hebben en/of duurder zijn.

4. Meer toegepast onderzoek naar minder schadelijke behandelmethoden en preventie

Aanzienlijke uitbreiding van het toegepaste onderzoek (inclusief opleiding extra personeel hiervoor) naar betere, minder schadelijke behandel- en preventiemethoden van ziekten. Dit betekent ook stopzetting van de inkrimping van al bestaande instituten op dit gebied die onder de (semi-)overheid vallen zoals bijvoorbeeld het RIVM. Deze hebben een belangrijke taak in dit plan. Verder zal internationale samenwerking in deze gestimuleerd moeten worden, zodat het onderzoek efficiënter kan worden uitgevoerd.

5. Invoering nultarief BTW

Geen BTW inningen in de gezondheidszorg invoeren. Dit zou de kosten van de gezondheidszorg onnodig hoger maken. Wel valt te denken aan een nultarief, zodat BTW op gebouwen, uitzendkrachten, verbruiksmaterialen et cetera als kostenpost kan worden afgetrokken.

6. Verzekeraar wordt belangenbehartiger

Verzekeringsmaatschappijen in de gezondheidszorg zullen zich moeten omvormen tot efficiënte uitvoerders om een goede doeltreffende zorg voor de verzekerden te realiseren, tegen minimale kosten. De verzekeraars innen het geld van de verzekerden en dienen dit vanuit zijn of haar belang efficiënt en cliëntgericht te beheren. Dit betekent snel en correct betalen aan de zorgverleners die de verzekerden de noodzakelijke zorg verlenen. Nu gaat het geld nog vaak traag of niet naar de zorgverleners of verzekerden en moeten deze weer onnodige administratieve handelingen verrichten om alsnog de verleende zorg vergoed te krijgen. Hier gaan miljoenen euro's mee verloren. In de VS gaat naar schatting 30-40% van de premiegelden verloren aan het bureaucratisch systeem.

7. Voeding wordt gezondheidsproduct

De voedselvoorziening voor de mens dient zodanig veranderd te worden dat het op de markt beschikbare voedsel de optimale gezondheid van de mens volledig ondersteunt. Hiertoe begint men bij het stimuleren van gezonde landbouw, veeteelt en visserij. Vervolgens zullen processen van voedselbewerking en –bereiding kritisch onder de loep genomen moeten worden met meer controle (en soms een verbod) op toevoeging van ongezonde stoffen.

8. Reclameverbod op ongezonde producten

Dit verbod is algemeen maar vooral kinderen zijn erg gevoelig voor reclame. Ouders zijn lang niet altijd bestand tegen de druk van de kinderen de gewenste schadelijke producten te kopen. De huidige epidemie van overgewicht en diabetes ook bij kinderen (met alle gezondheidsrisico's in hun latere leeftijd van dien) vraagt om drastische maatregelen.

9. Reductie van fijne stofdeeltjes door het verkeer evenals andere milieuvervuilende oorzaken.

Dit betekent een vermindering van de blootstelling aan toxische stoffen/deeltjes zoals dioxinen en reductie van longziekten zoals bijvoorbeeld astma en kanker.

10. Een verbetering van het binnenklimaat van huizen en gebouwen.

Veel ademhalingsproblemen zijn het gevolg van een ongezond binnenklimaat van huizen en gebouwen, waaronder ziekenhuizen. Meer aandacht voor voldoende ventilatie is noodzakelijk om bijvoorbeeld de groei van schimmels tegen te gaan. Woningverbetering is ook een zeer zinvolle activiteit met gunstige effecten op werkgelegenheid en CO² reductie.

11. Het onderscheid tussen regulier en niet-regulier loslaten

Alle effectieve behandelingen zullen onder de basisverzekering komen te vallen, waarbij het onderscheid naar regulier en niet-regulier verdwijnt. Bij gelijkheid tussen effectiviteit van (thans) reguliere en niet-reguliere middelen zullen die methoden de voorkeur krijgen die zoveel mogelijk vrij van bijwerkingen zijn.

12. Een parlementaire enquête instellen naar het falen van de gezondheidszorg

Een parlementaire enquête naar de oorzaken van het falen van het beleid in de gezondheidszorg (stijgende kosten, dalende gezondheid) lijkt zinvol. Dit niet om schuldigen te zoeken, maar om beter te begrijpen waarom het fout ging. De resultaten van de enquête kunnen vervolgens gebruikt worden om concrete verbeterplannen voor de gezondheidszorg op te stellen.

Bereiken van het gewenste resultaat

De eerste versie van dit Deltaplan zal in brede kring bekendgemaakt moeten worden, waarbij alle relevante partijen gevraagd wordt het plan te verbeteren om zo goed en zo snel mogelijk het gewenste resultaat te behalen. De bedoeling is om het plan steeds aan te passen zodat er tweede en verder opvolgende versies komen. Tussentijds zullen de aanpassingen op de website van de Vereniging Medisch Verzekerden verschijnen. Vanaf de uitvoering van het Deltaplan zullen de resultaten moeten worden gemeten om te zien wat de vorderingen zijn en waar bijstelling nodig is.

Het plan heeft de beste kans van slagen als zo veel mogelijk mensen en organisaties in de maatschappij meewerken en initiatieven ter verbetering aandragen. Dit zal de betrokkenheid van iedereen bij het plan vergroten, en daarmee de motivatie om de gestelde doelen te bereiken. Dit zal het welslagen van het Deltaplan in belangrijke mate bepalen.

Binnenkort zullen wij een congres organiseren, waarbij topdeskundigen uit de hele wereld hun visie zullen geven over hetgeen nu reeds mogelijk is op het gebied van een betere gezondheidszorg door gezondere voeding en meer preventie, en over het meest zinvolle praktische onderzoek.

Uitwerking van het plan kan ook per ziektebeeld gebeuren.

Financiering

De kosten die gepaard gaan met invoering van dit Deltaplan kunnen worden opgebracht uit:

- **Algemene middelen**

Een deel van de algemene middelen zal hieraan worden besteed. Dit is een nuttige investering in een gezondere toekomst die een tijdelijk extra tekort volkomen rechtvaardigt. De investering verdient zich over een aantal jaren terug in betere gezondheid van de Nederlanders. Er zullen daardoor minder collectieve lasten zijn door minder ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid, invaliditeit en behandeling. Door de betere gezondheid zullen mensen fitter zijn en gemiddeld ook meer inkomen kunnen realiseren. De staat zal daardoor in de toekomst niet alleen minder kosten in de gezondheidszorg hoeven dragen, maar ook meer belasting ontvangen.

- **Invoering gezondheidshypotheek**

Pensioenfondsen en iedereen die dat wil kan (door de overheid gegarandeerd) veilig geld sparen om een gezondheidshypotheek te realiseren teneinde veelbelovende gezondheidsinvesteringen te financieren. Om te stimuleren dat ook particulieren hiervan gebruik maken, kan men de voorwaarden hiervoor aantrekkelijk maken (vergelijk bijv. groene beleggingen / spaarrekeningen). Tevens zal dit de motivatie voor en het succes van het plan verhogen. De rente en eventuele aflossing kunnen bijv. betaald worden via de bedragen die het ministerie van Financiën ontvangt uit de inhoudingen van de loonbelasting of op andere wijze.

- **Verhoging btw op ongezonde producten**

De btw voor voedingsmiddelen met een lage nutriëntdichtheid zal verhoogd worden. Voedingsmiddelen met veel nutriënten (zoals vitamines mineralen) zullen juist in prijs verlaagd worden door een lager btw-tarief te hanteren. Als een gemiddelde waarde van 1 nodig is om de Aanbevolen Dagelijkse Hoeveelheid (ADH) van een nutriënt te halen, kan men zich voorstellen dat voeding met een waarde onder de 1 en zeker onder 0,5 niet onder het lage belastingtarief thuishoort. De hogere btw kan gebruikt worden om het noodzakelijke onderzoek etc. te stimuleren. Dit alles stimuleert de gezondheid van de Nederlanders, waardoor de gezondheidskosten en de daarbij behorende premies kunnen dalen. Ook stimuleert het de voedingsindustrie en landbouw om steeds gezondere producten te maken. Een recent artikel over Vitamine D (12) maakt melding van een vermindering van de directe en indirecte kosten met 17-18 % op het gezondheidsbudget als een meer optimale lichaamsspiegel wordt bereikt. De kosten om dit te realiseren bedragen slechts ca. 5% van de besparingen. Er zijn hiervan veel meer voorbeelden bijvoorbeeld bij elementen/mineralen zoals selenium (13,14), magnesium, lithium (15) en diverse vitamines.

Men spreekt dan niet langer over ADH's (voor een minimale gezondheid) maar over optimale hoeveelheden voor een optimale gezondheid.

Tot slot: het niet-doen van bovengenoemde noodzakelijke investeringen in een verbeterde nationale gezondheid is zonder meer schadelijk voor onze maatschappij en de medisch verzekerden. Tevens dreigt de zorg onbetaalbaar te worden.

Over de initiator van het Deltaplan Gezondheidszorg

De initiator van dit Deltaplan is de Algemene Vereniging Medisch Verzekerden (AVMV). De AVMV is recentelijk opgericht uit onvrede over het gebrek aan directe belangenbehartiging van verzekerden. De kosten stijgen, de premies stijgen, de keuzevrijheid daalt en de gezondheid neemt af. De AVMV is al jaren zeer bezorgd over het feit dat het gezondheidspotentieel in Nederland (voeding en preventie) onvoldoende benut wordt, ten gunste van de te eenzijdige aandacht op de behandeling van ziekten met nagenoeg uitsluitend farmaceutische middelen, die vaak allerlei bijwerkingen vertonen. Wij danken de WHF (World Health Foundation) voor de waardevolle ondersteuning.

Literatuur:

1. Beleidsagenda 2008: Zorg voor de toekomst. Ministerie van VWS, pag 23
2. WebsiteBritishMedicalJournal: <http://clinicalevidence.bmj.com/ceweb/about/knowledge.jsp>
3. J. Lazarou et al. JAMA, April 15, 1998, 279(15), 1200-1205.
4. J. Mercola. *Drugs and Doctors May be the leading cause of death in the USA.*
5. M.Pirmohamed et al. BMJ, 2004, 329:15-19
6. M.R. Werbach. *Nutritional influences on illness.* 1999, Third Line Press. ISBN0-961855-8-8
7. M.R. Werbach. *Nutritional Influences on Mental Illness.* 1999, Third Line Press. ISBN0-961855-8-8
8. H.P.A. van de Water, L.M. van Herten. *Bull's Eye or Achilles' Heel, WHO's European Health for All Targets Evaluated in the Netherlands.* TNO Prevention and Health, 1996. ISBN:90-6743-432-9
9. *Influencing public nutrition: from community prevention to national program.* Puska et al. *Public Health Nutrition*, 2002, 5(1A):245-251
10. CBS webmagazine 25-9-2000 en Nieuwsbericht Ministerie Verkeer en Waterstaat 24-4-2008
11. Beleidsagenda 2008: Zorg voor de toekomst. Ministerie van VWS, pag 6,29
12. W.B.Grant et al. *Estimated benefit of increased vitamin D status in reducing the economic burden of disease in western Europe.* *Prog Biophys Mol Biol.* 2009, 3-4:1-10
13. Clark et al. JAMA, December 25, 1996, 276(24), 1957-1963.
14. E.F.Vogelaar. *Voeding In de praktijk: De relatie tussen spoorelementen, mineralen en kanker.* pag. 81-97, Boon, Scheltema en Holkema, Utrecht (1988).
15. G.N.Schrauzer and KF Klippel. *Lithium in Biology and Medicine*, 1991, VCH verlagsgesellschaft, Weinheim. ISBN 3-527-28203-3

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Agemene Vereniging Medisch Verzekerden (AVMV)

Postbus 85

3980 CB Bunnik

Telefoon: 030-6594643

E-mail: info@avmv.nl

Website: www.avmv.nl

AVMV

NIEUWSBRIEF 2010-1

10-01

Minister Klink krijgt een cheque van 10 miljard aangeboden

Op het jubileumcongres van ZKN (Zelfstandige Klinieken Nederland), woensdag 2 juni in Rotterdam kreeg minister Ab Klink een cheque van 10 miljard aangeboden van Dr. E.F. Vogelaar, directeur van de SMCR. Met deze cheque reikte Vogelaar de mogelijkheid aan van een besparing van minimaal 10 miljard euro per jaar, te behalen door een hoger gebruik van vitamines, vooral van vitamine D. Dit zal op korte termijn tot een aanzienlijke besparing in de gezondheidszorg leiden. De 10 miljard kan bestempeld worden als een voorzichtige schatting. Voor meer informatie zie het Deltaplan voor de Gezondheidszorg (ref. 12), te downloaden op www.avmv.nl. Nog afgelopen zaterdag kon in De Volkskrant gelezen worden hoe een tekort aan Vitamine D tot diverse ernstige klachten kan leiden en hoge kosten die simpel door suppletie van Vitamine D kunnen worden opgelost, maar beter nog, worden voorkomen. Een toenemende stroom van publicaties toont wetenschappelijk onderbouwd aan welke brede gevolgen een tekort aan Vitamine D heeft, maar ook welke grote positieve gevolgen voor de gezondheid een brede suppletie van Vitamine D kan hebben. Hierbij moet u denken aan 50 mcg per dag. Vitamine D is overigens de enige vitamine die ook door direct zonlicht op de huid wordt aangemaakt, ongeveer een kwartier per dag in zomerse middagzon geeft de gewenste hoeveelheid.

Minister Klink heeft een voedingsnota het licht doen zien, waarin aangegeven wordt dat artsen meer met voeding moeten werken. Preventie is het nieuwe toverwoord en diverse publicaties laten zien hoe groot de besparingen kunnen zijn, als slechte voedingsgewoonten uitgebannen worden en ontbrekende maar noodzakelijke stoffen gesuppleerd worden. Kampioen hierin is zonder twijfel Vitamine D, die bij chronisch tekort kan leiden tot osteoporose, hart- en vaatziekten, diabetes, kanker, hartfalen, MS en infectieziekten zoals influenza, pneumonie, astma en COPD. Bekend is dat mensen met een donkere huidskleur of mensen die weinig zonlicht op de huid krijgen zoals ouderen en mensen die veel bedekkende kleding dragen te maken krijgen met een tekort aan Vitamine D. Maar uit onderzoek blijkt dat een veel groter aantal mensen hier mee te maken heeft. Bij aanvang van de huidige basisverzekering eind 2005 heeft Vogelaar bij de inspecteur voor de volksgezondheid de vraag neergelegd of de voedingsarts ook onder de 1^e lijns zorg valt. Deze heeft dit toen duidelijk bevestigd. Geconstateerd kan worden dat voeding een ondergeschoven kindje is in de medische zorg, te beginnen bij de opleiding van artsen. Voeding is te vaak de bron van het disfunctioneren van ons lichaam. Ieder lichaam heeft zijn eigen reacties op de verwerking van voedingsstoffen. Het hiernaar leren kijken moet onderdeel worden van de opleiding van artsen. Het is vaak de vraag: "Eet u goed?" die de aandacht afleidt van de vraag: "Wat eet u dagelijks?" Na een gedetailleerd antwoord op de laatste vraag is het in combinatie met gericht onderzoek vaak mogelijk het functioneren van het lichaam te verbeteren.

Zoals uit vele onderzoeken blijkt is het tekort aan Vitamine D een veel voorkomende zaak en kan door brede suppletie van Vitamine D een gigantische besparing in de gezondheidszorg worden bereikt en daarmee gepaard een grote sprong voorwaarts in de gezondheid van de Nederlanders. Bovendien zal ten gevolge hiervan de druk op het personeel in de gezondheidszorg aanmerkelijk verminderen. Op 10 juni in De Rode Hoed in Amsterdam en 3 en 4 september in Scheveningen zijn bijeenkomsten waarin de baten van Vitamine D uitgebreid aan de orde komen.

Minister Klink is nu aan zet om zijn cheque te verzilveren.

Table 3
Diseases related to vitamin D with average values for northern and western Europe, perhaps southern Europe

Disease	Portion of direct health care costs (%)	Indirect costs ^a (%)	Ref	Total (%)	Vitamin D fraction	Vitamin D cost saving
Osteoporosis, fractures, falls	15	0.5	A	20	0.25	0.5
Cancer	64	9.6 (FB)	B	160	0.3	4.8
Cardiovascular disease	12	6 FB, 8 Liu	C	20	0.2	4.0
Type 2 diabetes	70	2.4 FB	D	94	0.2	1.9
Congestive heart failure	1.5	0.5	E	2	0.25	0.5
Infectious diseases						
Influenza	2.5	5.0	F	7.5	0.3	2.3
Pneumonia	2.5	1.0	G	3.5	0.3	1.1
Other respiratory infections (asthma, COPD)	2.0	0.5	H	2.5	0.2	0.5
Autoimmune diseases						
Multiple sclerosis	1	0.2	I	1.2	0.5	0.6
Total	35.9	27.8		63.7		16.7

^a As portion of direct health care costs. Indirect costs include informal health care and loss of productivity through morbidity or mortality; FB: National Institutes of Health National Heart, Lung and Blood Institute, Fact Book Fiscal Year 2007-2008

Vitamine D en Kanker:

- Gemiddelde van 4 Studies ≥ 82.5 nmol/l aan als waarde om incidentie van darmkanker met minimaal 50% te reduceren (n= 387 vgl. 768 controles, p = 0.01)
- Voor extra inname van ≥ 25 μg is dit in 14 studies ook minimaal 50% (n= 8816 vgl. 342261 controles, P = 0.0001)

20a

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Algemene Vereniging van Medisch Verzekerden
t.a.v. Dr. E. Vogelaar en Ir. L. Woudstra
Regulierenring 9
3981 LA BUNNIK

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.njksoverheid.nl

Onze referentie
3648422

Datum 20 maart 2012
Betreft Uw brief d.d. 14 maart 2012

Geachte heer Vogelaar en mevrouw Woudstra,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken

Mark Rutte

Groot Heupner, C. de

Van: protocol verzoekenMP**Verzonden:** donderdag 15 maart 2012 9 37**Aan:** DIV**Onderwerp:** BTW op arbeidsintensieve diensten**Bijlagen:** begeleidend schrijven BTW Catshuis 14 maart 2012 doc; MEEROPBRENGST BTW arbeidsintensieve diensten maart 2012 pdf, 9-11 DEFrapport SEO Impact laag btw-tarief schilderwerk sep 2011[1] pdf; DM-#433087-v1-2011_Rapport_cons_onderzoek_Tweewielerbedrijven_gevolgen_verhoging_BTW-tarief.docx, rapport_btw_kappers_2011_eindrapport pdf

---

Van: Gert-Jan Deben [mailto:gdeben@anko.nl]**Verzonden:** woensdag 14 maart 2012 14:04**Aan:** protocol verzoekenMP**Onderwerp:** BTW op arbeidsintensieve diensten

Geachte heer Rutte,

Mede namens de FOSAG, de NOA de Nederlandse Schoenmakersvereniging, de BOVAG, FNV Mooi, CNV Vakmensen, FNV ZBO, het HBA, FNV Zelfstandigen en FNV Afbouw & Onderhoud vragen wij graag uw aandacht voor het volgende

Op dit moment voert u besprekingen om te komen tot een substantieel aanvullend bezuinigingspakket. Hoewel er over de vorderingen geen mededelingen gedaan worden is het waarschijnlijk dat een verhoging van het BTW tarief – in een aantal varianten – deel uitmaakt van deze besprekingen. Een verhoging van het lage BTW-tarief op arbeidsintensieve diensten zou ook een van deze varianten kunnen zijn.

Hierbij doen wij u toekomen de economische kerngegevens van de negatieve gevolgen van zo'n verhoging voor de in dit lage BTW-tarief participerende branches. Samengevat komt het er op neer dat een verhoging van het tarief naar 19% 10.000 banen zal kosten en dat de uiteindelijke opbrengst van zo'n verhoging slechts € 99 miljoen zal zijn.

Op grond van deze gegevens dringen wij er bij u op aan een BTW-verhoging op arbeidsintensieve diensten niet door te voeren.

Met vriendelijke groet,

Rob Vos
DirecteurKoninklijke Algemene Nederlandse Kappersorganisatie
Gooierserf 400, 1276 KT HuizenT (035) 525 95 00
F (035) 526 37 86
E. gdeben@anko.nl
W: www.anko.nl
Banknummer 6974 147 60

*Aan dit bericht kunnen geen rechten worden ontleend
Is dit bericht voorzien van een bijlage, opgesteld in Microsoft Office 2010, en lukt het u niet deze te openen? Klik dan [hier](#).*

Denkt u alstublieft aan het milieu voordat u deze e-mail print.

NOA

Nederlandse
Ondernemersvereniging voor
Afbouwbedrijven

Nederlandse Schoenmakers Vereniging
Schoenmakers' Havenstraat 41A, 1736 ED Zandvoort

Voor zzp'ers in de bouw en hout

Hoofdbedrijfschap
Ambachten

IN DIENSTEN | GROEN | HANDEL | ICT
INDUSTRIE | VERVOER | ZORG

Afschaffen laag BTW-tarief arbeidsintensieve diensten kost 10.000 banen en levert overheid nauwelijks wat op

Aanleiding

In het kader van een nieuwe bezuinigingsronde wordt thans ook bekeken of een eventuele BTW verhoging op arbeidsintensieve diensten – schilders, stukadoors, kappers, rijwielherstellers, schoenherstellers en kledingherstellers – zou moeten worden doorgevoerd.

BTW verhoging leidt tot verlies van vele banen

Een drietal brancheorganisaties – van kappers (de ANKO), van schilders en stukadoors (FOSAG/NOA) en van rijwielherstellers (de BOVAG) – heeft onderzocht welke gevolgen een eventuele BTW-verhoging heeft op de werkgelegenheid in hun branche. Deze onderzoeken zijn onafhankelijk van elkaar uitgevoerd, door erkende onderzoeksinstituten (EIM en SEO). Uit de onderzoeken kunnen twee duidelijke conclusies worden getrokken:

1. Per 1 januari 2000 is de BTW op een aantal arbeidsintensieve diensten verlaagd van 19% naar 6%. Het doel daarvan was om nieuwe banen te scheppen. Uit de onderzoeken blijkt dat dit goed gelukt is. Over een periode van 10 jaar zijn er als gevolg van deze verlaging ruim 10.000 extra werkenden in deze branches *bijgekomen*. Het gaat hier zowel om nieuwe werknemers als zelfstandigen.

2. Ten tweede blijkt dat het grootste deel van die extra werkgelegenheid van specialistisch geschoolde vakmensen weer *verdwijnt* indien het BTW-tarief wordt verhoogd naar ongeveer 19%.¹

Zeer beperkte budgettaire opbrengst BTW-verhoging

Indien de BTW op arbeidsintensieve diensten wordt verhoogd levert dit de overheid – naast het verlies van 10.000 banen – structureel vrij weinig op. EIM heeft uitgerekend dat de meeropbrengst van zo'n BTW verhoging op jaarbasis zo'n € 99 miljoen zal zijn.²

BTW verhoging is een onevenredige bijdrage aan de crisismaatregelen

Vanwege het nog steeds bestaande succes van de maatregel, de prestaties die de sectoren hierbij hebben geleverd en de beperkte opbrengst voor de overheid, vinden de genoemde branches en de bonden het weliswaar begrijpelijk dat in het licht van de overheidsbezuinigingen een BTW verhoging in algemene zin door het kabinet wordt overwogen. maar achten de sectoren het zeer onverstandig dit met name toe te passen op de arbeidsintensieve diensten. Dit, omdat het slechts een beperkte meeropbrengst oplevert en tegelijkertijd enorme problemen veroorzaakt op de arbeidsmarkt van de arbeidsintensieve diensten. In plaats van doorgaan met de opname van relatief lager geschoolde mensen in deze sectoren zal een grote uitstoot plaatsvinden. Bovendien staat het thema van de arbeidsintensieve diensten reeds geagendeerd in de door het Ministerie van Financiën ingestelde commissie Van Dijk. Tenslotte telt ook mee dat deze sectoren niet meer dan evenredig hebben bijgedragen aan het ontstaan van de huidige economische crisis. Het tegendeel is eerder waar.

Conclusie

Een BTW-verhoging op arbeidsintensieve diensten leidt tot een fors banenverlies van 10.000 arbeidsplaatsen en staat in geen enkele verhouding tot de economische schade die aangericht worden in de arbeidsintensieve sectoren die met een BTW-verhoging te maken zouden krijgen. Daarnaast is de te verwachten opbrengst relatief zo gering dat er met deze ingreep geen substantiële bijdrage aan het oplossen van de crisis gegeven kan worden.

---

¹ In de bijlagen zijn de meest recente werkgelegenheidsberekeningen van de kappers, de schilders en stukadoors en de fietsherstellers opgenomen

² In de bijlagen zijn de berekeningen van de desbetreffende meeropbrengst opgenomen.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met

1. de brancheorganisatie van de kappers – ANKO – algemeen directeur: Rob Vos (035-5280280 of 06-53841233);
2. de brancheorganisatie van de schilders – FOSAG/NOA – algemeen directeur: Frank Rohof (06 20618290 / 0182-571444), achtervang Paul Raasveld (06-10019627);
3. de brancheorganisatie van de fietsherstellers – BOVAG – algemeen directeur Koos Burgman (030 659 5211); en
4. de vakbond voor zzp-ers – FNV Zelfstandigen – algemeen directeur Linde Gonggrijp (030-2637235 / 06-520 85 232).

EIM
onderdeel van Panteia

BTW-opbrengst bij de arbeidsintensieve diensten

Panteia/EIM

Zoetermeer, 13 maart 2012

Dit onderzoek uitgevoerd in opdracht van de in dit rapport onderzochte arbeidsintensieve branches.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM. EIM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM. EIM does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 Arbeidsintensieve diensten	9
3 Toelichting op de berekening	11
4 Meeropbrengst van een BTW-verhoging voor Rijk	15
4.1 BTW-opbrengsten	15
4.2 Uitverdieneffecten	17
4.3 Conclusie	20

Samenvatting

In dit rapport is voor de arbeidsintensieve diensten uitgerekend wat de meeropbrengst voor het Rijk is van een BTW-verhoging op de arbeidsintensieve diensten van 6% naar respectievelijk 8% of 19%

Tot de arbeidsintensieve diensten worden gerekend.

- kappers
- schilders en stukadoors
- kledingherstellers
- schoenherstellers
- fietsherstellers

In dit rapport wordt geconcludeerd dat een verhoging van de BTW op arbeidsintensieve diensten van 6% naar 8% voor het Rijk een meeropbrengst betekent van € 15 miljoen. Een verhoging van de BTW op arbeidsintensieve diensten van 6% naar 19% levert het Rijk uiteindelijk € 99 miljoen aan extra inkomsten op.

1 Inleiding

Panteia/EIM heeft berekend wat de extra belastingopbrengst is van een BTW-verhoging van arbeidsintensieve diensten waarop sinds 2000 het lage BTW-tarief van 6% van toepassing is. Sinds 2009 heeft de toepassing van dit lage BTW-tarief door het toenmalige kabinet een permanente status gekregen.

Er zijn twee varianten doorberekend. Een variant waarbij de BTW omhoog gaat van 6% naar 8% (een nieuw verlaagd BTW-tarief) en een variant waarin de BTW omhoog gaat van 6% naar 19% (het algemene BTW-tarief).

2 Arbeidsintensieve diensten

Algemeen

Onder arbeidsintensieve diensten worden in dit onderzoek verstaan:

- kappers
- schilders en stukadoors
- kledingherstellers
- schoenherstellers
- fietsherstellers

Omschrijving diensten en producten met laag BTW-tarief

De achtergrond van de in 2000 genomen beslissing om arbeidsintensieve diensten onder het lage BTW-tarief te brengen is het stimuleren van de arbeidsparticipatie in deze sectoren en het versterken van de positie van formele aanbieders ten opzichte van informele aanbieders (het zwarte circuit) op de markt.

Het 6% BTW-tarief op werkzaamheden van schilders en stukadoors was tot 2009 van toepassing op woningen ouder dan 15 jaar. Sinds 2009 is het lage BTW-tarief van toepassing op woningen ouder dan 2 jaar.

Als regel geldt het 6% BTW-tarief alleen voor de verrichte werkzaamheden (het arbeidsloon). Daarnaast kunnen bij de werkzaamheden gebruikte producten en materialen onder het 6% BTW-tarief vallen:

- Bij de kappers vallen ook de producten die worden gebruikt bij het behandelen van haar, zoals shampoo, haarverf, permanentvloeistof, crème en gel en goedkope haarversieringen, zoals strikken, linten, kralen en veertjes, onder het 6% BTW-tarief. Op producten voor de consument zoals gel, shampoo, haarextensions, pruiken, en toupets is gewoon het hoge tarief van 19% van toepassing.
- Bij de schilders en de stukadoors vallen ook de gebruikte materialen onder het 6% BTW-tarief.
- Bij de schoenherstellers en kledingherstellers vallen ook de gebruikte materialen onder het 6% BTW-tarief.
- Bij de fietsherstellers valt ook ondersteunend materiaal dat wordt gebruikt bij reparaties en onderhoud van fietsen, zoals olie en vet, onder het 6% BTW-tarief (maar onderdelen niet).

3 Toelichting op de berekening

Algemene opmerking

In dit hoofdstuk wordt de omvang aangegeven van de branche van de arbeidsintensieve diensten. Ingegaan wordt op de omzet en de aantallen ondernemers. Ook wordt een toelichting gegeven op voor de BTW relevante kleineondernemersregeling (KOR). Bij de berekeningen is er vanuit gegaan dat de BTW-verhoging volledig aan de klant wordt doorberekend.

De kleineondernemersregeling (KOR)

Onder de aanbieders van arbeidsintensieve diensten zijn veel kleinschalige aanbieders waarvoor de 'kleineondernemersregeling' (KOR) van toepassing kan zijn waardoor deze ondernemers geen BTW hoeven te betalen of in aanmerking komen voor vermindering van de te betalen BTW. Het eerste is het geval indien de ondernemer in een jaar, na aftrek van de voorbelasting, € 1.345 of minder BTW zou moeten afdragen. De vermindering is van toepassing indien de ondernemer in een jaar, na aftrek van de voorbelasting, € 1.345 tot € 1.883 BTW zou moeten betalen. Bij een BTW-tarief van 6% betekent de kleineondernemersregeling dat ondernemers met een omzet tot circa € 30 000 geen BTW hoeven af te dragen. Bij een hoog BTW-tarief, zullen veel minder ondernemers voor het KOR-voordeel in aanmerking komen. Wel is het gemiddelde KOR-voordeel voor ondernemers in de klasse tot € 10.000 hoger.

De omvang van het KOR-voordeel is bepaald door te berekenen hoeveel bedrijven er per sector in de lagere omzetklassen vallen. Het aantal bedrijven en de omvang van de verschillende klassen is mede bepaald op basis van diverse branchestructuuronderzoeken. Op basis van de gemiddelde omzet in deze lagere omzetklassen kan vervolgens het gemiddelde KOR-voordeel bepaald worden¹.

¹ Voor de kappers geldt de volgende voorbeeldberekening. Van de ondernemers die van de KOR gebruik maken, vallen 4.158 ondernemers in de omzetklasse tot 10 000 euro. Zij hebben een gemiddelde omzet van € 8 000 en een KOR van € 480. Er vallen 3.762 ondernemers in de omzetklasse tot 20.000 euro en hebben een KOR van gemiddeld 900 bij een gemiddelde omzet van € 15.000. Er zijn 198 ondernemers in de klasse tot 30.000 euro met een gemiddelde KOR van € 1 300,-. Hieruit valt het totale beroep op de KOR te bepalen van € 5,6 miljoen

Tabel 1 aantal bedrijven in de lagere omzetklassen

	aantal bedrijven	aantal bedrijven zonder personeel	omzetklasse < € 10.000	omzetklasse € 10.000 tot € 30.000
kappers	16.900	9.900	4.158	3.960
schilders en stukadoors	15.085	10.540	2.635	3.689
kledingherstellers	653	516	157	287
schoenherstellers	630	300	38	38
fietsherstellers	2.630	552	79	132
totaal	35.898	21.808	7.066	8.106

Bron: Pantela/EIM

Branche-omzetten

De omzet van de *kappersbranche* is bepaald op basis van het meest recente 'kappersstructuuronderzoek' uit 2009 van het HBA en de meest recente cijfers over de omzetontwikkeling in de kappersbranche volgens het CBS. Uit het kappersstructuuronderzoek blijkt, dat 90% van de kappersomzet betrekking heeft op haarbehandeling in de salon. Het overige deel van de omzet heeft onder meer betrekking op verkoop van producten. Deze vallen gewoon onder het 19% BTW-tarief.

Op basis van CBS-gegevens valt de omzet van de *schilders en stukadoors* uit 2009 vast te stellen. Uit onderzoek van SEO in opdracht van FOSAG-NOA is gebleken welk deel van de omzet betrekking heeft op de schilders- en stukadoorsomzet voor woningen ouder dan 2 jaar. De gegevens over de omzetontwikkeling van het CBS duiden erop dat omzet van 2011 van schilders en stukadoors gelijk valt te stellen aan de omzet uit 2009¹.

De omzet van de *kledingherstellers* in 2011 is bepaald op basis van de uitkomsten van het structuuronderzoek 'kledingherstelbedrijven' van het HBA, zoals dat in 2007 door het HBA is gepubliceerd. Uit dit structuuronderzoek is gebleken dat 50% van de omzet direct betrekking heeft op kledingherstel of kledingverandering voor consumenten.

De omzet van de *schoenherstellers* in 2011 is bepaald op basis van de uitkomsten van het structuuronderzoek 'schoenherstellers' van het HBA, zoals dat in 2011 door het HBA is gepubliceerd. Uit dit structuuronderzoek is gebleken dat 60% van de omzet direct betrekking heeft op schoenherstel.

¹ Omzetontwikkeling t/m 2011 is bekend voor de afwerkingsbedrijven (S81433) bij het CBS. De schilders- en stukadoorsbedrijven maken deel uit van deze groep. De groei van het aantal bedrijven binnen de schilders- en stukadoorsbedrijven is iets hoger dan bij de resterende afwerkingsbedrijven het geval is. Dit duidt erop dat de omzetontwikkeling bij de schilders- en stukadoorsbedrijven iets gunstiger is geweest dan voor de overige afwerkingsbedrijven het geval is. Hiermee kan het omzetniveau van de schilders- en stukadoorsbranche voor 2011 ingeschat worden op het niveau van 2009.

De omzet van de *fietsherstellers* in 2011 is bepaald op basis van de uitkomsten van het structuuronderzoek 'fietsherstellersbedrijven' van het HBA, zoals dat in 2004 door het HBA is gepubliceerd. Op basis van CBS-gegevens kan bepaald worden dat sindsdien de omzet voor fietsherstellersbedrijven met circa 33% is gestegen. Uit dit structuuronderzoek is gebleken dat 10% van de omzet direct betrekking heeft op arbeid ten behoeve van reparatie van fietsen. Fietsherstellers halen hun omzet vooral uit de verkoop van fietsen.

4 Meeropbrengst van een BTW-verhoging voor Rijk

In dit hoofdstuk wordt voor de verschillende arbeidsintensieve sectoren bepaald wat de BTW-opbrengst is voor het Rijk bij een BTW-tarief van 19%, 8% en 6%. Tevens wordt ingegaan op de uitverdieneffecten¹ van een BTW-verhogingen. Uiteindelijk wordt het netto effect voor het Rijk gepresenteerd van een BTW-verhoging naar respectievelijk 8% en 19%.

4.1 BTW-opbrengsten

Op basis van de omzet die betrekking heeft op de arbeidsintensieve diensten is bepaald wat de BTW-afdracht is, zonder dat er rekening wordt gehouden met het KOR-voordeel. Dit is weergegeven in tabel 2.

In tabel 3 is voor de verschillende sectoren in de arbeidsintensieve diensten weergegeven wat het KOR-voordeel is. Hierbij is de uitsplitsing gemaakt voor de verschillende BTW-tarieven van respectievelijk 19%, 8% en 6%. Voor ondernemers in de omzetklasse tot en met € 10.000 valt het KOR-voordeel hoger uit bij een BTW-tarief van 8%. Hier staat tegenover dat er ook minder ondernemers in de hogere omzetcategorieën van het KOR-voordeel kunnen profiteren bij een hoger BTW-tarief. Per saldo neemt het KOR-voordeel bij 8% voor de kapperbranche gunstig uit. Bij een verhoging tot 19% valt dit per saldo de andere kant uit. Bij de schilders en stukadoors neemt het KOR-voordeel bij een verhoging naar het 8%-tarief al direct af. Dit komt doordat bij de schilders en stukadoors relatief minder ondernemers in de omzetcategorie tot € 10.000 zitten dan bij de kappersbranche het geval is.

Tenslotte is in tabel 4 de berekende BTW-opbrengst voor de verschillende arbeidsintensieve diensten bepaald, waarbij rekening is gehouden met het KOR-voordeel.

Tabel 4 laat zien dat een verhoging van het BTW-tarief voor de arbeidsintensieve diensten naar 8% resulteert in een opbrengst van € 186 miljoen. *Dit is een meeropbrengst voor het Rijk van € 49 miljoen ten opzichte van de huidige situatie.*

Een verhoging van de BTW naar 19% resulteert in een opbrengst van 461 miljoen euro. *Dit is een meeropbrengst voor het Rijk van € 324 miljoen ten opzichte van de huidige situatie.*

¹ Zo zal een verhoging van het belastingtarief leiden tot een hogere BTW-belastingopbrengst. Een verhoging van het belastingtarief leidt aan de andere kant tot een lagere consumptie en daarmee tot een lagere productie. Deze lagere productie kan leiden tot een hogere werkloosheid en daarmee tot hogere werkloosheidsuitkeringen. Dergelijke effecten noemt het CPB 'uitverdieneffecten'.

Tabel 2 Berekende BTW-opbrengst voor het Rijk voor de arbeidsintensieve diensten bij 19%, 8% en 6% BTW exclusief KOR-voordeel (bedragen in mln. €)

	omzet in 2011	omzet ar- beidsin- tensieve diensten	BTW- afdracht bij 19% BTW	BTW- afdracht bij 8% BTW	BTW- afdracht bij 6% BTW
kappers	1 139	1.025	195	82	62
schilders en stukadoors	4.795	1.203	228	96	72
kledingherstellers	34	17	3	1	1
schoenherstellers	94	56	11	4	3
fietsherstellers	1.679	168	32	13	10
totaal	7.741	2.469	469	198	148

Bron: Panteia/EIM

Tabel 3 Berekende KOR-voordeel bij 19%, 8% en 6% BTW (bedragen in mln. €)

	19% BTW	8% BTW	6% BTW
kappers	5,0	6,6	5,6
schilders en stukadoors	3,3	3,9	5,2
kledingherstellers	0,2	0,3	0,4
schoenherstellers	0,0	0,1	0,1
fietsherstellers	0,1	0,2	0,2
totaal	8,5	11,1	11,4

Bron: Panteia/EIM

Tabel 4 Berekende BTW-opbrengst voor het Rijk voor de arbeidsintensieve diensten bij 19%, 8% en 6% BTW inclusief KOR-voordeel (bedragen in mln. €)

	omzet in 2011	omzet ar- beidsin- tensieve diensten	BTW- afdracht bij 19% BTW	BTW- afdracht bij 8% BTW	BTW- afdracht bij 6% BTW
kappers	1.139	1.025	190	75	56
schilders en stukadoors	4 795	1.203	225	92	67
kledingherstellers	34	17	3	1	1
schoenherstellers	94	56	11	4	3
fietsherstellers	1.679	168	32	13	10
totaal	7.741	2.469	461	186	137
meeropbrengst Rijk bij 19% BTW			324		
meeropbrengst Rijk bij 8% BTW				49	

Bron: Panteia/EIM.

4.2 Uitverdieneffecten

De Nederlandse overheid, en daarmee het CPB, houdt er bij de bepaling van haar economisch beleid rekening mee dat belastingverhogingen of reducties van overheidsuitgaven gevolgen hebben voor de productie en bestedingen in Nederland. Zo zal een verhoging van het belastingtarief leiden tot een hogere belastingopbrengst. Een verhoging van het belastingtarief leidt aan de andere kant tot een lagere consumptie en daarmee tot een lagere productie. Deze lagere productie kan leiden tot een hogere werkloosheid en daarmee tot hogere werkloosheidsuitkeringen. Dergelijke effecten noemt het CPB 'uitverdieneffecten'. Als globale regel houdt het CPB aan dat een verhoging van 1 euro leidt tot een 'uitverdieneffect' van 40 eurocent¹. Gemiddeld komt het uitverdieneffect uit op 40%. Deze kan echter van maatregel tot maatregel verschillen. Zo zijn de uitverdieneffecten van reductie van het aantal ambtenaren belangrijk hoger dan 40%.

In deze paragraaf wordt een globale schatting gemaakt van de uitverdieneffecten van de arbeidsintensieve diensten, indien de BTW voor deze diensten omhoog zou gaan van 6% naar 8% en 19%.

Schilders en stukadoors

Door het SEO zijn in 2011 in een notitie de in- en uitverdieneffecten voor de schilders- en stukadoorsbranche bepaald². In deze notitie staat het effect van een verlaging van de BTW van 19% naar 6% centraal. De getallen uit deze notitie worden hier gehanteerd, om een schatting van de effecten van een verhoging van de BTW naar 19% te kunnen bepalen. Zo zal het aantal banen in de schilders- en stukadoorsbranche met 4.950 negatief beïnvloed worden. De getallen die in tabel 5 en 6 zijn opgenomen, zijn zoveel mogelijk gebaseerd op de zojuist genoemde SEO-notitie. Het betreft hier de getallen die betrekking hebben op de lagere inkomstenbelasting, de hogere werkloosheidsuitgaven en de lagere belasting op winstinkomen. Het BTW-bedrag dat betrekking heeft op de lagere BTW-opbrengst door een lagere vraag naar schildersdiensten heeft betrekking op een verhoging naar het BTW-tarief van 19%. In de betreffende notitie had het bedrag betrekking op een verlaging van het tarief naar 6%. Het totale uitverdieneffect kan op basis van SEO-gegevens ingeschat worden op € 151 miljoen. Dit bedrag is relatief hoog en hangt nauw samen met een hoge prijsgevoeligheid van schilders- en stukadoorsdiensten. Zo schakelen opdrachtgevers betrekkelijk gemakkelijk 'zwart' werkers in. Ook speelt een rol dat salarissen in de schilders- en stukadoorsbranche hoger zijn dan in de andere arbeidsintensieve branches³. Bovendien werken veel full-timers in deze branche. Verlies van werkgelegenheid heeft dan in de rekenopstelling relatief grote gevolgen voor verlies aan inkomstenbelasting en hogere werkloosheidskosten.

¹ Zie onder andere. CPB, *Keuzes in kaart 2011-2015. De hoofdlijnen van de verkiezingsprogramma's*.

² SEO, *Effecten Kabinetsbesluit 'Definitief laag btw-tarief voor arbeidsintensieve diensten' (zomer 2009) voor schilders- en stukadoorsectoren* September 2011.

³ Gemiddelde loonkosten in de schilders- en stukadoorsbranche kwam in 2009 volgens het CBS uit op € 54.600 per werknemers

kappers

Voor de kappersbranche zijn de uitverdieneffecten op een analoge wijze bepaald. Als uitgangspunt voor de berekening zijn de verwachte effecten genomen op de omzet en werkgelegenheid. Deze zijn in september 2011 door EIM bepaald¹. Zo zal de werkgelegenheid in de kappersbranche naar verwachting met 4.700 banen afnemen bij een BTW-verhoging naar 19%.

Bij een daling van de werkgelegenheid met 4.700 banen, zullen deze banen ook minder inkomstenbelasting betalen. Uitgegaan is van een gemiddelde loonkosten per werkende in de kappersbranche van ruim € 16.500². Analoog aan het SEO-onderzoek zijn vervolgens de hogere werkloosheidsuitkeringen bepaald.

Bij een hogere BTW, zal de vraag naar kappersdiensten afnemen. Verwacht wordt dat de kappersomzet met € 112 miljoen zal afnemen. Op basis van 19% BTW scheelt dit € 21 miljoen aan fiscale opbrengsten. Ten slotte zal ook de winst, en daarmee de winstbelasting, iets afnemen als gevolg van een lagere vraag naar kappersdiensten. In zijn totaliteit worden de uitverdieneffecten voor de kappersbranche op € 60 miljoen geschat.

Kleding-, schoen- en fietsherstellers

Voor de kleding-, schoen- en fietsherstellers zijn er in Nederland geen studies bekend, waarin de effecten beschreven staan van een BTW-verandering op de omzet en werkgelegenheid. Als ervan uitgegaan wordt dat de effecten vergelijkbaar zijn met die van de kappersbranche, dan zullen de uitverdieneffecten uitkomen op respectievelijk één, vier en tien miljoen euro voor respectievelijk de kleding-, schoen- en fietsherstellers.

¹ EIM, *Evaluatie effecten BTW verlaging in de kappersbranche*, September 2011.

² Bron: Gemiddelde loonkosten in 2009 op basis van CBS. Loonkosten is de som van bruto loon en de sociale lasten van de werkgever.

Tabel 5 Uitverdieneffecten voor de arbeidsintensieve sectoren gesaldeerd met de meeropbrengsten voor het Rijk van een BTW-verhoging naar 8% in mln. euro

	Schilder- kappers	Schilder- en stukadoors	Kleding- herstellers	Schoen- herstellers	Fiets- herstellers	totaal
Minder inkomstenbelasting door lager aantal werkenden	4	8	0,06	0,3	0,6	13
Hogere werkloosheidsuitgaven door groter aantal werklozen	2	4	0,03	0,2	0,3	6
Lagere BTW-opbrengst door lagere vraag	3	10	0,05	0,2	0,5	14
Lagere belasting over winstinkomen	1	1	0,02	0,0	0,2	2
Totaal uitverdieneffecten	9	23	0,15	0,6	1,5	35
Meeropbrengsten Rijk bij 8% BTW	21	24	0,31	1,1	3,4	49
Meeropbrengsten BTW gesaldeerd met uitverdieneffecten	12	1	0,15	0,5	1,8	15

Bron: Pantela/EIM, SEO.

Tabel 6 Uitverdieneffecten voor de arbeidsintensieve sectoren gesaldeerd met de meeropbrengsten voor het Rijk van een BTW-verhoging naar 19% in mln. euro

	Schilder- kappers	Schilder- en stukadoors	Kleding- herstellers	Schoen- herstellers	Fiets- herstellers	totaal
Minder inkomstenbelasting door lager aantal werkenden	23	55	0,4	2	4	84
Hogere werkloosheidsuitgaven door groter aantal werklozen	10	24	0,2	1	2	37
Lagere BTW-opbrengst door lagere vraag	21	66	0,3	1	3	93
Lagere belasting over winstinkomen	5	6	0,1	0	1	12
Totaal uitverdieneffecten	60	151	1,0	4	10	225
Meeropbrengsten Rijk bij 19% BTW	134	158	2,0	7	22	324
Meeropbrengsten BTW gesaldeerd met uitverdieneffecten	74	5	1,0	3	12	99

Bron: Pantela/EIM, SEO

4.3 Conclusie

Voor vier van de vijf sectoren worden de uitverdieneffecten op circa 45% ingeschat. Dit is iets hoger dan het CPB schat voor besparingsmaatregelen. De prijsgevoeligheid van consumenten voor arbeidsintensieve diensten lijkt hierbij een belangrijke rol te spelen. Zo kunnen consumenten prijsverhogingen deels ontwijken, door de diensten zelf uit te voeren of door deze binnen de vrienden- en kennissenkring te laten uitvoeren. Voor kleding- en schoenherstel geldt dat consumenten relatief eenvoudig van reparatie kunnen afzien en de keuze voor goedkope nieuwe artikelen kunnen maken. De prijsgevoeligheid in met name de schilders- en stukadoorsbranche lijkt groot te zijn. Voor de arbeidsintensieve diensten als geheel, worden de totale uitverdieneffecten geschat op € 35 miljoen bij een BTW-verhoging naar 8% en op € 225 miljoen bij een verhoging naar 19%. Uiteindelijk komt het netto effect van het Rijk bij 8% BTW uit op € 15 miljoen. Bij 19% BTW komt het totale netto effect van het Rijk uit op € 99 miljoen.

Notitie

seo economisch onderzoek
economic research

nr.	w2011pr	onderwerp	Update effecten laag btw-tarief
d d	september 2011	aan	FOSAG
		van	Peter Risseeuw, Renza Dosker

Effecten Kabinetsbesluit 'Definitief laag btw-tarief voor arbeidsintensieve diensten' (zomer 2009) voor schilder- en stukadoorsectoren

Achtergrond

Het Economisch Instituut voor de Bouw publiceerde in 2005 een onderzoek naar de gevolgen van de invoering van het lage btw-tarief voor onderhoudswerk (schilderen en stukadoeren) aan woningen ouder dan vijftien jaar.¹ De conclusie luidde dat de kosten en baten van de maatregel voor de overheid *grasso modo* met elkaar in evenwicht waren.

Per 2009 is de regeling verruimd. Thans is het verlaagde btw-tarief van toepassing op onderhoudswerk aan woningen ouder dan twee jaar. Deze notitie presenteert een actualisering van de becijfering van het EIB, om de impact van de verruiming van de maatregel te tonen. Die impact komt via drie trajecten tot stand:

- het bereik van de maatregel wordt groter, doordat ook onderhoudswerk aan woningen tussen drie en vijftien jaar oud onder het lage tarief vallen;
- naarmate de tijd vordert vallen er vanzelf meer bestaande woningen aan het criterium 'ouder dan twee jaar',
- de woningvoorraad neemt toe, zodat de vraag naar schilderswerkzaamheden stijgt, evenals het grote doel-zelf-circuit en de inschakeling van zwartwerkers

Op verzoek van FOSAG hebben wij een actualisering gemaakt van een analyse uit 2005 van het EIB. Voor de vergelijkbaarheid is de EIB-systematiek één op één overgenomen, behoudens een aantal kleine correcties. De methode van becijfering is daarmee die van het EIB, niet van SEO Economisch Onderzoek.

Conclusie

De berekening wijst uit dat het lage btw-tarief voor arbeidsintensieve diensten heeft gezorgd voor circa 4.950 extra banen in en direct aanpalend aan de schildersbranche, en voor 2.125 minder mensen die een beroep doen op een ww-uitkering. Het negatieve saldo voor de staatskas bedraagt volgens deze berekening 5,2 miljoen euro. Aantallen en bedragen zijn op jaarbasis.

Behoudens mogelijke structurele veranderingen in consumentengedrag², mag worden verondersteld dat een verhoging van het lage tarief tot 19 procent, de effecten in termen van werkgelegenheid, baten en lasten in een vergelijkbare orde van grootte ongedaan zal maken.

¹ J. Schellevis, *Kosten en baten van het verlaagde BTW-tarief op onderhoudswerk aan woningen*, Amsterdam. EIB, 2005

² Te denken valt aan huishoudens die dankzij het lage tarief kennis gemaakt hebben met de kwaliteit van de professionele schilder, en nu klant van de schilder blijven

Berekeningen

De verschillende effecten worden stapsgewijs in kaart gebracht:

1 Recapitulatie van de bevindingen van EIB 2005 (laag tarief woningen 15+, gebaseerd op de woningvoorraad in 2003).

2 Emulatie van de impact als ook in 2003 de leeftijdsgrens voor woningen al op twee jaar gesteld was

Zodoende komt het netto effect van de verruiming van de maatregel in beeld

3. Doorrekening van stap 2 naar de woningvoorraad anno 2009, voor de vergelijkbaarheid teruggerekend naar het prijsniveau van 2003

Zodoende komt het effect van de groei van de woningvoorraad op de effectiviteit van de maatregel in beeld

Doel is de impact te benoemen van het overbrengen van schilderwerk aan woningen van het hoge naar het lage tarief. We presenteren per scenario de belangrijkste uitgangspunten, en als effecten de extra werkgelegenheid en de financiële gevolgen voor de overheid, in de vorm van het verschil tussen een situatie met een laag btw-tarief en een situatie met een hoog btw-tarief.

Stap 1a: Bevindingen EIB 2005

EIB heeft in 2005 de gevolgen becijferd in een kosten-baten-opstelling. EIB presenteert de volgende uitgangspunten en uitkomsten:

Tabel 1 Uitgangspunten en resultaten EIB 2005

uitgangspunten	waarde 2003	toelichting
productiewaarde schilderwerk (excl. btw, prijzen 2003)	€ 960 miljoen	
productiewaarde schilderwerk aan woningen ouder dan 15 jaar (excl. btw, prijzen 2003)	€ 787 miljoen	82 procent van de woningvoorraad
• waarvan uit bestaande vraag	€ 581 miljoen	
• waarvan uit extra vraag door btw-verlaging	€ 205 miljoen	
extra werkgelegenheid	2 900 banen	
• waarvan bij schildersbedrijven	2 500 banen	omzet / netto productiviteit
• 'uitstralingseffecten'	400 banen	vustregel 1/6 van aantal schilders
minder ww-uitkeringsgerechtigden (middenscenario)	1 250 individuen	50% van de extra schilder-fte's
financiële effecten overheid	verschil tussen situatie met laag en hoog tarief	
extra inkomstenbelasting werknemers	+ € 31 miljoen	30% x loonsom x 2 900
besparing op uitkeringen (middenscenario)	+ € 14 miljoen	ww-rechten o.b.v. minimumloon
extra btw vanwege extra vraag	+ € 17 miljoen	6% x extra productiewaarde
extra vennootschapsbelasting / inkomstenbelasting schildersbedrijven	+ € 5 miljoen	34,5% vpb, naar boven afgerond, ivm hoger ib-percentages
gederfde btw wegens lager tarief bestaande vraag	- € 65 miljoen	(19% - 6%) maal bestaande vraag
diverse p.m. posten	+/- p.m.	
totaal saldo (middenscenario)	+ 2 € miljoen	
<p>NB Het middenscenario gaat er van uit dat de helft van het aantal extra schildersbanen terugkomt in minder werklozen. In twee alternatieve scenario's is gerekend met een absorptie van 33 resp. 67 procent in plaats van 50 procent. Over andere parameters is door het EIB niet gevarieerd. Deze scenario's leiden tot besparingen op uitkeringen van € 7 miljoen, resp. € 22 miljoen, in plaats van € 14 miljoen, en een totaal saldo van - € 5 miljoen resp. + € 10 miljoen in plaats van + € 2 miljoen.</p>		

Stap 1b: Correcties op bevindingen EIB 2005.

SEO heeft becijferingen van EIB op consistentie getoetst met de in het zelfde rapport gegeven toelichting. Voor de post 'extra btw vanwege extra vraag' is het EIB uitgegaan van een verkeerd basisbedrag. Daardoor wordt deze post met 4,7 miljoen euro overschat. Wij hebben de berekeningen van EIB overgedaan op basis van dezelfde aannames als EIB, maar met enkele correcties, waaronder de btw-calculatie. Het totaalsaldo verschuift daardoor van licht positief naar licht negatief.

Tabel 2   **Uitgangspunten en gecorrigeerde resultaten van EIB 2005**

uitgangspunten	waarde 2003	berekend
productiewaarde schilderwerk (excl. btw, prijzen 2003)	€ 960 miljoen	
productiewaarde schilderwerk aan woningen ouder dan 15 jaar (excl. btw, prijzen 2003)	€ 787 miljoen	82 procent van de woningvoorraad
• waarvan uit bestaande vraag	€ 581 miljoen	
• waarvan uit extra vraag door btw-verlaging	€ 205 miljoen	
extra werkgelegenheid	2.900 banen	
• waarvan bij schildersbedrijven	2.500 banen	omzet / netto productiviteit
• 'uitstralingseffecten'	400 banen	vuistregel 1/6 van aantal schilders
minder ww-uitkeringsgerechtigden (middenscenario)	1.250 individuen	50% van de extra schilder-fie's
financiële effecten overheid	verschil tussen situatie met laag en hoog tarief	
extra inkomstenbelasting werknemers	+ € 32,2 miljoen	30% x loonsom x 2.900
besparing op uitkeringen (middenscenario)	+ € 14,0 miljoen	ww-rechten o b v minimumloon
extra btw vanwege extra vraag	+ € 12,3 miljoen	6% x extra productiewaarde
extra vennootschapsbelasting / inkomstenbelasting schildersbedrijven	+ € 3,7 miljoen	34,5% vpb, naar boven afgerond, ivm hoger ib-percentages
gederfde btw wegens lager tarief bestaande vraag	- € 65,4 miljoen	(19% - 6%) maal bestaande vraag
diverse p.m. posten	+/- p.m.	
totaal saldo (middenscenario)	- 3,1 € miljoen	
<p>NB Het middenscenario gaat er van uit dat de helft van het aantal extra schildersbanen terugkomt in minder werklozen in twee alternatieve scenario's is gerekend met een absorptie van 33 resp. 67 procent in plaats van 50 procent. Deze scenario's leiden tot besparingen op uitkeringen van € 9,2 miljoen, resp. 18,8 miljoen, in plaats van € 14 miljoen, en een totaal saldo van - € 7,9 miljoen resp. + € 1,6 miljoen in plaats van - € 3,1 miljoen.</p>		

Stap 2: Herberekening op basis van groter bereik maatregel, situatie 2003

Inmiddels is, in een Kabinetsbesluit in de zomer van 2009, de btw-maatregel verruimd, en vallen woningen ouder dan twee jaar, in plaats van ouder dan vijftien jaar, onder het lage btw-regime. Op basis van de woningbouwcijfers betekent dat, dat circa 98 procent van de woningvoorraad onder het lage btw-regime valt. Tabel 3 toont hoe de impact van deze verruiming in 2003 geweest zou zijn.

Er is sprake van een extra banengroei van 650 fte's, waarvan 550 direct (bij schildersbedrijven) en 100 indirect. Het totaalsaldo valt 2,3 miljoen euro meer in de min uit dan onder de oorspronkelijke regeling.

Tabel 3 Uitgangspunten en resultaten verruimd bereik 2003 (analoog aan Stap 1b)

uitgangspunten	waarde 2003	berekend
productiewaarde schilderwerk (excl btw, prijzen 2003)	€ 1 006 miljoen	
productiewaarde schilderwerk aan woningen ouder dan 2 jaar (excl btw, prijzen 2003)	€ 833 miljoen	98 procent van de woningvoorraad
• waarvan uit bestaande vraag	€ 628 miljoen	
• waarvan uit extra vraag door btw-verlaging	€ 251 miljoen	
extra werkgelegenheid	3 550 banen	
• waarvan bij schildersbedrijven	3 050 banen	omzet / netto productiviteit
• 'uitstralingseffecten'	500 banen	vuistregel 1/6 van aantal schilders
minder ww-uitkeringsgerechtigden (middenscenario)	1 525 individuen	50% van de extra schilder-fte's
financiële effecten overheld	verschil tussen situatie met laag en hoog tarief	
extra inkomstenbelasting werknemers	+ € 39,4 miljoen	30% × loonsom × 2 900
besparing op uitkeringen (middenscenario)	+ € 17,1 miljoen	ww-rechten o b v minimumloon
extra btw vanwege extra vraag	+ € 15,1 miljoen	6% × extra productiewaarde
extra vennootschapsbelasting / inkomstenbelasting schildersbedrijven	+ € 4,6 miljoen	34,5% vpb, naar boven afgerond, ivm hoger ib-percentages
gederfde btw wegens lager tarief bestaande vraag	- € 81,6 miljoen	(19% - 6%) maal bestaande vraag
diverse p.m. posten	+/- p.m.	
totaal saldo (middenscenario)	- 5,4 € miljoen	

Stap 3: Herberekening op basis van groter bereik maatregel, situatie 2009 in prijzen van 2003

Tussen 2003 en 2009 is de woningvoorraad in Nederland met vijf procent gegroeid. Doordat corporaties woningen verkopen is de koopwoningvoorraad zelfs met 14,8 procent gegroeid, en de huurwoningvoorraad met zes procent geslonken.³

De groei van de woningvoorraad heeft invloed op de totale vraag naar schilderswerkzaamheden. De diverse onderliggende positieve en negatieve bedragen nemen sterk toe, maar voor de netto financiële impact van de btw-maatregel heeft deze groei niet veel gevolgen. Het totaalsaldo voor 2009 (met een min van 5,4 miljoen euro) verschilt in deze systematiek nauwelijks van het totaalsaldo in 2003 (-5,2 miljoen euro).

Door de combinatie van een groei van de woningvoorraad en de btw-maatregel is er sprake van 4.250 directe en 700 indirecte extra banen. Dat zijn er 1.750 (direct) en 300 (indirect) bovenop de 2.500 (indirect) en 400 (indirect) in de uitgangssituatie van 2003 (Stap 1b).

Ruim de helft (56 procent) van de *extra* toename van het aantal banen is toe te schrijven aan de groei van de woningvoorraad, en het gegeven dat uiteindelijk alle woningen de leeftijdsgrens van 15 jaar overschrijden 44 procent (765 banen) van de *extra* banengroei is te danken aan de verruiming in de leeftijdsgrens van de maatregel. Deze extra groei is gerealiseerd tegen nauwelijks meerkosten.

Tabel 4. Uitgangspunten en resultaten verruimd bereik (analoog aan Stap 2)

uitgangspunten	waarde 2003	berekend
productiewaarde schilderwerk (excl. btw, prijzen 2003)	€ 1 228 miljoen	
productiewaarde schilderwerk aan woningen ouder dan 2 jaar (excl. btw, prijzen 2003)	€ 1,203 miljoen	98 procent van de woningvoorraad
• waarvan uit bestaande vraag	€ 854 miljoen	
• waarvan uit extra vraag door btw-verlaging	€ 349 miljoen	
extra werkgelegenheid	4 950 banen	
• waarvan bij schildersbedrijven	4 250 banen	omzet / netto productiviteit
• 'uitstralingseffecten'	700 banen	vuistregel 1/6 van aantal schilders
minder ww-uitkeringsgerechtigden (middenscenario)	2 125 individuen	50% van de extra schilder-fle's
financiële effecten overheid	verschil tussen situatie met laag en hoog tarief	
extra inkomstenbelasting werknemers	+ € 54,9 miljoen	30% x loonsom x 2 900
besparing op uitkeringen (middenscenario)	+ € 23,8 miljoen	ww-rechten o b v minimumloon
extra btw vanwege extra vraag	+ € 20,9 miljoen	6% x extra productiewaarde
extra vennootschapsbelasting / inkomstenbelasting schildersbedrijven	+ € 6,3 miljoen	34,5% vpb, naar boven afgerond, ivm hoger lb-percentage
gederde btw wegens lager tarief bestaande vraag	- € 111,1 miljoen	(19% - 6%) maal bestaande vraag
diverse p.m. posten	+/- p.m.	
totaal saldo (middenscenario)	- 5,2 € miljoen	

³ De cijfers over het koop- en huursegment zijn ramingen. Het CBS classificeert ongeveer drie procent van de voorraad als 'eigendomsstatus onbekend'.

Aanleiding onderzoek

In zijn Fiscale Agenda geeft staatssecretaris Weekers van Financiën aan serieus te studeren op de optie om het lage btw-tarief van 6% op zogenaamde arbeidsintensieve diensten af te schaffen. Dat verlaagde tarief is onder meer van toepassing in de fietswerkplaats. Aanleiding voor BOVAG om consumenten de vraag voor te leggen hoe zij zouden reageren op een prijsverhoging als gevolg van zo'n eventuele btw-stijging van 6 naar 19%.

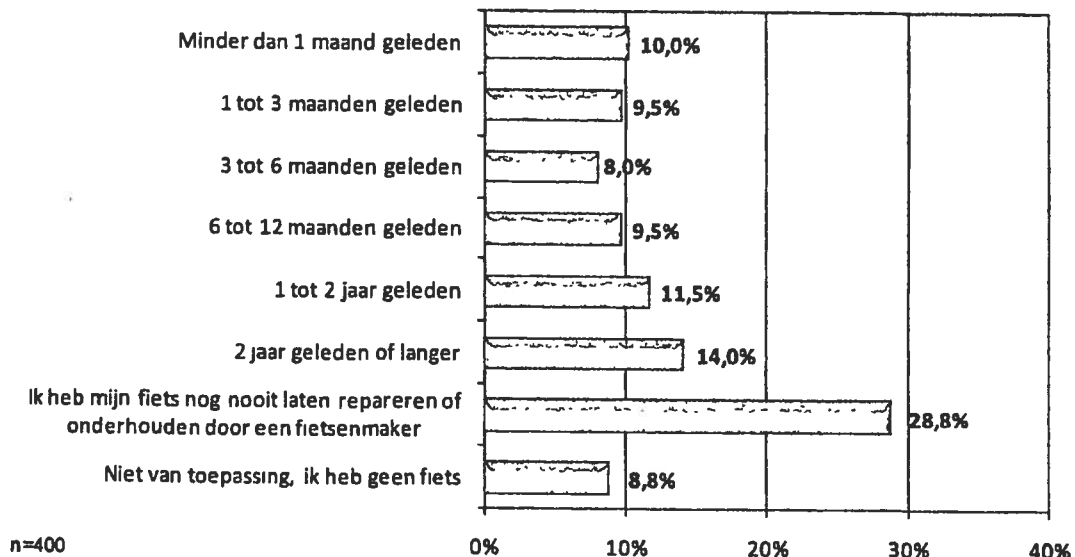
Opzet onderzoek

BOVAG legt maandelijks 400 Nederlanders vragen voor op gebied van mobiliteit. Deze respondenten worden gerekruteerd uit het 140.000 leden tellende consumentenpanel van onderzoeksbureau Multiscope. In de maand juni 2011 is dit gebeurd met de volgende onderwerpen:

- Ervaring over bezoek aan fietsbedrijven voor onderhoud en reparatie, en
- De invloed van verandering van het btw-tarief op het bezoek van consumenten aan hun fietsbedrijf.

Met een steekproefomvang van n=400 is een representatief beeld van de Nederlandse bevolking (ruim 16,6 min) gegarandeerd. Daarbij geldt een betrouwbaarheidsniveau van 95%, een nauwkeurigheid van 5%¹, alsmede een spreiding van 50%². Voor subgroepen in dit onderzoek met lagere steekproefomvang (resp. n=148 en n=250) geldt een nauwkeurigheid van respectievelijk 8 en 6%.

Figuur 1: Wanneer heeft u voor het laatst uw fiets (of die van een gezinslid) naar een professionele fietsenmaker (vakhandel) gebracht voor een reparatie of onderhoudsbeurt?

Van alle Nederlanders (dus ook degenen die geen fiets bezitten) ging bijna de helft (48,5%) in de afgelopen twee jaar naar de fietsenmaker. Voor 37% is dat zelfs minder dan een jaar geleden.

¹ De nauwkeurigheid geeft aan welke marge men toelaat. Voor veel opinieonderzoeken is een marge van 5% acceptabel. Wanneer 35% van de respondenten 'ja' antwoordt dan ligt het werkelijke % in de populatie tussen 30% en 40%

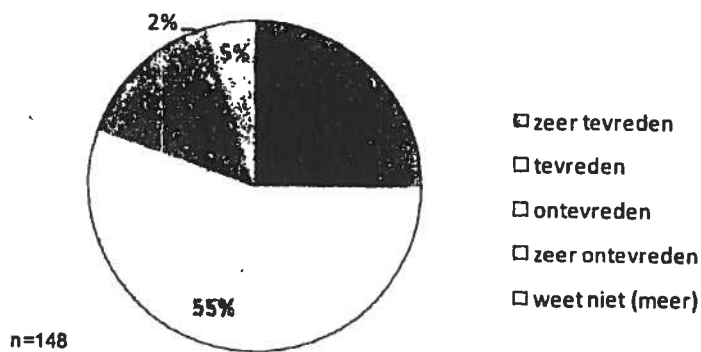
² Met een dergelijke spreiding wordt rekening gehouden met maximaal uiteenlopende antwoorden door de respondenten, waardoor de benodigde steekproefgrootte maximaal wordt berekend

15-03-2012 10:00:00

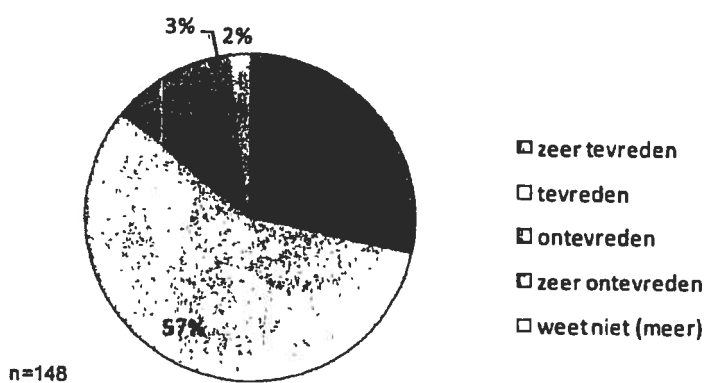
Figuur 2a en 2b: Indien u terugdenkt aan de laatste onderhoudsbeurt of reparatie die u aan een fiets heeft laten uitvoeren door een professionele fietsmaker, hoe tevreden was u toen over... (*)

(*)Deze vraag is alleen gesteld aan consumenten die minder dan een jaar geleden een onderhoudsbeurt en/of reparatie hebben laten uitvoeren

De kosten aan arbeidsloon voor de uitgevoerde reparatie/onderhoudsbeurt

De totale kosten van de uitgevoerde reparatie/onderhoudsbeurt

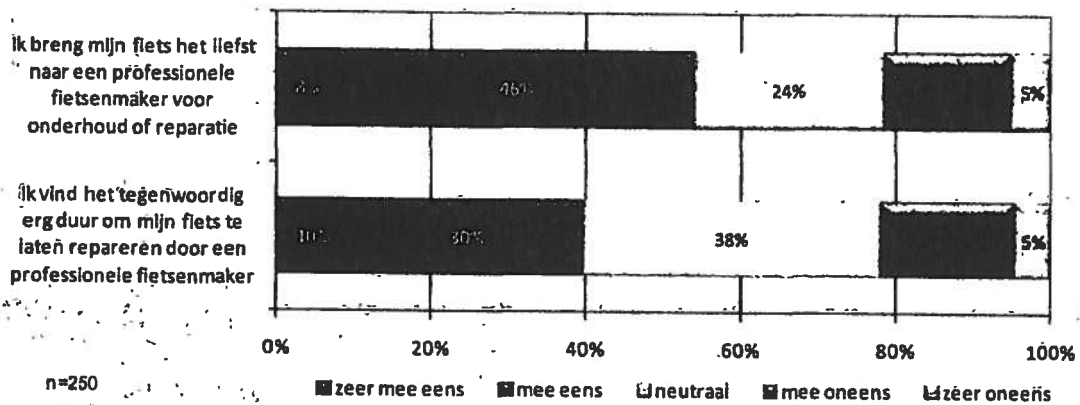

De huidige situatie is (zie figuren 2a en 2b) dat een ruime meerderheid van 80% of hoger van de Nederlandse consumenten tevreden is over het gerekende arbeidsloon en de totale kosten bij uitvoering van reparatie of onderhoudsbeurt voor hun fiets(en).

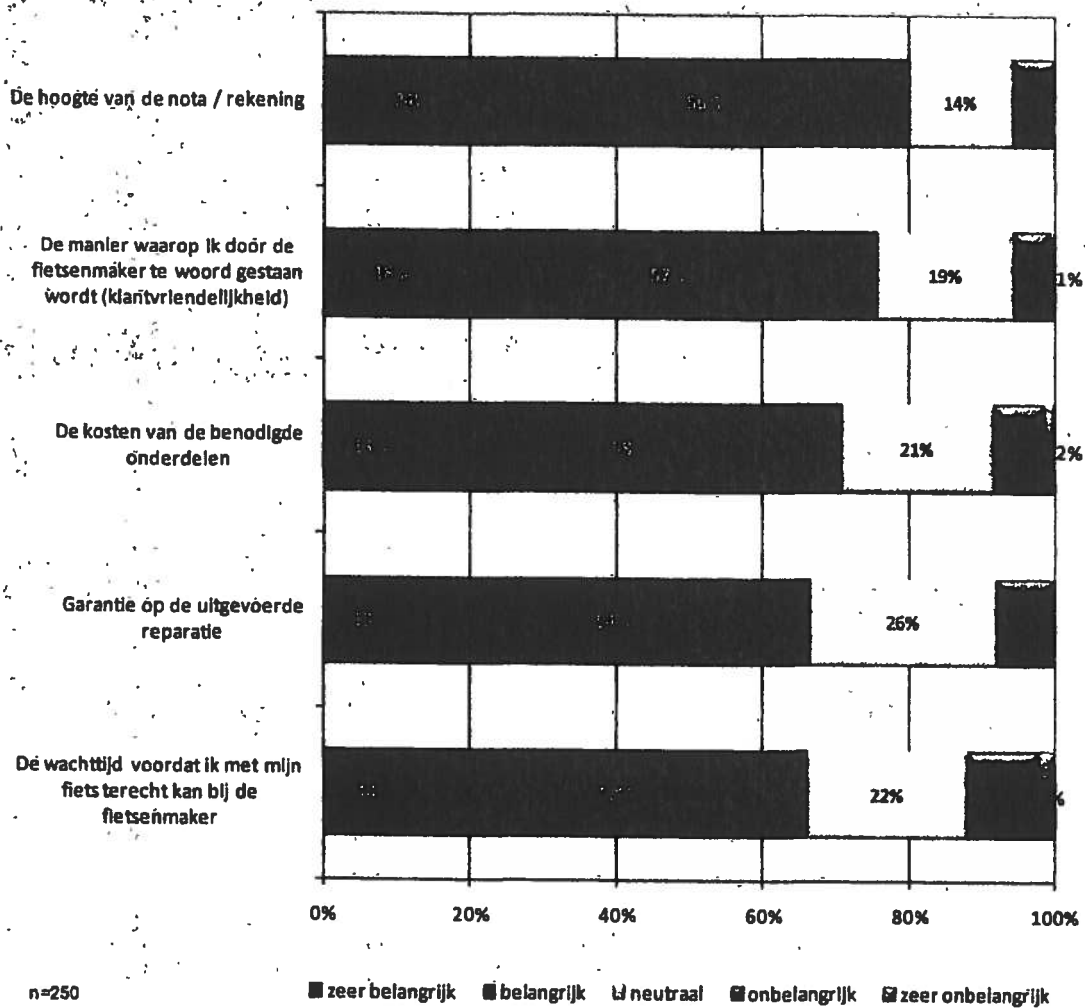
Kijkend naar voorgelegde stellingen in figuur 3 (zie volgende bladzijde): De professionele fietsmaker is tevens bij een meerderheid (54%) uitgesproken in het vizier als hét adres voor onderhoud en reparatie, terwijl een kwart zich daar niet expliciet over uitlaat (24% neutraal). Slechts een vijfde (21%) van de Nederlanders heeft geen voorkeur voor de professionele fietsmaker, waaronder natuurlijk de vele hobbyisten die liever zelf sleutelen of personen die uit financiële overwegingen hiervan (moeten) afzien.

De 'hoogte van de nota' (zie figuur 4 op de volgende bladzijde, top-vijf) is voor een grote meerderheid (80%) de meest bepalende factor om wel of niet te kiezen voor de fietsmaker. Als deze te hoog is heeft dat dus direct gevolgen voor het bezoek aan de fietsmaker, ondanks andere zaken waarop de fietsmaker zich ook positief onderscheidt naar de klant.

Figuur 3: In hoeverre bent u het eens met de onderstaande stellingen?

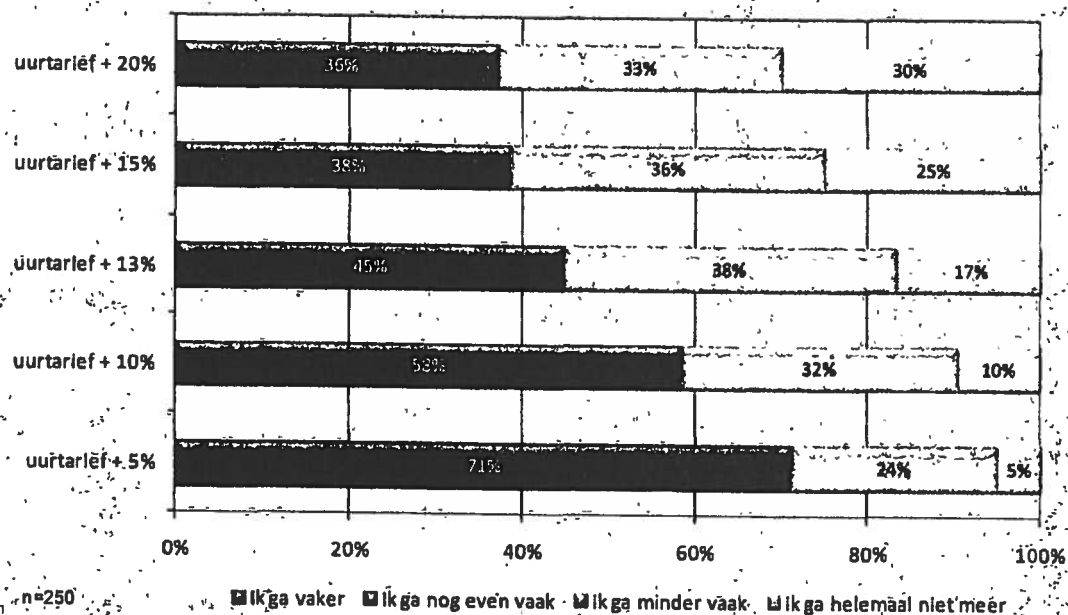

Figuur 4: De top-vijf belangrijkste zaken om wel of niet te kiezen voor een professionele fietsmaker

Figuur en tabel 5: Stel dat de professionele fietsmaker waar u doorgaans uw fiets brengt zijn uurtarief (inclusief btw) voor onderhoud en reparatie verandert. In hoeverre beïnvloedt dit uw keuze om uw fiets door deze fietsmaker te laten repareren?

Verhoging uurtarief (incl. btw)	Voorbeeld uurtarief incl. btw (basis = € 50,00 excl. btw)*	Hoogte btw-tarief	Aandeel consumenten dat <i>minder vaak</i> of <i>niet meer</i> naar de professionele fietsmaker zal gaan
0%	€ 53,00	6,0%	n.v.t.
+5%	€ 55,65	11,3%	28,8%
+10%	€ 58,30	16,6%	41,6%
+13%	€ 59,89	19,8%	55,2%
+15%	€ 60,95	21,9%	61,2%
+20%	€ 63,60	27,2%	62,8%

*Richting consumenten is niet met dit voorbeeld gewerkt. Dit is een fictief bedrag dat alleen wordt gebruikt om mee te rekenen.

Prijsgevoeligheid consument

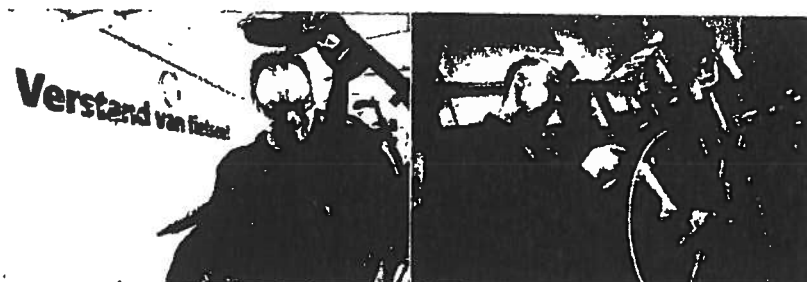
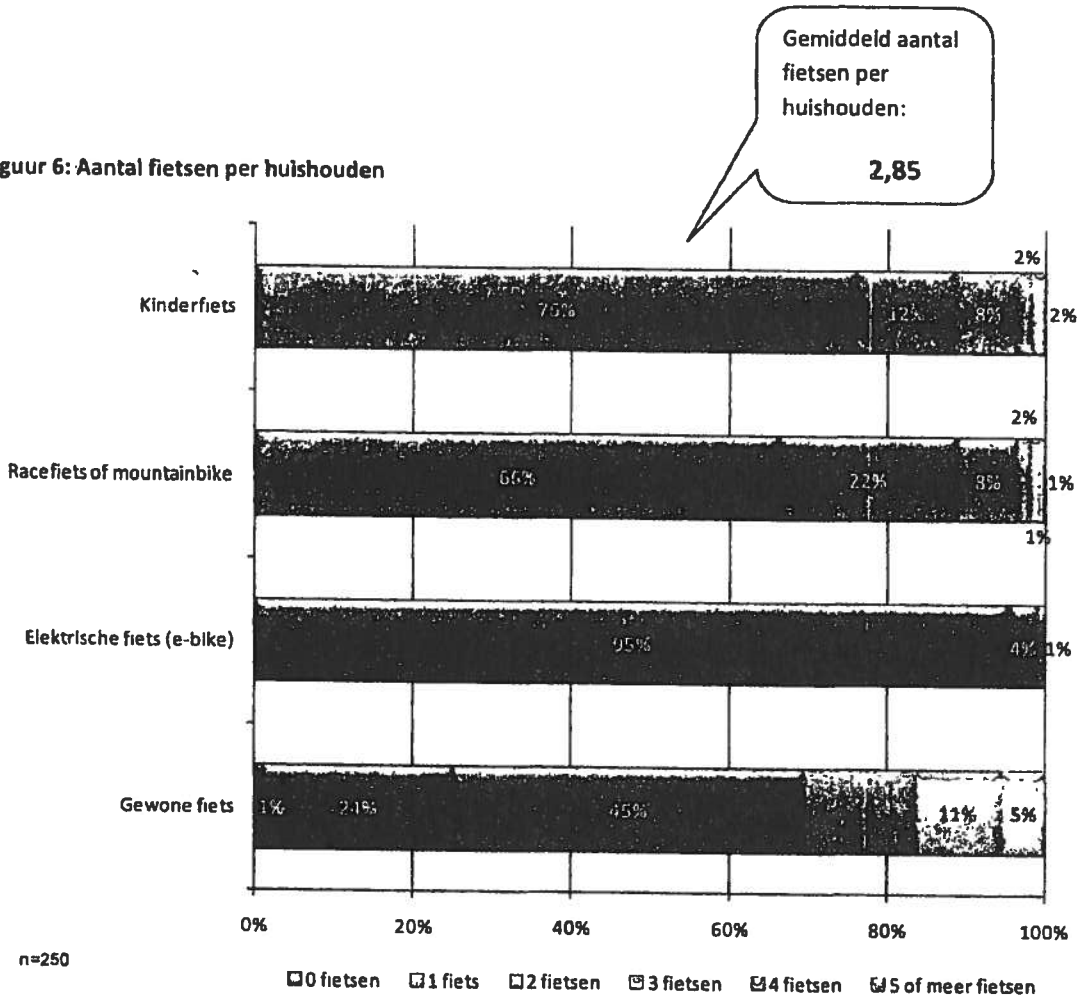
Met de vraag aan consumenten wat zij doen als ze geconfronteerd worden met veranderingen in uurtarief, zoals weergegeven in figuur 5, én daaruit afgeleide tabel, komt een duidelijk beeld naar voren:

Als de consument, ten opzichte van de huidige situatie (uurtarief inclusief 6% btw) geconfronteerd wordt met verhogingen in het uurtarief richting 13% (als gevolg van verhoging van btw naar effectief ruim 19%; zie tabel), dan neemt de bereidheid om naar de fietsmaker te gaan significant af: 55,2% van de klanten blijft dan weg doordat ze aangeven 'minder vaak' (38%) of 'helemaal niet meer' (17%) de fietsmaker te bezoeken voor hun onderhoud of reparatie.

Marktomvang

De invloed daarvan op de omzet van de fietsmakers is groot. Nederland kent (per 1 januari 2011, bron CBS) 7,5 miljoen huishoudens. Elk huishouden heeft gemiddeld 2,85 fietsen in bezit (zie figuur 6) waarbij het in meerderheid om gewone gebruiksfietsen gaat. In totaal zijn er dus 21,3 miljoen fietsen in Nederland. Hoewel niet elke fiets met dezelfde regelmaat voor onderhoud of reparatie bij de fietsmaker wordt aangeboden, is het wel aannemelijk dat een aanzienlijk deel van de circa 21,3 miljoen fietsen in Nederland niet meer of minder vaak door de Nederlandse consument bij de professionele fietsmaker aangeboden wordt bij een *hoger* btw-tarief dan het huidige van 6% voor arbeidsintensieve diensten.

Figuur 6: Aantal fietsen per huishouden

EIM
onderdeel van Panteia

Effecten van de BTW-verlaging op de werkgelegenheid in de kappersbranche

**Klaas Bangma
Dick Snel
Niek Timmermans
Jos de Jonge**

Zoetermeer, september 2011

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Koninklijke Algemene Nederlandse Kap-
persorganisatie (ANKO)

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM bv. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM bv. EIM bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM bv. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM bv. EIM bv does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	9
2	Eerdere onderzoeken	11
2.1	Modelmatig onderzoek EIM vanaf 1998	11
2.2	Ex post evaluatie RvB	12
2.3	Contra-expertise CPB	12
2.4	Ex post evaluatie EIM 2008 en 2010	13
3	Data- en modelbeschrijving	15
3.1	Gebruikte bronnen	15
3.2	Ontwikkeling werkgelegenheid	15
3.3	Ontwikkeling omzet, volume en prijs	16
4	Werkgelegenheidseffecten BTW-verlaging	21
5	Effecten van een BTW-verhoging op de werkgelegenheid in de kappersbranche	25
5.1	Arbeidsmarkt kappersbranche in 2010	25
5.2	Werkgelegenheidseffecten van een BTW-verhoging	26

Samenvatting

Aanleiding

In april 2011 heeft staatssecretaris Weekers namens het kabinet de Fiscale agenda naar de Tweede Kamer gestuurd. Deze agenda bevat een toekomstvisie over het belastingstelsel op de lange termijn. In een van de onderdelen wordt de wenselijkheid van verschuiving van directe naar indirecte belastingen aangegeven. De belastingen op arbeid zouden omlaag moeten en de belasting op consumptie - BTW - omhoog. Daarnaast geeft de staatssecretaris aan de bestaande verschillende BTW-tarieven te willen harmoniseren tot een uniform tarief. Dit laatste betekent in de praktijk dat de diensten die belast zijn met het lage BTW tarief van 6% flink hoger belast zullen worden. Dit kan belangrijke gevolgen hebben voor de arbeidsintensieve branches die nu 6% BTW berekenen over hun diensten, waaronder de kappersbranche. Voor de Koninklijke Algemene Nederlandse Kappersorganisatie (ANKO) - de brancheorganisatie voor kappers in Nederland - is dit aanleiding om een rapport door EIM te laten opstellen dat ingaat op de effecten van een verandering van het BTW-tarief op de kappersbranche. Twee vragen staan hierbij centraal:

- 1) wat zijn de werkgelegenheidseffecten van de BTW-verlaging in de kappersbranche geweest in de periode 2000 tot en met 2010?
- 2) wat zijn de werkgelegenheidsgevolgen van een eventuele BTW-verhoging in de toekomst?

Kenmerken van de kappersbranche

De kappersbranche maakt deel uit van de Nederlandse ambachtseconomie. De branche telt ruim 20.500 geregistreerde vestigingen en biedt werkgelegenheid aan circa 43.000 werkenden. De branche biedt met name werkgelegenheidskansen voor vrouwen, parttimers en herintreders. Van de werkenden in de branche is 90% vrouw. Van de kapperondernemers is ruim driekwart vrouw. Veel werkenden in de branche hebben een lage basisopleiding. Ze oefenen een vak uit met een sterk creatief karakter. De kappersbranche investeert veel in scholing van medewerkers. De kennis en vaardigheden die nodig zijn om het kappersvak te kunnen uitoefenen wordt veelal opgedaan via een beroepsbegeleidende leerweg, waarbij een kappersopleiding gecombineerd wordt met een aantal dagen werken.

Achtergrond BTW-verlaging 2000

Met ingang van 1 januari 2000 zijn kappersdiensten onder het lage BTW-tarief gebracht. Dit gebeurde in het kader van een door Nederland en de Raad van de Europese Unie geïnitieerd experiment om meer werkgelegenheid te creëren. Naast kappersdiensten waren in Nederland nog vier andere (groepen van) niet-grensoverschrijdende arbeidsintensieve diensten in het experiment betrokken: schilders, fietsherstellers, kledingherstellers en schoenmakers. Het experiment is in enkele stappen verlengd tot 2009. Vanaf maart 2009 heeft de BTW-verlaging op deze diensten zowel in Europese als in Nederlandse wetgeving een definitief karakter gekregen.

BTW-verlaging in 2000 leidde tot meer werkgelegenheid

In dit rapport wordt een verklarend model gepresenteerd voor de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. Dit model volgt volledig het theoretisch kader zoals dat in 2002 door het CPB is gebruikt bij haar toenmalige evaluatie van de BTW-verlaging in de kappersbranche. Het model bestaat uit twee vergelijkingen. In de eerste vergelijking wordt de omzetontwikkeling verklaard. In de tweede vergelijking wordt de werkgelegenheidsontwikkeling uit de omzetontwikkeling verklaard. Uit de berekeningen bleek dat de omzet significant toenam als gevolg van de BTW-verlaging. De werkgelegenheid nam, eveneens significant, toe. Hierbij is gebleken dat de werkgelegenheidsontwikkeling enigszins vertraagd reageert op de omzetontwikkeling. De omzetsijging die het gevolg was van de BTW-verlaging, leidde in het eerste jaar slechts tot een beperkte toename van het aantal banen (iets meer dan 1.100 extra banen) in de kappersbranche. Vooral in het tweede jaar (2001, 2.100 banen) en het derde jaar (2002, 2.100 werknemers), is er een gunstig effect op de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. In totaal wordt het effect geschat op 5.400 banen. Dit is in de periode 2000 – 2010 een extra groei van de werkgelegenheid van ruim 15%.

BTW verhoging leidt tot afname werkgelegenheid

Met behulp van het hiervoor genoemde verklarende model is eveneens gekeken naar de effecten van een eventuele BTW-verhoging in de toekomst. Een BTW-verhoging op kappersdiensten zal de omzetontwikkeling geleidelijk neerwaarts doen ontwikkelen. Zoals ook bij de BTW-verlaging van 2000 zal de werkgelegenheidsontwikkeling hier vertraagd op reageren. Geconcludeerd wordt dat bij een BTW-verhoging naar het algemene tarief, het aantal banen uiteindelijk met ruim 4.700 zal afnemen.

Het genoemde verklarende model laat tevens zien dat de omzet- en werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche sterk bepaald wordt door de ontwikkeling van de particuliere consumptie. Op basis van de huidige economische scenario's, valt te verwachten dat de particuliere bestedingen in de komende jaren onder druk blijven staan. Voor de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche is dit een ongunstige ontwikkeling.

Samenvatting en conclusies

In de Fiscale agenda van staatssecretaris Weekers komt de wens aan de orde directe belastingen te verlagen en indirecte belastingen – zoals BTW – te verhogen. Daarnaast wordt overwogen de huidige verschillende tarieven binnen de BTW te harmoniseren tot een uniform tarief. Dit laatste heeft gevolgen voor alle diensten die onder het lage BTW-tarief verricht worden, waaronder - vanaf 2000 - kappersdiensten. Het lage BTW-tarief is destijds voor deze diensten ingevoerd om de werkgelegenheid in die sectoren te stimuleren. EIM heeft onderzocht welke werkgelegenheidseffecten de BTW-verlaging in 2000 tot en met 2010 voor de kappersbranche heeft gehad. Het onderzoek is binnen het theoretisch kader van het CPB verricht. In het onderzoek staan twee vragen centraal:

- 1) wat zijn de werkgelegenheidseffecten van de BTW-verlaging geweest voor de periode 2000 – 2010?
- 2) wat zullen de werkgelegenheidseffecten zijn van een mogelijke verhoging van het BTW-tarief voor deze diensten in de toekomst?

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Uit het onderzoek blijkt dat er als gevolg van de BTW-verlaging 5.400 extra banen bij zijn gekomen. Indien de BTW op kappersdiensten weer wordt verhoogd zal het aantal banen met 4.700 afnemen.

1 Inleiding

De kappersbranche telt ruim 20.500 geregistreerde vestigingen (die deel uitmaken van 18.500 bedrijven). De branche biedt werkgelegenheid aan circa 43.000 werkenden (25.000 werknemers). Het aantal bedrijven met personeel bedraagt ruim 6.100. De branche wordt gekenmerkt door een groot aantal zelfstandigen zonder personeel (ZZP). Naar schatting zijn er ruim 15.000 ZZP-ers in de kappersbranche. Dit aantal neemt nog altijd flink toe.

In kappersbranche zijn veel vrouwen werkzaam (bijna 90%). Van de kapperondernemers is ruim driekwart vrouw. De meerderheid van alle werkzame personen werkt op parttimebasis, 32 uur of minder per week (56%).

De gemiddelde omzet van de bedrijven zonder personeel bedroeg in 2008 nog geen 20.000 euro. Bij de bedrijven met personeel ligt dit met gemiddeld 140.000 euro aanzienlijk hoger.

De omzet komt voornamelijk voor rekening van haarverzorging. De verkoop van kappersproducten maakt, met een aandeel van circa 8%, maar een beperkt deel uit van de totale omzet.

In april 2011 heeft staatssecretaris Weekers namens het kabinet de Fiscale agenda naar de Tweede kamer gestuurd. Deze agenda bevat een toekomstvisie over het belastingstelsel op de lange termijn. In een van de onderdelen wordt de wenselijkheid van verschuiving van directe naar indirecte belastingen aangegeven. De belastingen op arbeid zouden omlaag moeten en de belasting op consumptie – BTW – omhoog. Daarnaast geeft de staatssecretaris aan de thans bestaande verschillende BTW-tarieven te willen harmoniseren tot een uniform tarief. Dit laatste betekent in de praktijk dat de diensten die belast zijn met het lage BTW tarief van 6% flink hoger belast zullen worden. Dit kan belangrijke gevolgen hebben voor de arbeidsintensieve branches die thans 6% BTW kunnen rekenen voor hun diensten, waaronder de kappersbranche. Dit onderzoek richt zich op de effecten van een mogelijke verandering van het BTW-tarief op de kappersbranche. Twee vragen staan hierbij centraal:

- 1) wat zijn de werkgelegenheidseffecten van de BTW-verlaging in 2000 in de kappersbranche geweest in de periode tot en met 2010?
- 2) wat zijn de werkgelegenheidsgevolgen van een eventuele BTW-verhoging in de toekomst?

Het hoofddoel van de verlaging van de BTW voor kappersdiensten in 2000 was het vergroten van de werkgelegenheid in de kappersbranche. Voorliggend onderzoek toont aan dat de werkgelegenheid inderdaad positief beïnvloed is door de BTW-verlaging. Door de BTW-verlaging zijn de prijzen op een blijvend lager niveau gekomen. Dit heeft geleid tot een structurele toename van de vraag naar kappersdiensten. Dit heeft na verloop van tijd vervolgens geresulteerd in een toename van de werkgelegenheid. Met name heeft dit werkgelegenheidskansen geboden voor lager opgeleiden, minder kansrijken op de arbeidsmarkt en atypischen (vrouwen, parttimers en herintreders).

In het rapport is een reeks met werkgelegenheidscijfers van 1996 tot en met 2010 opgenomen. Dit is mede gebaseerd op de gegevens uit het rapport 'Arbeidsmarkt en Beroepsopleidingen Uiterlijke Verzorging 2009/2010' en het rapport 'Kerncijfers Ambacht' en het rapport 'Arbeidsmarktdynamiek in de am-

bachtssector'. Er is hierbij gebruik gemaakt van het Syntrus Achmea-bestand. EIM heeft de beschikking over het meest actuele bestand. De gegevens die betrekking hebben op omzet-, volume- en prijsontwikkeling zijn tot en met 2010 geactualiseerd op basis van CBS-materiaal.

Tevens wordt ingegaan op de verwachte arbeidsmarktontwikkeling na 2010 in de kappersbranche en de mogelijke effecten van een BTW-verhoging op deze ontwikkeling. Hierbij worden drie scenario's behandeld. Allereerst zal gekeken worden naar de ontwikkelingen zonder ingrijpen in het huidige lage BTW-tarief. Ten tweede zal een scenario geschetst worden met een berekening van de gevolgen van een BTW-verhoging naar 19% in de kappersbranche. Ook wordt een scenario beschreven van een BTW-verhoging naar 8%. De scenario's kunnen bepaald worden met behulp van het verklarend model voor de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. Het verklarend model is beschreven in hoofdstuk 4 van dit rapport.

Bij het uitwerken van de verschillende scenario's speelt de geheel eigen dynamiek van de kappersbranche (korte gemiddelde verblijfsduur werknemers, hoge uitval tijdens opleiding, veel trainingsmomenten en het samen op werkvloer staan van werkgever en werknemer) en de specifieke samenstelling van de werknenden (lage opleiding, relatief jong, parttimers, veel vrouwen, minder kansrijke ed.) een belangrijke rol. Instroom en uitstroom komen specifiek aan de orde. Voor het bepalen van de uitgangssituatie wordt gebruik gemaakt van het rapport 'Arbeidsmarkt en Beroepsopleidingen Uiterlijke Verzorging'¹

¹ Arbeidsmarkt en Beroepsopleidingen Uiterlijke Verzorging, Research voor Beleid, oktober 2009.

2 Eerdere onderzoeken

Er zijn diverse onderzoeken uitgevoerd voor het bepalen van de effecten van de BTW-verlaging. Daarbij zijn vooral de onderzoeken die zijn uitgevoerd door EIM, RvB en het CPB van belang. In deze paragraaf wordt een kort overzicht gegeven van aanpak en resultaten. Deze zijn van belang om het voorliggende onderzoek goed in de context te kunnen plaatsen.

2.1 Modelmatig onderzoek EIM vanaf 1998

EIM heeft in opdracht van het Ministerie van Financien ex ante (op voorhand) onderzoek verricht naar de te verwachten effecten van een BTW-verlaging in enkele arbeidsintensieve diensten¹. In opdracht van de ANKO heeft EIM later diverse vergelijkbare onderzoeken verricht, specifiek gericht op de kappersbranche².

De gedachte achter de uitgevoerde modelberekeningen is eenvoudig: een BTW-verandering leidt tot een verandering in de prijs die kappersbedrijven aan consumenten berekenen. Prijsveranderingen leiden vervolgens tot veranderingen in de vraag (omzet excl. BTW), waarbij de omvang van deze verandering wordt bepaald door de hoogte van de prijselasticiteit van de vraag.

De veranderingen in de vraag leiden op hun beurt weer tot veranderingen in de werkgelegenheid, waarbij de omvang van dit effect afhangt van de hoogte van de elasticiteit van de werkgelegenheid. De veranderingen in de omzet (excl. BTW) en (eventueel) in de winstmarge van kappersbedrijven hebben ten slotte weer invloed op de BTW-afdracht vanuit de kappersbranche, waarbij natuurlijk ook de verandering van het BTW-tarief zelf een rol speelt

Uit deze analyse in 2002 komt naar voren dat bij volledige doorberekening van de BTW-verhoging (ofwel: het beëindigen van de verlaging naar 6%) aan de klant een afname van de werkgelegenheid met 2.800 tot 3.700 fte's³ zou volgen. Dit komt neer op een afname van respectievelijk bijna 8% en ruim 10%. Bij gedeeltelijke doorberekening (50%) van de BTW-verhoging aan de klant wordt een afname van de werkgelegenheid met 1.400 tot 1.800 fte's voorzien, wat neerkomt op een daling van 4% tot 5%.

In 2002 heeft EIM in opdracht van de ANKO een aantal casestudies uitgevoerd naar de effecten van de BTW-verlaging op individuele kappersbedrijven. Geconcludeerd is dat het aantal zwartwerkers in de branche is afgenomen als gevolg van de introductie van het lage BTW-tarief. Tevens is geconcludeerd dat het grootste deel van de BTW-verlaging is doorgegeven aan de consument. Tot slot kwam uit de casestudies naar voren dat de arbeidsmarkt voor kappers in 2000

¹ 'De werkgelegenheidseffecten van een BTW-verlaging op arbeidsintensieve diensten', EIM, 1998.

² 'BTW-verlaging in de kappersbranche; Effecten op prijzen, omzet en werkgelegenheid', EIM, augustus 2002 en 'Beëindiging BTW-experiment; Gevolgen voor de werkgelegenheid in de kappersbranche', EIM, juni 2003.

³ fte's. full-time-equivalenten. Dit is het aantal banen omgerekend naar full-time arbeidscontracten.

relatief krap was. Het aannemen van nieuw personeel werd mede vertraagd door de beperkte beschikbaarheid van geschikt personeel¹.

2.2 Ex post evaluatie RvB

In 2002 heeft Research voor Beleid (RvB) een onderzoek uitgevoerd naar de werkgelegenheidseffecten van de BTW-verlaging op arbeidsintensieve diensten. Onder arbeidsintensieve diensten vallen naast de kappers ook fietsherstellers, kledingherstellers, schilders, schoenmakers, oppassers en medewerkers in de thuiszorg.

Uit de onderzoeksresultaten concludeert RvB dat de BTW-verlaging geen statistisch aantoonbaar effect heeft gehad op de werkgelegenheid in de kappersbranche². RvB concludeert daarmee overigens niet dat er geen effecten hebben plaatsgevonden. Met name het gebrekkige datamateriaal en het ontbreken van een voldoende lange historische reeks, maakte het in 2002 niet mogelijk om statistische significante effecten voor de werkgelegenheid aan te tonen.

Deze onderzoeksresultaten zorgden voor veel kritieken van vakbonden, werkgeversorganisaties, Tweede Kamerleden en MKB-Nederland. Het onderzoek van RvB werd gevolgd door een contra-expertise van het Centraal Plan Bureau³. Een belangrijke conclusie van het CPB is onder meer dat een langere historische reeks van werkgelegenheidsgegevens noodzakelijk is om een effect op de werkgelegenheid te kunnen aantonen.

2.3 Contra-expertise CPB

In de contra-expertise van het CPB wordt geconcludeerd dat er aanwijzingen zijn dat de werkgelegenheid positief is beïnvloed door de BTW-verlaging; aan deze conclusie ligt vooral de gangbare economische theorie ten grondslag. Het feitelijk meten van werkgelegenheidseffecten (zoals uitgevoerd door RvB) op de korte termijn is echter erg gecompliceerd. Hiervoor is een langere historische werkgelegenheidsreeks noodzakelijk.

Het CPB redeneert dat bij een toegenomen vraag een onderneming in de kappersbranche de extra vraag in eerste instantie zal proberen op te vangen met het zittende personeel (labour hoarding). Pas wanneer de extra vraag structureel blijkt te zijn, zal een onderneming extra medewerkers in dienst nemen. Verder zal niet de volledige BTW-verlaging in de consumentenprijs doorberekend worden. Het is aannemelijk dat een deel van het lagere BTW-tarief resulteert in een hogere winstmarge van de ondernemers c.q. rendementsverbetering. Deze hogere winstmarges kunnen nieuwe ondernemers aantrekken en via deze indirecte manier ook positief bijdragen aan de werkgelegenheid.

¹ Kranenburg, A , P J.M Vroonhof (2002), Het BTW-tarief in de kappersbranche, EIM.

² Wolders, M (2002) Monitor effecten BTW-verlaging arbeidsintensieve diensten, RvB

³ CPB (2003), Contra-expertise effecten BTW-verlaging arbeidsintensieve diensten.

2.4 Ex post evaluatie EIM 2008 en 2010

In 2008 heeft EIM een evaluatie uitgevoerd naar de effecten van de BTW-verlaging op de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche¹. Vanaf dat moment is de vereiste langere historische werkgelegenheidsreeks beschikbaar. De werkgelegenheidsreeks is gebaseerd op een gegevensbestand van Syntrus Achmea waar zowel de pensioenen als de afdrachten voor het Opleiding en ontwikkelingsfonds (O&O-fonds) zijn ondergebracht.

Met dit rapport en methodiek van het CPB als basis, heeft EIM een verklarend model opgesteld. Het rapport laat een positief werkgelegenheidseffect zien als gevolg van de verlaging van de BTW in 2000.

Voorliggend rapport is een actualisatie van het rapport uit 2008. Er is ook nu weer gebruik gemaakt van het Syntrus Achmea-bestand. Hiermee is een werkgelegenheidsreeks opgesteld die loopt tot en met 2010.

¹ Bangma, K.L. en P.H.H. Vroonhof (2008), Evaluatie effecten BTW-verlaging op de kappersbranche, EIM

3 Data- en modelbeschrijving

3.1 Gebruikte bronnen

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van diverse bronnen. Voor de gegevens van de werknemers in deze branche is gebruik gemaakt van de gegevens van Syntrus Achmea, waar zowel de pensioenen als de afdrachten voor het O&O-fonds¹ zijn ondergebracht. Het bestand heeft betrekking op de jaren 1996 tot en met 2010 en bevat onder meer de volgende gegevens:

- ☐ Individuele bedrijven;
- ☐ per werknemer per bedrijf het startmoment van deelname aan de pensioenregeling;
- ☐ per werknemer per bedrijf het uitstroommoment van deelname aan de pensioenregeling.

Op basis van dit bestand kan een betrouwbare werkgelegenheidsreeks gemaakt worden van het aantal werknemers voor de genoemde jaren².

Alle bedrijven die werkzaam zijn als kappersbedrijf zijn verplicht ingeschreven bij de Afdeling Registratie en Heffingen van het Hoofdbedrijfschap Ambachten en Hoofdbedrijfschap Detailhandel (Afdeling R&H). Hierdoor beschikt de Afdeling R&H over een betrouwbaar bestand met het aantal kappersbedrijven.³ Er is een jaarreeks beschikbaar vanaf 1-1-1996 tot en met 1-1-2011. Op basis van bovengenoemd pensioenbestand is het aantal bedrijven met werknemers bekend. Het verschil in aantallen bedrijven tussen beide bestanden is het aantal bedrijven zonder werknemers. Op basis van een gemiddelde bedrijfsgrootte is vervolgens het aantal zelfstandigen te bepalen. Verder is er een onderscheid gemaakt tussen de ondernemingen met personeel en de ondernemingen zonder personeel. De eerste groep is via Syntrus Achmea ook bekend. De tweede groep, de ZZP'ers, is uitsluitend via de bestanden van het HBA te detecteren.

De gebruikte bronnen hebben niet in de eerste plaats tot doel om beleidsmatige inzichten te voeden. De databestanden zijn primair opgezet voor administratieve doeleinden. Om deze reden zijn de gegevens bewerkt zodat ze toepasbaar zijn voor beleidsonderzoek.

3.2 Ontwikkeling werkgelegenheid

De totale werkgelegenheid in de kappersbranche is een optelsom van het aantal personen in loondienst en het aantal ondernemers (ZZP'ers en ondernemers met

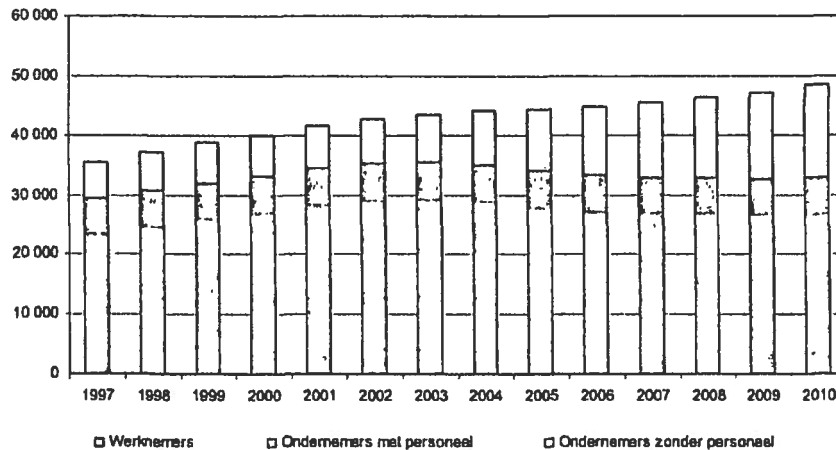
¹ Opleiding en Ontwikkelfonds.

² Het CBS houdt de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche niet bij. Ook alternatieve bronnen, zoals een werkgelegenheidsbepaling via het bestand van de Afdeling R&H leiden tot minder betrouwbare uitkomsten.

³ De ervaring van EIM met dit bestand leert dat het bestand betrouwbaar is voor het niveau en de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de kappersbranche. Het bestand kent ook een grootteklasse-indeling. Deze indeling geeft indicatief aan wat de werkgelegenheidsindeling naar grootteklasse is.

personeel). Het zijn gegevens op persoonsniveau. In figuur 1 is de werkgelegenheid van de kappersbranche weergegeven over de periode 1997-2010.

Figuur 1 Totale werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche, 1997-2010

Bron: EIM.

De totale werkgelegenheid (in personen) in de kappersbranche heeft zich de afgelopen 15 jaar sterk ontwikkeld. Het aantal werkzame personen is gestaag gestegen van 38.000 in 1997 tot ruim 42.000 in 2003. Vanaf dat moment is het aantal werknemers licht gedaald naar 26.200 eind 2010. Het aantal ZZP-bedrijven en de werkgelegenheid die daarmee gemoeid is, is gestegen; tot 2002 eerst nog vrij langzaam (van 6.000 naar 7.500) om daarna sterk te groeien tot 15.700 ZZP-bedrijven eind 2010. Het aantal kappersondernemers met personeel staat nu op ruim 6.100 en is al 4 jaar redelijk stabiel met een verschil van hooguit enkele tientallen.

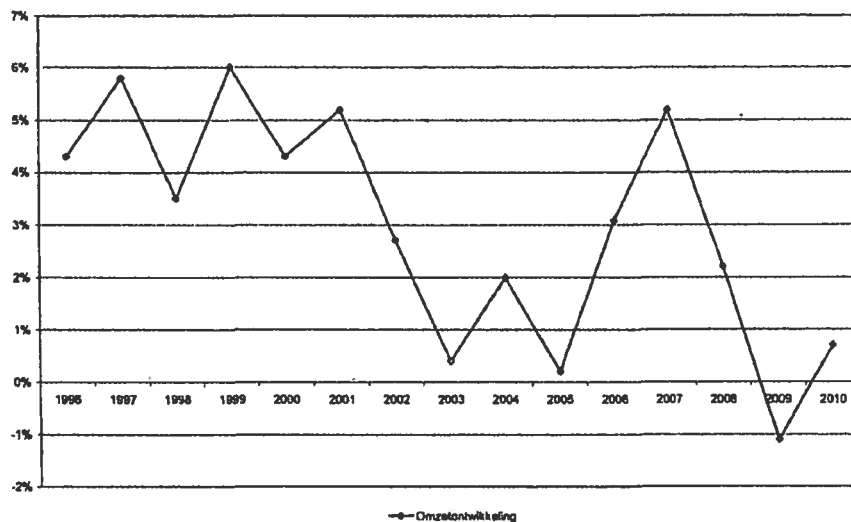
In de totale werkgelegenheid vormen de werknemers de grootste groep. De groep werknemers neemt tot en met 2003 toe, om vervolgens licht af te nemen. De groep ondernemers zonder personeel (ZZP'ers) is vanaf 2002 juist fors toegenomen. Een verklaring voor deze verschuiving is dat steeds meer werknemers voor zichzelf beginnen als ZZP'er. Zo hebben de veranderingen in de vestigingswet per 1 januari 2004, gunstig uitgewerkt voor de groei van het aantal zelfstandigen. Ook de BTW-verlaging is een stimulans geweest voor met name een sterke stijging van het aantal vrouwelijke (deeltijd)ondernemers in de kappersbranche.

3.3 Ontwikkeling omzet, volume en prijs

Consumentenbestedingen aan verzorgingsproducten en kappersdiensten zijn sterk conjunctuurafhankelijk. Er is een nauwe relatie tussen de bestedingen in de kappersbranche en de ontwikkeling van de particuliere consumptie. In figuur 2 is af te lezen dat de omzet tot en met 2001 jaarlijks met ongeveer 5% is toegenomen.

men. In deze periode steeg ook de particuliere consumptie sterk. In de periode 2003-2005 neemt de omzet in de kappersbranche slechts beperkt toe. De conjunctuur loopt terug en consumenten letten sterker op hun uitgaven. Vanaf 2004 trekt de economie in Nederland weer aan en dat is ook met enige vertraging terug te zien in de omzet van de kappersbranche. In 2009, de economische crisis is al goed voelbaar, neemt de omzet in de branche zelfs daadwerkelijk af. Ook in 2010 staan de particuliere bestedingen nog onder druk en is de omzetgroei in de kappersbranche nog uiterst bescheiden.

Figuur 2 Omzetontwikkeling kappersbranche in procenten (inclusief BTW), 1996-2010

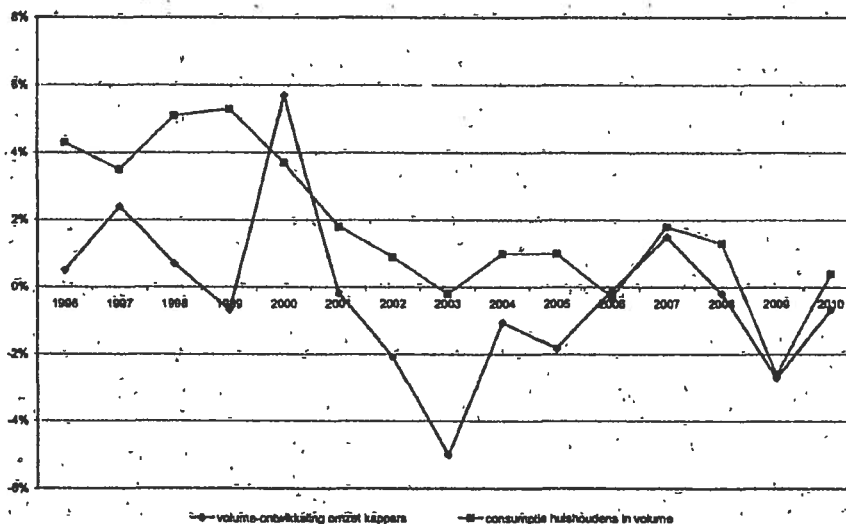

Bron: EIM, o.b.v. CBS.

De omzet in de kappersbranche is opgebouwd uit een prijs- en een volumecomponent. In figuur 3 is de ontwikkeling van het volume in de kappersbranche weergegeven.

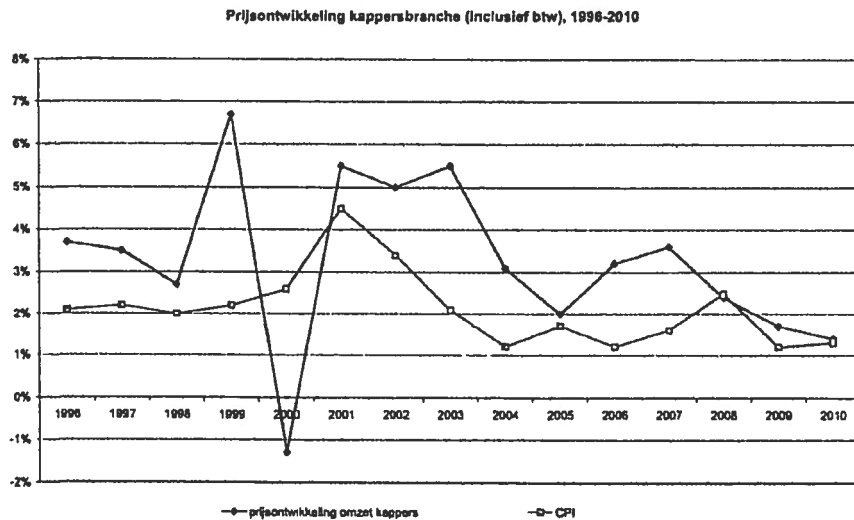
Figuur 3 Volumeontwikkeling kappersbranche, 1996-2010

Bron: EIM, o.b.v. CBS.

In figuur 3 is duidelijk af te lezen dat de consumptieve bestedingen zijn gedaald in de periode 1999-2003, een periode met een lage conjunctuur. Het is opvallend te noemen dat juist het volume in de kappersbranche in 2000, midden in de conjuncturele dip, is toegenomen met bijna 6 procent. Zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, speelt het verlaagde BTW-tarief daar een belangrijke rol in. Vanaf 2006 neemt het volume in de branche weer toe na enkele mindere jaren. In 2008 en 2009 neemt het volume in de kappersbranche sterk af als gevolg van de kredietcrisis, waardoor de consument gaat besparen op het kappersbezoek. In 2010 lijkt de markt zich te stabiliseren, maar ten opzichte van het jaar er voor neemt het volume alsnog af met 0,7%.

Figuur 4 Prijsontwikkeling kappersbranche (inclusief BTW), 1996-2007

Bron: EIM, o.b.v. CBS.

De prijsontwikkeling in de kappersbranche is weergegeven in figuur 4. In de kappersbranche stijgen de prijzen gemiddeld sneller dan de inflatie (CPI). Het verschil tussen CPI en de prijsontwikkeling in de kappersbranche wordt de relatieve prijsontwikkeling genoemd. Een relatief sterke stijging van de prijzen in vergelijking met de inflatie is gebruikelijk voor sectoren waar arbeid de voornaamste productiefactor is. Uit figuur 4 blijkt dat de relatieve prijsontwikkeling uitkomt op gemiddeld één procent per jaar. In de jaren 1998, 2001 (Invoeringsjaar euro) en 2005 is de relatieve prijsontwikkeling duidelijk beneden het gemiddelde. In 1999, 2003, 2006 en 2007 is de relatieve prijsontwikkeling juist aanmerkelijk hoger, vooral als gevolg van een forse stijging van de arbeidskosten. Alleen in 2000 is de prijsontwikkeling in de kappersbranche gunstiger dan de inflatie¹. Een belangrijke verklaring is het lage BTW-tarief. In zowel 2008 als in 2010 was de ontwikkeling van de prijzen in de kappersbranche ongeveer gelijk aan de inflatie.

¹ Op grond van de kostenontwikkeling in de kappersbranche en de ontwikkeling van de prijzen in de jaren 1999 en 2001, zou een prijsontwikkeling van circa 6% verwacht mogen worden. Het verschil tussen 6% en de feitelijke prijsdaling van 1,5% is het deel van de BTW-verlaging dat doorgegeven is aan de consument. Dit deel komt neer op ongeveer 70%. Het overige deel van de BTW-verlaging (circa 3,5%) is aangewend voor verbetering van de winstmarge in de kappersbranche.

4 Werkgelegenheidseffecten BTW-verlaging

Methode:

Er is een verklarend model opgesteld voor de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. Hierbij wordt de werkgelegenheidsontwikkeling uit de volumeontwikkeling van de omzet bepaald. De omzet wordt bepaald uit de ontwikkeling van de particuliere consumptie en de relatieve prijsontwikkeling. Hierbij is de relatieve prijsontwikkeling gelijk aan het verschil tussen de inflatie en de prijsontwikkeling in de kappersbranche. Tevens is de BTW-verlaging als verklarende variabele (zgn. dummyvariabele) in het model genomen. Om het model te schatten is onder andere gebruik gemaakt van een werkgelegenheidsreeks van 1996 tot en met 2010.

Het model laat zien dat de ontwikkeling van het aantal banen¹ in de kappersbranche in de periode 1996-2010 voor een zeer groot deel verklaard wordt door de ontwikkeling van de particuliere consumptie, de relatieve prijsontwikkeling en de BTW-verlaging in 2000. De mate van verklaring wordt statistisch aangeduid met een R^2 . De R^2 van het model is 0,89. Het structurele effect op de werkgelegenheid van de BTW-verlaging in 2000 wordt geschat op 5.400 banen.

Uitgebreidere beschrijving van het verklarend model

Er is een verklarend model opgesteld voor de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. Het model bestaat uit twee vergelijkingen. In de eerste vergelijking wordt de omzetontwikkeling verklaard. In de tweede vergelijking wordt de ontwikkeling van het aantal banen uit de omzetontwikkeling verklaard. Daarbij is gebruik gemaakt van zogenaamde dummyvariabelen.

In het model is alleen de werkgelegenheidsontwikkeling van het aantal banen opgenomen. Het aantal ZZP-ers is niet bij het aantal banen geteld. De ontwikkeling van het aantal ZZP-ers wordt door andere factoren beïnvloed dan de ontwikkeling van het aantal banen, zoals verbetering van het imago van ondernemers, algemene marktomstandigheden en verandering in wet- en regelgeving. De BTW-verlaging is ook een stimulans geweest voor met name een sterke stijging van het aantal vrouwelijke (deeltijd)ondernemers in de kappersbranche. Door de BTW-verlaging is het fiscale voordeel van zwartwerken voor een belangrijk deel weg gevallen, waardoor veel zwartwerkende kappers ervoor gekozen hebben om hun werkzaamheden wit uit te voeren. Bovendien is de gemiddeld behaalde omzet van een ZZP-ers aanzienlijk lager dan de gemiddeld behaalde omzet per reguliere kappersbaan².

Om een zo goed mogelijk model op te stellen van de ontwikkeling van het aantal banen in de kappersbranche, is een groot aantal potentiële verklarende variabelen onder de loep genomen. Uiteindelijk bleken de ontwikkeling van de particuliere

¹ Aantal banen in de kappersbranche is de som van het aantal werknemers en het aantal ondernemers met werknemers in dienst. Het aantal ZZP-ers is niet meegerekend in het aantal banen.

² Zie onder andere *Structuuronderzoek Kappersbranche 2009*.

re consumptie en de relatieve prijsontwikkeling te leiden tot het beste verklarende model. Hierbij is de relatieve prijsontwikkeling bepaald als het verschil tussen de algemene inflatie (exclusief BTW) en de prijsontwikkeling in de kappersbranche (exclusief BTW). In de volgende twee tabellen zijn de beide modelvergelijkingen weergegeven.

Tabel 1 Vergelijking één met de omzetontwikkeling (%) als de te verklaren variabele

<i>verklarende variabele</i>	<i>coefficient</i>	<i>t-waarde</i>
Particuliere consumptie (%)	0,80	3,6
Relatieve prijsontwikkeling (%)	-0,74	-2,1
BTW-verlaging	0,10	4,2
BTW-verlaging (1 jaar vertraagd)	0,01	0,4
$R^2=0,89$		

De coëfficiënten hebben de volgende betekenis. In 2000 ligt de procentuele groei van de omzet op een 10% hoger niveau dan zonder BTW-verlaging¹. In 2001 is dat nog 1%.

Volgens dezelfde redenering geldt dat de groei van de werkgelegenheid in 2000, 2001 en 2002 respectievelijk op een 33%, 56% en 53% hoger niveau ligt dan zonder BTW-verlaging het geval geweest zou zijn. Dit volgt uit de gegevens in tabel 2.

Tabel 2 Vergelijking twee met de ontwikkeling van het aantal werknemers (%) als de te verklaren variabele

<i>verklarende variabele</i>	<i>coefficient</i>	<i>t-waarde</i>
Omzetontwikkeling (%)	0,33	1,6
Omzetontwikkeling (1 jaar vertraagd) (%)	0,56	2,8
Omzetontwikkeling (2 jaar vertraagd) (%)	0,53	2,7
$R^2=0,86$		

Noot er is ook een model geprobeerd waarin de omzet ook 3 jaar vertraagd is opgenomen. Dat voegt geen verklarende waarde toe, maar wordt in het vervolg wel gebruikt voor het berekenen van de werkgelegenheidseffecten

De BTW-verlaging per januari 2000 is in het betreffende model opgenomen als dummyvariabele. Het blijkt dat de opname van deze dummyvariabele in het model, de verklaring van de werkgelegenheidsontwikkeling van werknemers in de kappersbranche beduidend (significant) verbetert. Als maat voor significantie is de R^2 gebruikt. Met een waarde van 0,89 en 0,86 ligt deze hoog. Een R^2 kan

¹ Dus bijvoorbeeld 2,2 in plaats van 2 procent groei. De feitelijke groei is in mindere mate relevant omdat daarbij ook de andere variabelen een belangrijke rol spelen. Relevant is vooral dat er sprake is van (zeer) significante effecten.

maximaal 1,0 zijn. Bij een waarde van 1,0 wordt 100% van de ontwikkeling verklaard. De t-waarde in de tabel laat de significantie per verklarende variabele zien. Vanaf een waarde van circa 1,5 is deze significant te noemen.

Het model laat zien dat de werkgelegenheidsontwikkeling vertraagd reageert op de ontwikkeling van de omzet. Bij een omzetsijging zal dat in het eerste jaar slechts leiden tot een beperkte toename van de werkgelegenheid in de kappersbranche. Vooral in het tweede jaar, maar ook in het derde jaar, is er een gunstig effect op de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. Deze vertraagde werking staat in de literatuur bekend als 'labour hoarding'. Dit betekent dat bedrijven hun werkgelegenheid vooral aanpassen op basis van duurzame veranderingen in hun omzetontwikkeling. Dit is dan ook de belangrijkste verklaring waarom de BTW-verlaging niet al direct in het jaar 2000 heeft geleid tot een substantieel sterkere stijging van de werkgelegenheid, maar dat dit pas vertraagd heeft doorgewerkt in de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de twee jaren daarna.

De bovenstaande modellen kunnen worden omgezet in een vergelijking, waarmee een raming van het effect op het aantal banen in de branche gemaakt kan worden. De modelberekening (bijdrage per verklarende variabele aan de procentuele groei van het aantal banen) kan vervolgens worden omgezet in personen. Per variabele kan per jaar worden weergegeven wat de bijdrage aan de groei is. Zo is de bijdrage van de prijsontwikkeling negatief, omdat de prijzen van kappers gemiddeld sterker stijgen dan de inflatie. De bijdrage van de particuliere consumptie is sterk positief. De bijdrage van de BTW-verlaging is positief geweest. Uit het model volgt dat in het jaar dat de BTW-verlaging van kracht werd, het effect net boven 1.100 extra banen lag. In de twee daaropvolgende jaren was het effect groter – rond 2.100 banen. In totaal wordt het structurele effect geschat op 5.400 banen. Dit is een groei van ruim 15%.

Opgemerkt moet worden dat de berekening van het BTW-effect indicatief is. Met name het deeltijdpercentage (gemiddeld aantal gewerkte uren / aantal voltijduren) kan aan verandering onderhevig zijn, wat invloed heeft op de juistheid van de berekeningen. De vraagverandering door de BTW-verlaging (oproepkrachten worden vaker opgeroepen) en het sterk groeiende aantal ZZP'ers (werknemers die voor zichzelf beginnen) hebben waarschijnlijk invloed gehad op dit punt. Desalniettemin is het alleszins redelijk om aan te nemen dat de BTW-verlaging van grote (positieve) invloed geweest is op de totale werkgelegenheid in de kappersbranche.

Conclusies

Het model laat zien dat de ontwikkeling van de werkgelegenheid in kappersbranche in de periode 1996-2010 voor een zeer groot deel verklaard wordt door de ontwikkeling van de particuliere consumptie, de relatieve prijsontwikkeling en de BTW-verlaging in 2000. De mate van verklaring wordt statistisch aangeduid met een R^2 . De R^2 van het model is 0,89. Het structurele effect op de werkgelegenheid van de BTW-verlaging in 2000 wordt geschat op 5.400 banen.

5 Effecten van een BTW-verhoging op de werkgelegenheid in de kappersbranche

5.1 Arbeidsmarkt kappersbranche in 2010

In de kappersbranche zijn in totaal bijna 43.000 personen werkzaam, waarvan 15.700 ZZP-ers. Door toename van het aantal ZZP-ers neemt de werkgelegenheid in de branche voortdurend toe.

De arbeidsmarkt binnen de kappersbranche kenmerkt zich door:

- ☛ hoog aandeel vrouwelijke ondernemers: 90% bij bedrijven zonder personeel; ruim 60% bij bedrijven met personeel
- ☛ In de kappersbranche zijn merendeels vrouwen werkzaam (bijna 90%)
- ☛ in de bedrijven zonder personeel zijn de meeste kappers tussen de 35 en 45 jaar; bij de bedrijven met personeel zijn de werkzame personen meer gelijkmatig verdeeld over de leeftijdsgroepen
- ☛ bij de kapsalons werkt de meerderheid op parttimebasis; bij de bedrijven zonder personeel werkt eenderde fulltime, bij de bedrijven met personeel is dat bijna de helft
- ☛ een toenemende werkgelegenheid wordt gevoed door een continue stroom van leerlingen en gediplomeerden uit diverse kappersopleidingen
- ☛ Crebo-erkende kappersopleidingen worden verzorgd op reguliere ROC's (bekostigd onderwijs) en via particuliere instellingen. Er zijn ruim veertig ROC's die de opleidingen op zowel niveau 2 als niveau 3 aanbieden. Er zijn achttien niet-bekostigde instituten die Crebo-erkende opleidingen aanbieden.
- ☛ de kappersbranche levert een grote bijdrage aan het verzorgen van een startkwalificatie voor laagopgeleide jongeren: het aantal leerlingen op een kappersopleiding bedroeg in 2010 circa 8.400 (exclusief de leerlingen van particuliere opleidingen)
- ☛ de instroom van leerlingen voor opleiding kapper niveau 2 is voornamelijk afkomstig uit vmbo richtingen, excl. theoretische leerweg, of lager (ruim 80%); bij opleiding kapper niveau 3 is de herkomst circa 60% uit vmbo richtingen, excl. theoretische leerweg, of lager
- ☛ kansen op werk zijn voor kappers met een opleiding op niveau 2 landelijk gezien matig. Voor de kappers met een opleiding op niveau 3 worden de kansen op werk als voldoende beoordeeld

In de bijlage is een uitgebreide beschrijving van de arbeidsmarkt in de kappersbranche opgenomen.

5.2 Werkgelegenheidseffecten van een BTW-verhoging

In tabel 3 is weergegeven wat de effecten zijn op het aantal banen¹ in de kappersbranche bij een verhoging van de BTW naar respectievelijk algemene tarief van 19% en naar 8%. Dit is gelegd naast het basisscenario waarbij het lage BTW-tarief gehandhaafd blijft op 6%. In de fiscale agenda wordt voorgesteld om het lage BTW-tarief te verhogen naar 8%. Dit moet dan een tussenstap zijn naar een uiteindelijke verhoging naar één algemeen BTW-tarief.

In het basisscenario is een aantal veronderstellingen gemaakt ten aanzien van de macro-economische ontwikkelingen in de komende jaren. Bij het opstellen van dit basisscenario is uitgegaan van prognoses van het CPB². Er is uitgegaan van een gelijkblijvende consumptie in 2011 en een bescheiden groei van 0,25% in 2012. In de jaren daarna is uitgegaan van een gemiddelde stijging van de consumptie van 0,75%. Voor de inflatie is uitgegaan van 2,25% in de jaren 2011 en 2012. In de jaren hierna is uitgegaan van een inflatie van 2,0%. Voor de kappersbranche is uitgegaan dat de gemiddelde prijsstijging (exclusief BTW-verandering) gemiddeld 1,0% hoger is dan de inflatie.

Met behulp van het in hoofdstuk 4 gepresenteerde model, valt dan een prognose te maken van de omzetontwikkeling en de werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche. Uit tabel 3 blijkt dat in het basisscenario, waarbij de BTW in de kappersbranche gehandhaafd blijft op 6%, het aantal banen in de kappersbranche iets zal afnemen in de komende jaren.

De tabel laat tevens zien dat bij een BTW-verhoging in 2012, het aantal banen uiteindelijk met circa 4.700 extra afneemt. Pas na verloop van tijd passen de consumenten hun bestedingspatroon aan. De omzetontwikkeling zal zich geleidelijk neerwaarts ontwikkelen als gevolg van de BTW-verhoging. Hier reageert de werkgelegenheid vertraagd op. In het scenario dat de BTW naar 8% wordt verhoogd, zal het uiteindelijke negatief effect op het aantal banen uitkomen op ruim 500 in de kappersbranche.

¹ Aantal banen in de kappersbranche is de som van het aantal werknemers en het aantal ondernemers met werknemers in dienst. Het aantal ZZP-ers is niet meegerekend in het aantal banen.

² Voor 2011 en 2012 is uitgegaan van de Macro Economische Verkenningen 2012. Voor de andere jaren is als uitgangspunt genomen de 'Economische Verkenningen 2011-2015' van het CPB.

T.
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Tabel 3 Effect op de cumulatieve ontwikkeling van het aantal banen in de kopperbranche bij een BTW-verhoging naar respectievelijk 19% en 8% in 2012

	<i>Aantal banen in koperbranche bij handhaving 6% BTW</i>	<i>Cumulatieve daling van het aantal banen bij een BTW-verhoging naar 19%</i>	<i>Cumulatieve daling van het aantal banen bij een BTW-verhoging naar 8%</i>
2011	32.839	0	0
2012	32.779	1.113	118
2013	32.665	2.966	333
2014	32.530	4.572	520
2015	32.466	4.656	525
2016	32.401	4.716	525
2017	32.337	4.716	525
2018	32.272	4.716	525
2019	32.208	4.716	525
2020	32.144	4.716	525

Bron: EIM.

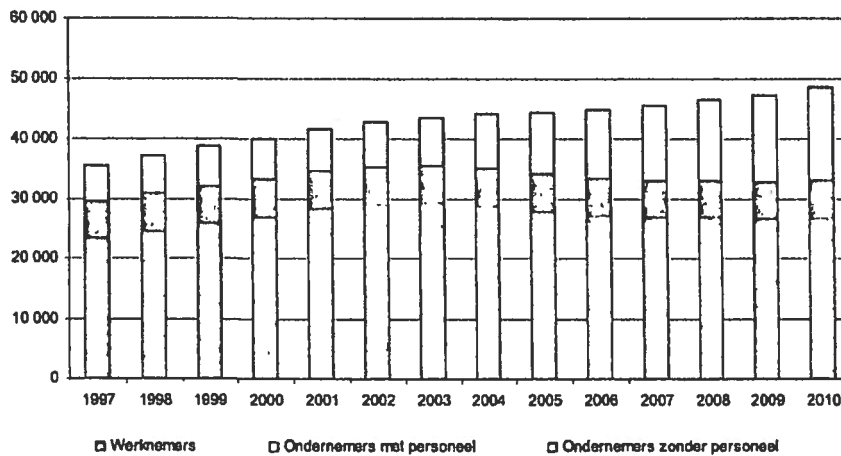

BIJLAGE I Arbeidsmarkt(ontwikkeling)

Aantal werkzame personen

De totale werkgelegenheid in de kappersbranche is een optelsom van het aantal personen in loondienst en het aantal ondernemers (ZZP'ers en ondernemers met personeel). Het zijn allemaal gegevens op persoonsniveau. In figuur 5 is de werkgelegenheid van de kappersbranche weergegeven over de periode 1997 - 2010.

Figuur 5 Totale werkgelegenheidsontwikkeling in de kappersbranche, 1997-2010

Bron: EIM.

De totale werkgelegenheid (in personen) in de kappersbranche heeft zich de afgelopen 15 jaar sterk ontwikkeld. Het aantal werknemers is gestaag gestegen van 23.000 in 1997 tot ruim 29.000 in 2003. Vanaf dat moment is het aantal werknemers licht gedaald naar 26.200 eind 2010. Het aantal ZZP-bedrijven en de werkgelegenheid die daarmee gemoeid is, is eveneens gestegen; eerst tot 2002 nog vrij langzaam (van 6.000 naar 7.500) om daarna sterk te groeien tot 15.700 ZZP-bedrijven eind 2010. Het aantal kapsalons met personeel staat nu op ruim 6.100 en is al 4 jaar redelijk stabiel met een verschil van hooguit enkele tientallen.

Opleiding

Een toenemende werkgelegenheid wordt gevoed door een continue stroom van leerlingen en gediplomeerden van de diverse kappersopleidingen (BOL en BBL, niveau 2 en 3, bekostigd en particulier). De kappersbranche levert een grote bijdrage aan het verzorgen van een startkwalificatie voor minder kansrijke jongeren.

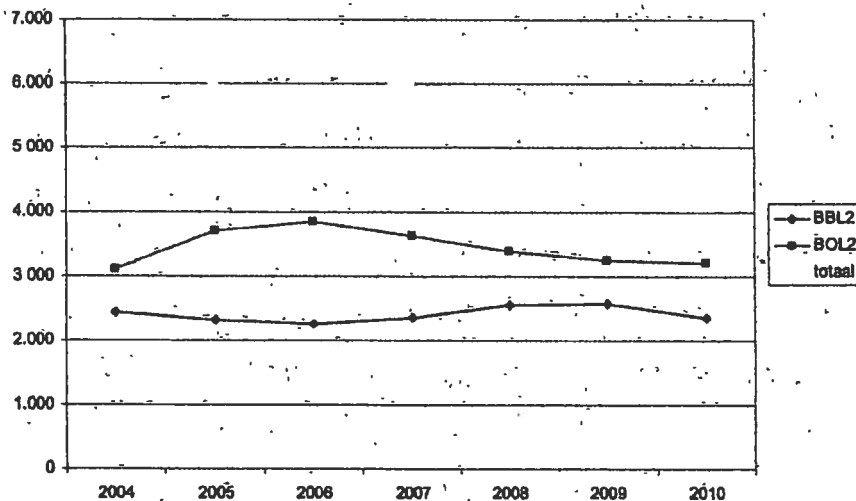
Deelnámé opleiding

Crebo-erkende kappersopleidingen worden gegeven op reguliere ROC's en via particuliere instellingen. Er zijn ruim veertig ROC's die de opleidingen tot (junior)kapper op zowel niveau 2 als niveau 3 aanbieden. Er zijn achttien niet-bekostigde instituten die Crebo-erkende kappersopleidingen aanbieden. In totaal wordt op zo'n 70 locaties in Nederland kappersonderwijs verzorgd.

In figuur 6 en figuur 7 is de ontwikkeling van het aantal leerlingen weergegeven. Dit betreft het aantal leerlingen bij bekostigde instellingen, dus exclusief de leerlingen bij particuliere opleidingen.

Het totaal aantal leerlingen in de opleidingen niveau 2 vertoont de laatste vier jaar een licht dalende tendens en is in de jaren daarvoor juist gestegen (zie figuur 6). In de periode 2007-2009 is de BBL-variant wat populairder. Die van de BOL lopen precies omgekeerd. De recente afname van het aandeel BOL-leerlingen kan te maken hebben met de wijzigingen in de CAO waarbij werkgevers hogere uitgaven hebben voor BOL-leerlingen dan voorheen en de interesse weer meer naar BBL-leerlingen uitgaat.

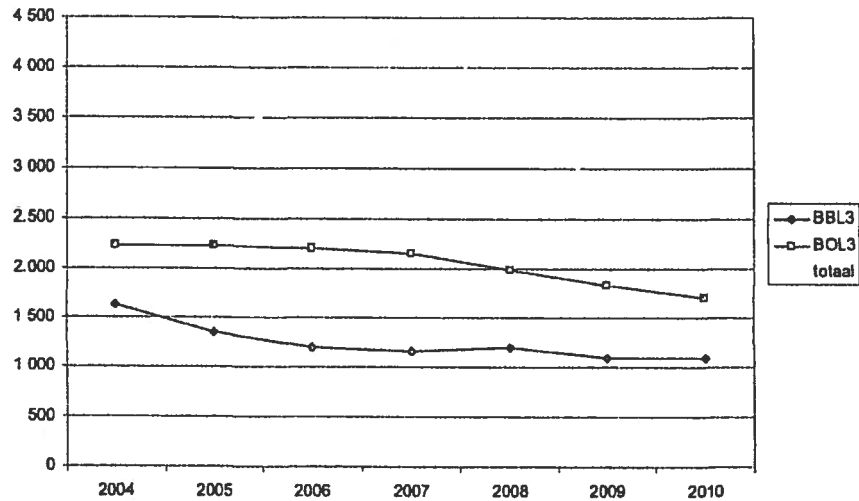
Figuur 6 Aantallen leerlingen kapper niveau 2, 2004-2010*

* In dit figuur zijn niet de leerlingen van de particuliere opleidingen meegenomen
Bron: DUO, bewerking EIM.

Het totaal aantal leerlingen op niveau 3 neemt duidelijk af; tussen 2004 en 2006 vooral voor de BBL- en de laatste jaren in de BOL-variant.

Figuur 7 Aantallen leerlingen kapper niveau 3, 2004-2010*

* In dit figuur zijn niet de leerlingen van de particuliere opleidingen meegenomen
 Bron: DUO, bewerking EIM

Gediplomeerden

Diploma's kunnen alleen verstrekt worden door Crebo-erkende opleidingsinstellingen. In sommige gevallen volgen leerlingen van commerciële opleidingen die Crebo-opleidingen aanbieden voor de diplomering dan de weg van de extraneus regeling. Die houdt in dat de leerling in kwestie ingeschreven is bij de commerciële kappersopleiding en daarnaast ingeschreven wordt als examendeelnemer bij een ROC. De extraneus is degene die uitsluitend tot de examenvoorzieningen wenst te worden toegelaten en die dus geen lessen volgt. Die lessen worden elders gevolgd. Dat kunnen de commerciële opleidingen zijn die niet worden bekostigd door OCW. Er zijn ook gevallen waarbij deze route gebruikt wordt om een proeve van bekwaamheid af te leggen zonder dat daar specifieke opleidingen voor zijn gevolgd. De WEB maakt deze route mogelijk en deze staat bekend onder de naam "inschrijving als examendeelnemer". Degenen die dit doen hebben geen recht op studiefinanciering.

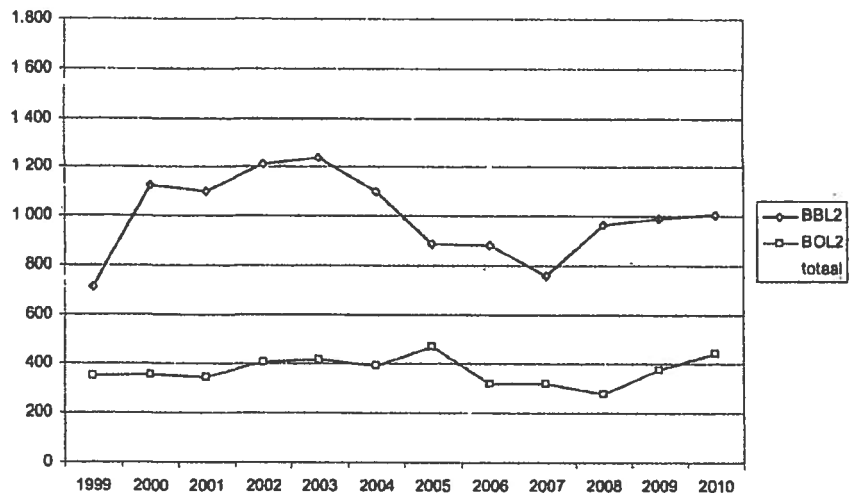
Bij niet bekostigde opleidingen geldt dus dat de diplomering in veel gevallen wordt gedaan door wel bekostigde opleidingen in de vorm van de extraneus regeling. Maar of dat altijd gebeurt is niet duidelijk.

De ontwikkeling van het aantal gediplomeerden per jaar is weergegeven in figuur 8 en figuur 9. Bij de cijfers over de diploma's wordt onderscheid gemaakt in BOL, BBL en extraneus. Die laatste categorie is pas in de statistieken vanaf 2006 opgenomen. Daarvoor zaten ze onder de BBL-cijfers verstopt. In de figuren wordt alleen het onderscheid BOL en BBL gemaakt (inclusief extraneus). In bijlage II is wel het onderscheid naar extraneus gemaakt vanaf 2006.

Eerst die van niveau 2. Hierin zijn dus ook gediplomeerden opgenomen die via commerciële opleidingen zijn opgeleid en uitsluitend gebruik hebben gemaakt

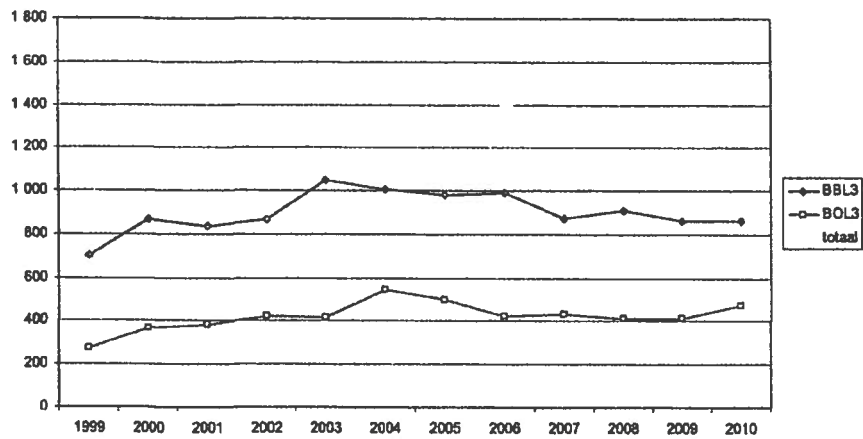
van de examenvoorziening van een door Crebo-erkende opleidingsinstelling (ROC).

Figuur 8 Aantallen kapperdiploma's niveau 2, 1999-2010

Bron: DUO, bewerking EIM.

Figuur 9 Aantallen kapperdiploma's niveau 3, 1999-2010

Bron: DUO, bewerking EIM.

Duidelijk is dat er iets meer gediplomeerden op niveau 3 dan op niveau 2 zijn. Niveau 3 is over de laatste jaren redelijk stabiel met kleine wisselingen. Niveau 2

Is aan het begin van de eeuw gestegen en later weer gedaald om de laatste 4 jaar weer duidelijk te stijgen. De BOL-variant wint binnen dit geheel aan betekenis, vooral bij niveau 2.

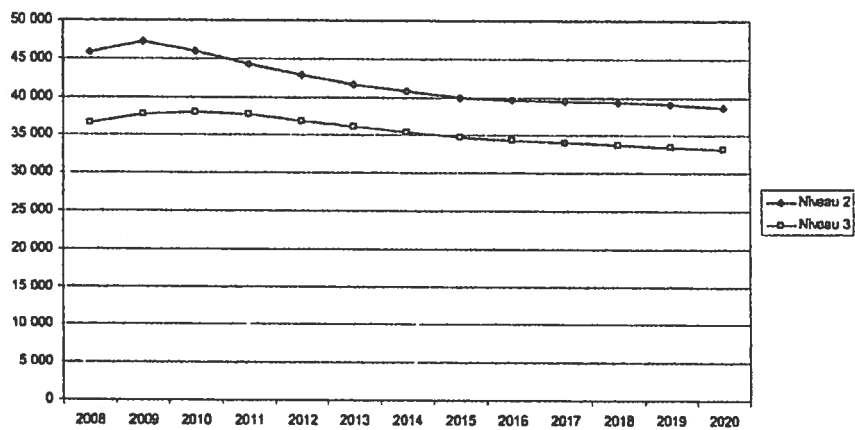
Uit ander onderzoek is bekend dat de branche vooral een vraag heeft naar gediplomeerden op niveau 3 maar dat er desondanks ook grote aantallen met niveau 2 worden aangenomen.

Diploma's: prognoses voor de toekomst

Er zijn geen prognoses specifiek over de kappersopleidingen in het komende decennium. Wel zijn er meerjarenramingen waarin de belangstelling voor het mbo, en de verschillende niveaus daarbinnen wordt gegeven.

In figuur 10 wordt de meerjarenraming voor de MBO-opleidingen niveau 2 en 3 weergegeven.

Figuur 10 Meerjarenramingen aantallen MBO-diploma's, 2008-2020

Bron: Referentieramingen OCW, bewerking EIM.

Het beeld is duidelijk. Het totaal aantal gediplomeerden op zowel niveau 2 als niveau 3 daalt gestaag gedurende getoond decennium om aan het eind 16% (niveau 2) en 12% (niveau 3) lager uit te komen dan aan het begin van het decennium. Of de kappersopleiding deze algemene tendens volgt of daar van afwijkt, hangt af van studiekeuzes bij de instroom. Duidelijk is dat de totale spoeling per jaar 1-2% dunner wordt.

Dynamiek

De arbeidsmarkt voor de kappersbranche is dynamisch. Jaarlijks verlaat circa 13-20% van alle werknemers de branche, waarvan een deel als ZZP-er weer in de kappersbranche aan de slag gaat. Bovendien komen er weer nieuwe kappers

voor in de plaats (voor een deel via de opleidingen maar ook anderszins)¹. De vervangingsvraag ligt tussen 4500 en 7500 per jaar. Daarnaast wisselt jaarlijks nog circa 4% van alle kappers van werkgever en zijn er vele veranderingen van werknemer naar zelfstandig ondernemer.

Bij de markt van ZZP-ers is de dynamiek groter en sterk groeiend. Ten opzichte van eind 2009 is het aantal ZZP-ers in 2010 sterk gegroeid. Er zijn in totaal 1.300 bedrijven verdwenen maar er zijn er ook ruim 2.450 nieuwe bijgekomen. Dat betekent een verhoging van het aantal ZZP-bedrijven met 1.150.

De jaarlijkse uitstroom uit de opleidingen betreft ongeveer 2.800 gediplomeerden waarvan iets meer dan de helft op niveau 2.

De vervangingsvraag is fors groter dan het aantal gediplomeerden, maar een deel van de vervangingsvraag is ook de vraag naar jongeren die in een BBL-traject de opleiding starten.

Kans op werk

De kans op werk is gegeven op de website van het Colo en wordt gevoed door de gegevens van de kenniscentra. Voor de kappers zijn de gerapporteerde arbeidsmarktkansen onveranderd ten opzichte van begin 2010. De kansen op werk zijn voor kappers met een opleiding op niveau 2 landelijk gezien matig, met als enige voldoende regio de regio zuid-oost (zuidwest gering). Voor de kappers op niveau 3 liggen de kansen hoger; landelijk voldoende met oost, zuidwest en noordwest matig.

Tabel 4 Kans op werk voor kappers niveau 2 en 3

Opleiding	Nederland	Noord	Oost	Zuid-oost	Zuid-west	Midden-west	Noord-west
Kapper (2)	matig	matig	matig	voldoende	gering	matig	matig
Allround kapper (3)	voldoende	voldoende	matig	voldoende	voldoende	matig	matig

Bron: Colo, bewerking EIM/Research voor Beleid.

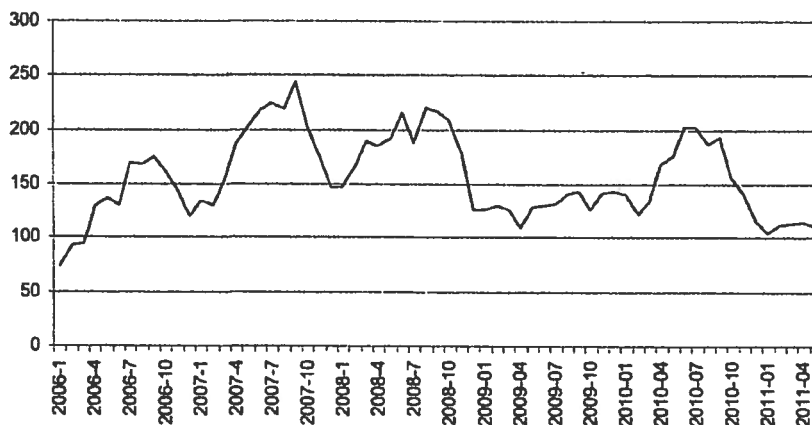
Vacatures

De vraag en aanbod van werknemers in de branche zien we ook terug in de cijfers van het CWI van het aantal vacatures en het aantal ingeschreven werkzoekenden (zonder werk).

De registraties van CWI zijn te interpreteren door rekening te houden met hun herkomst. Werkgevers in de branche gebruiken het CWI betrekkelijk weinig voor het vinden van personeel. Daardoor is het aantal vacatures in absolute zin beperkt. We zien wel een ontwikkeling die er op wijst dat het aantal vacatures de laatste jaren voor de crisis structureel op een hoger niveau lagen dan daarna. In de zomer zijn er vrijwel steeds meer vacatures als in de rest van het jaar met januari als traditioneel dieptepunt. De ontwikkeling van de afgelopen vijf jaar is te zien in figuur 11.

¹ In 2009 lag het percentage op 15% vertrekkende medewerkers en 14% nieuwkomers.

Figuur 11 Openstaande vacatures kappers, 2006-2011 per maand

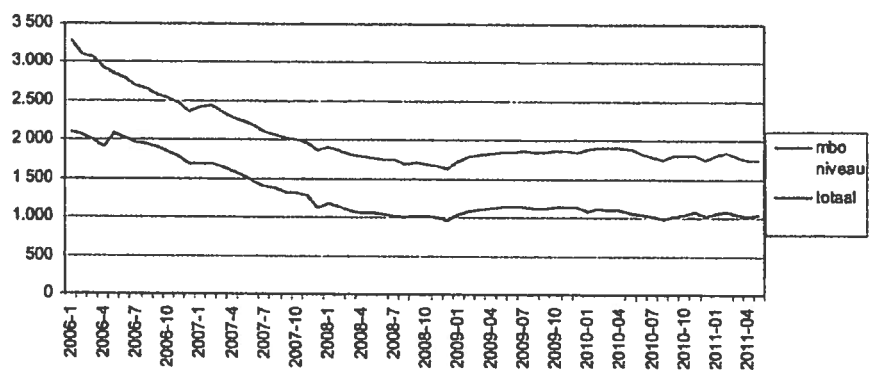
Bron: CWI, bewerking EIM.

Werkzoekenden

De aantallen werkzoekenden zijn ook bekend via CWI. De werkzoekenden zijn binnen het CWI geregistreerd op basis van allerlei kenmerken. Een daarvan is het beroep. Hierbij zijn de kappers ingedeeld bij de verzorgende beroepen. Er is een uitsplitsing gemaakt voor specifiek de (dames en heren) kappers. Bij deze werkzoekenden is geselecteerd op opleidingsniveau. De meest relevante cijfers zijn van de werkzoekenden met minimaal mbo-niveau. Voor de volledigheid zijn ook de totalen meegenomen.

Waren er begin 2006 nog ruim 2.000 kappers ingeschreven bij het CWI, in december 2008 is dat geleidelijk gedaald tot onder de 1.000. Sinds begin 2009 blijft het aantal werkzoekende kappers op een ongeveer gelijk niveau van iets boven de 1.000 personen. Op een totale beroepsbevolking van circa 43.000 personen is dat 2,1%. De totalen, dat is ongeacht het niveau van hun opleiding, houden gelijke tred met deze lijn.

Figuur 12 Werkzoekende kappers, 2006-2011 per maand

Bron: CWI, bewerking EIM.

BIJLAGE II Arbeidsmarkt statistisch

Tabel 5 Werkgelegenheidsontwikkeling kappersbranche

	<i>Werknemers</i>	<i>Ondernemers met personeel</i>	<i>Ondernemers zonder personeel</i>	<i>totaal</i>
1997	23 235	6 122	6 078	35 435
1998	24 506	6 207	6.419	37 132
1999	25.798	6.241	6 759	38 798
2000	26.857	6.251	6.884	39.992
2001	28 155	6.291	7.009	41 455
2002	28 949	6.286	7.512	42 747
2003	29.115	6.352	8 014	43.481
2004	28.673	6.358	9.121	44.152
2005	27.842	6.333	10 229	44.404
2006	27.156	6.225	11.336	44.717
2007	26.747	6 103	12.619	45.469
2008	26 855	6.138	13.400	46 393
2009	26.540	6.155	14 533	47.228
2010	26 698	6.147	15 708	48.552

Bron: EIM.

Tabel 6 Ontwikkeling aantal leerlingen kapper niveau 2*

	<i>BBL2</i>	<i>BOL2</i>	<i>totaal</i>
2004	2.450	3.098	5.548
2005	2.313	3.701	6 014
2006	2.258	3 837	6.095
2007	2 360	3.621	5 981
2008	2 557	3 379	5.936
2009	2.586	3.238	5.824
2010	2.364	3.210	5 574

* In deze tabel zijn niet de leerlingen van de particuliere opleidingen meegenomen

Bron DUO, bewerking EIM

Tabel 7 Ontwikkeling aantal leerlingen kapper niveau 3*

	<i>BBL3</i>	<i>BOL3</i>	<i>totaal</i>
2004	1.634	2.234	3.868
2005	1.349	2.237	3.586
2006	1.190	2.208	3.398
2007	1 158	2 153	3 311
2008	1 195	1.983	3.178
2009	1 093	1.836	2.929
2010	1 092	1 699	2 791

* In deze tabel zijn niet de leerlingen van de particuliere opleidingen meegenomen
Bron: DUO, bewerking EIM.

Tabel 8 Ontwikkeling aantal gediplomeerde leerlingen kapper niveau 2

	<i>BBL2 totaal</i>	<i>w.v. BBL2</i>	<i>w.v. extra- neus</i>	<i>BOL2</i>	<i>totaal</i>
1999	712			353	1.065
2000	1 123			355	1 478
2001	1 096			345	1.441
2002	1.214			410	1.624
2003	1.237			417	1 654
2004	1.096			391	1.487
2005	889			470	1.359
2006	882	444	438	319	1.201
2007	757	368	389	320	1.077
2008	966	478	488	281	1.247
2009	989	526	463	378	1.367
2010	1 008	623	385	442	1.450

Bron: DUO, bewerking EIM.

Tabel 9 Ontwikkeling aantal gediplomeerde leerlingen kapper niveau 3

	<i>BBL3 totaal</i>	<i>w.v. BBL3</i>	<i>w.v. extra- neus</i>	<i>BOL3</i>	<i>totaal</i>
1999	700			273	973
2000	867			367	1 234
2001	837			384	1.221
2002	866			422	1 288
2003	1.047			419	1 466
2004	1 005			547	1.552
2005	978			502	1 480
2006	990	493	497	421	1 411
2007	873	399	474	434	1.307
2008	911	409	502	413	1.324
2009	888	448	440	411	1 299
2010	862	433	429	473	1.335

Bron: DUO, bewerking EIM

Tabel 10 Aantal werkzame personen verdeeld naar geslacht en leeftijd, in procenten van totaal

	<i>bedrijven zonder personeel</i>	<i>bedrijven met personeel</i>
vrouwen	90	87
mannen	10	13
totaal	100	100
leeftijd:		
t/m 18 jaar	0	7
19 t/m 21 jaar	1	14
22 t/m 24 jaar	2	16
25 t/m 34 jaar	16	26
35 t/m 44 jaar	77	21
45 t/m 54 jaar	0	10
55 t/m 64 jaar	0	5
65 jaar en ouder	3	1
totaal	100	100

Bron: EIM.

Tabel 11 Aantal werkzame personen verdeeld naar fulltime- en parttimekrachten, in procenten van totaal

	<i>bedrijven zonder personeel</i>	<i>bedrijven met personeel</i>
38 uur of meer	21	28
33 t/m 37 uur	13	18
25 t/m 32 uur	19	24
17 t/m 24 uur	20	17
16 uur of minder	27	13
totaal	100	100

Bron EIM.

2/a

Minister-President
Minister van Algemene Zaken

> Retouradres Postbus 20001 2500 EA Den Haag

Koninklijke Algemene Nederlandse Kappersorganisatie ANKO
t.a.v. De heer R. Vos
Gooiersef 400
1276 KT HUIZEN

Minister-President
Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
3648421

Datum 20 maart 2012
Betreft Uw e-mail d.d. 15 maart 2012

Geachte heer Vos,

Dank voor de e-mail die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van de noodzakelijke bezuinigingen ontvang ik een grote hoeveelheid brieven, nota's en verzoeken. Ik vertrouw erop dat u zult begrijpen dat het voor mij niet mogelijk is om daarop nader te reageren.

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mark Rutte